

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İŞLETME ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE KOOPERATİFCİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİNDE
DEVLETİN ROLÜ VE İNŞİYATİFİ: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CANER ERKEN

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Erdal AYDIN

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İŞTELME ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE KOOPERATİFCİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİNDE DEVLETİN
ROLÜ VE İNİSYATİFİ: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CANER ERKEN

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Erdal AYDIN

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Caner ERKEN tarafından Doç.Dr. Erdal AYDIN yönetiminde hazırlanan ve ..../20.. tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Türkiye’de Kooperatifciliğin Tarihsel Gelişiminde Devletin Rolü Ve İnsiyatifi: Gökçeada Örneği**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **İşletme Anabilim/Anasanat Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. İsim SOYİSMİ

Doç.Dr. Erdal AYDIN

Doç. Dr. İsim SOYİSMİ

Dr. Öğr. Üyesi İsim SOYİSMİ

.....

.....

.....

Tez No : .....

Tez Savunma Tarihi : ..../20..

.....
İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

.....
..../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Caner ERKEN

(Tarih) .././20..

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Doç.Dr. Erdal AYDIN, saygı değer Dr.Murat TAŐDEMİR, alıŐma sÜresince tÜm zorlukları benimle göğsleyen sevgilli eŐim Dr. Cansu ERKEN ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme ve sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.”

Caner ERKEN

anakkale, Ağustos 2023

ÖZET

TÜRKİYE’DE KOOPERATİFCİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİNDE DEVLETİN ROLÜ VE İNSİYATİFİ: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ

Caner ERKEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç.Dr. Erdal AYDIN

15/01/2020, 96

Bu çalışmanın amacı, Gökçeada ilçesinde bulunan kooperatiflerin genel bir değerlendirmesi yapılarak, kooperatif ortaklarının üye olma nedenleri ile üyesi oldukları kooperatiflerden memnuniyet derecelerini inceleyerek mevcut kooperatiflerin zayıf yönlerinin giderilmesine ve güçlü yönlerinin geliştirilmesine çözüm önerileri getirmektir. Çalışmada, Gökçeada'da bulunan kooperatiflerin işletilmesi ve bu kooperatiflere bağlı ortakların kooperatif faaliyetlerinden memnuniyetlerini etkileyen alanlardaki sorunlarıyla ilgili çözüm önerileri üzerine fikirler sunulmaya çalışılmıştır. Öte yandan, kooperatiflerinin sürdürülebilir ve başarılı olanlarını belirlemek amaçlanmıştır. Böylece, kooperatiflere bağlı ortakların memnuniyetsiz oldukları faaliyetlerde kooperatiflerin neden başarısız oldukları sorularını sormak ve onları çözüm yoluna götürmek ana hedef olarak seçilmiştir. Çalışma kapsamında araştırma bölgesinde bulunan kooperatif ortakları ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat sonucunda elde edilen verilerin nitel analizleri sonucunda, kooperatif ortaklarının ekonomik anlamda memnuniyet durumlarının gelir artışı kaynaklı olduğu ve sosyal anlamda memnuniyetlerinin toplum içerisinde saygınlık kazanımı ve dayanışma sağlaması kaynaklı olduğu görülmüştür. Buna ek olarak kooperatif ortaklarının kooperatiflerden sosyal olarak daha fazla fayda sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, Gökçeada, Nitel veri analizi, Örgütlenme, Sosyal politika

ABSTRACT

THE ROLE AND INITIATIVE OF THE STATE IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF COOPERATIVENESS IN TURKEY: THE CASE OF GÖKÇEADA

Caner ERKEN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Animal Science

(veya Doctoral Dissertation in Animal Science)

(veya Proficiency in Art Thesis in Painting)

(Advisor/Supervisor)

Co-supervisor: Doç.Dr. Erdal AYDIN

01/15/2020, 96

The aim of this study is to make a general evaluation of the cooperatives in Gökçeada district, to examine the reasons for membership of the cooperative members and the degree of satisfaction with the cooperatives they are members of, and to offer solutions to eliminating the weaknesses of the existing cooperatives and improving their strengths. In the study, it has been tried to present ideas on the operation of the cooperatives in Gökçeada and the solutions to the problems of the members of these cooperatives in the areas that affect their satisfaction with the cooperative activities. On the other hand, it is aimed to determine the sustainable and successful cooperatives. Thus, it has been chosen as the main objective to ask the questions why the cooperatives fail in the activities that the members of the cooperatives are dissatisfied with and to lead them to a solution. Within the scope of the study, in-depth interviews were conducted with the cooperative partners in the research area. As a result of the qualitative analysis of the data obtained as a result of the interview, it has been seen that the economic satisfaction of the cooperative members is due to the increase in income, and the social satisfaction is due to the gaining of prestige and solidarity in the society. In addition, it has been determined that cooperative members benefit more socially from cooperatives

Keywords: Cooperatives, Gökçeada, Qualitative data analysis, Organization, Social policy

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Kooperatifçiliğin Düşünsel Arka Planı	7
2.2. Devlet ve Kooperatifçilik İlişkilerini Tanımlayan Sistemler	20
2.2.1. Serbest Sistem (İngiltere Örneği)	21
2.2.2. Karşılıklı Yardım Sistemi (Fransa Örneği)	25
2.2.3. Devletçilik Sistemi (Çin Örneği)	27
2.2.4. Vesayet Sistemi (Romanya Örneği)	29
2.3. Kooperatifçiliğin Gelişiminde Devletin Rolü	30
2.3.1. Mevzuat Düzenleme Rolü	30
2.3.2. Finansman Desteği Rolü	38
2.3.3. Teknik Destek Rolü	41
2.3.4. Eğitim Planlama Rolü	41
2.4. Kooperatifçiliğin Gelişiminde Devlet İnsiyatifi	43
2.4.1. Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Etkisi	43
2.4.2. Pozitif Ayrımcılık ve Avantajlı Bölgelerin Etkisi	45
2.5. Bir Stratejik Üstünlük Aracı Olarak Kooperatiflerin Rolü	50
2.6. Sürdürülebilir Kalkınmada Kooperatiflerin Rolü	54
2.7. Önceki Çalışmalar	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ/MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Nitel Veri Analizi	63
3.2. Araştırma Metodolojisi.....	71
3.2.1. Araştırma Deseni	72
3.2.2. Araştırma Evreni.....	72
3.2.3. Verilerin Analizi	73
3.2.4. Araştırmanın Kısıtları	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR

4.1. Kod Düzeni ve Açıklaması.....	75
------------------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ

KAYNAKÇA	90
EKLER	I
ÖZGEÇMİŞ.....	III

SİMGELER VE KISALTMALAR

TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
ICA	International Co-operative Organisation
AB	Avrupa Birliği
FDM	Faaliyete Dayalı Maliyet
Kg	Kilogram
G	Gram
%	Yüzde oranı
TL	Türk Lirası

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kod Düzeni

76

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Kod Matris Tarayıcısı	79
Şekil 3. Kod Birlikte Oluşma Modeli (Kod Birlikte Oluşum)	81
Şekil 4. Kod Bulutu	82
Şekil 5. Kelime Bulutu	83

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Ülkemiz anayasası ilkeleri ve demokratik yönetim düzeninde ülkemizin kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla ekonomik olarak büyümeyi birlikte çalışarak gerçekleştirmek, tek başlarına var olmalarının yetersiz kalacağı emek ve sermayenin bir araya getirilmesiyle dünya çapında büyük sermayeli yatırımlara yönelmek, faaliyet gösterilen alandaki teknik gelişmelere daha çabuk uyum sağlamak ve elde edilen ürünleri düzenli olarak pazarlamak ülkemizin ilerlemesiyle birlikte kooperatifleri oluşturacak olan geniş insan topluluklarının refahlarını arttıracak olması nedeniyle günümüz de bütün dünya ülkelerince kooperatifleşmenin önemi oldukça büyüktür (“Türkiye Büyük Millet Meclisi“,t.y.).

Kooperatifçiliğin tanımıyla ilgili ülkemizde ve diğer ülkelerde birçok tanım olmasına rağmen, herkesin üzerinde anlaştığı bir tanımın olmasından söz edilememektedir. Bazı tanımlarda kooperatifçiliğin sosyal kimliğinin bazılarında da ekonomik yanının vurgulanması bu farklılığın nedenini oluşturmaktadır. Buna ek olarak kooperatiflerin çok farklı amaçlar için ve değişik ekonomik sistemler içerisinde faaliyette bulunmaları da kesin bir tanımı olmasını engelleyen bir etmendir. Kelime kökeni olarak Latince ‘cooperatio’ işbirliği manasına gelen kooperatife ait en kapsamlı tanım 1995 senesinde Manchester’de bir araya gelen ICA (Uluslararası Kooperatifler Birliği) Toplantısı’nda belirtilen tanım olarak nitelendirilmekte ve : “Kooperatif, kişilerin ortak ekonomi, sosyal ve kültürel gereksinim ve özlemlerini, müştereken sahip olunan ve demokratik kurallarla yönetilen bir işletme vasıtasıyla karşılamak için gönüllü olarak oluşturdukları özerk bir işletmedir.” tanımı üzerine kooperatiflerin özerk yapılı, üyeleri kendi rızalarıyla birleşen, dayanışma ile oluşan, üyelerinin maddi, manevi ve kültürel taleplerini karşılayan, demokratik bir yönetim ile yönetilen işletmeler olduğu anlaşılmaktadır (Mülayim, 2010: 71).

Kooperatifleri diğer oluşumlardan ayıran en büyük farklardan bir tanesi demokratik yönetim yapısının varlığıdır. Kooperatifler bünyesinde karar alma süreci demokratik ve ortakların kooperatifin işleyiş sürecine doğrudan katılım imkânı tanınmalıdır. Bunun temelinde kooperatiflerin ortaklarıyla birlikte buldukları toplumun çıkarlarını korumaya

ve geliştirmeye katkı sağlaması gerekliliği olduğu yer almaktadır. Uygulanan demokratik yönetim sayesinde ;

- Güç az sayıda insanın elinde toplanmak yerine ‘dağıtılır’.
- Bilgiye erişim kolaylaştırılır.
- Piyasadaki düzensizliğin ve belirsizliğin yönetimi, hiyerarşik yönetimlerden daha bir şekilde sağlanır.
- Tecrübe ve uzmanlık paylaşımı sayesinde yeni öneriler ve fikirlerin ortaya çıkmasına imkân tanınır (Karaarslan vd.,2018: 15)

Ülkemiz kanunlarında da aynı tanıma eşdeğer bir tanım bulunmaktadır. Kooperatifler Kanunu’nun 1. Maddesi içeriğine göre: “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, Kooperatiflerin hukuksal içeriğini düzenleyen Kooperatifler Kanununda ise tanımlama; „Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belli ekonomik çıkarlarını ve özellikle meslek geçimlerine ait çıkarlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek kanun ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif denir“ şeklinde yapılmıştır. (“Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete” t.y.)

Pratikte Kooperatifçilik denince hepimizin aklına ilk etapta gelen bireysel olarak hizmet veya ürün üreten küçük işletmelerin pazarda rekabet avantajı kazanmak ve varlıklarını sürdürüebilmek amacıyla bir araya gelerek kullanılması zorunlu ekipman, araç gereç ve hammadde gibi girdi maliyetlerini düşürmek ve pazarda bilinen marka haline gelip satış miktarını arttırarak gelir seviyesini arttırmak gelmelidir.

Karşılıklı ve yükseltici çıkarlar doğrultusunda çalışan kooperatifler, günümüzde neredeyse bütün dünyada kamu ve özel sektör karşısında rakip olarak durabilecek çoğunluğa sahip diğer bir sektördür. Uzun bir geçmişe sahip olan kooperatifleşmenin ICA rakamlarına göre üye sayıları göz önünde bulundurulduğunda tarihteki en büyük sosyo-ekonomik oluşum olduğu söylenebilir.

Kooperatifler sosyal değerlere göre işleyen örgütler olması nedeniyle faaliyetlerini gerçekleştirirken sahip oldukları değerlere göre hareket ettikleri görülmektedir. Kooperatiflerin takip etmiş oldukları değerler genel olarak aşağıda olduğu gibidir.

- z yardım
- z sorumluluk
- Demokrasi
- Eşitlik
- Hakkaniyet
- Dayanışma
- Dürüstlük, açıklık, toplumsal sorumluluk ve duyarlılık (Karaarslan vd.,2018: 16).

İnsanların benzer ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve isteklerini karşılamak amacıyla gönüllülük esaslarıyla toplanıp kurdukları, elbirliğiyle sahiplendikleri ve ortak kararlarla yönettikleri bağımsız bir kuruluş olan kooperatifler, ekonomik faaliyetlerin farklı dallarında var olmuş ve kendi yapısına uygun kural ve özelliklerini günümüz koşullarına kadar devam etmiştirler.

Katılımcılığın önem kazandığı ve desteklendiği günümüz koşularında, yapı olarak sivil toplum kuruluşu olarak görülen kooperatifler, demokrasinin daha ileriye gitmesi, ekonomik olarak öncelikle kurulduğu coğrafyayla birlikte ülke genelinde ekonominin gelişmesine katkı sağlaması, üyelerine aileleri birlikte daha ağdaş bir yaşam ortamı oluşturması ile dünya genelinde çözüm için çaba sarf edilen birçok sorunun çözümüne katkı sağlamaktadır.

Kooperatifleşme ile faaliyet gösterilen alanda ve coğrafyada istihdam yaratılarak bölgedeki halkın iş imkanına kavuşmasına fayda sağlanmaktadır. Böylece az miktarda maddi kaynak ve iş fırsatına sahip insanların gelir elde ederek daha refah ve insanı Şartlarda yaşam koşullarına kavuşmalarına katkı sağlanmaktadır. Bu katkının sadece faaliyet gösterilen lokasyondaki ekonomik olarak güçsüz insanların kendi kendilerine yeterek ayakta kalmalarını sağlayan ekonomi ve sosyal hayatları ile sınırlı kalmayıp

genelde ülkenin ekonomisinde pozitif olarak yansıdığı görülmektedir. Burada sosyal olarak açıklananın katkının temelinde kooperatiflerin kadınlar, engelliler, yabancılar ve yaşlılar gibi toplumun desteklenmeye ihtiyacı bulunan kesimine de pozitif ayrımcılık sağlayarak fayda sağlamasıdır (Turan, 2001: 97).

Kooperatiflerin günümüzde değişen ekonomik şartlar nedeniyle daha korumasız hale gelen tüketicinin korunmasına da katkısı bulunmaktadır. Kooperatiflerin aracılığı aradan kaldırarak faaliyet göstermeleriyle doğrudan üreticiden tüketiciye ulaşmalarıyla diğer firmalara göre ekonomik, kaliteli ve güvenli ürün sağlamalarıyla tercih sebebi olmakla birlikte piyasada rekabet ortamı yaratmaktadır.

Kooperatifler birçok alanda faaliyet gösterdiği gibi finansal konularda da özel ve devlet bankalarının faaliyet göstermedikleri veya faaliyet gösterse bile faiz oranlarının yüksek olduğu durumlarda ortaklarına kuruluş ve sonrası dönemlerde de avantajlı finansal destek sağlamaktadır.

Kooperatifler sürdürülebilir ekonomik ilerlemeyi destekleyen kuruluşlar olması nedeniyle de önem arz etmektedir. Kooperatifleşme yaygın olarak görüldüğü tarım sektöründe de bu özelliği ile günümüz koşullarında sıklıkla dile gelen sürdürülebilir tarım ve gıda güvenliği konularına katkı sağlaması nedeniyle oldukça değerlidir. Bunun temel nedeni sürdürülebilir tarımın ekonomi ve ekolojiye büyük katkısının olmasıdır. Şöyle ki hayatını tarımsal üretimle devam ettiren insanların ekonomik olarak varlıklarını devam ettirebilmeleri, faaliyet alanlarını geliştirebilmeleri ve bunlarla birlikte ülke ekonomisine katma değer sağlamaları yanında ekolojiye daha çok zarar veren büyük karmaşık işletmeler yerine kooperatifleşme ile varlıklarını sürdürebilen küçük işletmelerin doğaya daha az zarar vererek güvenli gıda üretiminde bulunmaları oldukça önemlidir (Reyhan ve Reyhan, 2017:1-2).

Kooperatifleşme kısıtlı kaynaklara sahip insanların ve işletmelerin mevcut faaliyetleri ile sadece varlıklarını sürdürebildikleri bazılarının ise bunu bile sağlayamadıkları ortamlarda bir araya gelerek toplu olarak sağladıkları girdileri daha düşük maliyetlerle sağlamaları ve ortaya koydukları ürün hizmetleri aracılığı kullanmadan daha fazla kar oranıyla satabilmeleri nedeniyle ekonomik olarak daha avantajlı hale gelmelerine imkan sağlamaktadır. Ekonomik faydasıyla birlikte ortaklarına daha refah bir yaşam fırsatı sunmasını başta olmak üzere bulunduğu yer ile birlikte bütün ülkeye sosyal olarak katkı

sağlayan kooperatiflerin üzerinde çalışılarak başarılı olunan uygulamaların tespit edilerek yaygınlaştırılması başarısız uygulamaların için kaldırılması için tavsiyelerde bulunulmasının gelecekte için önem arz etmektedir.

Yapılacak olan bu araştırma neticesinde mevcut kooperatif üyelerince yüksek memnuniyet duyulan örnek uygulamaların tespit edilerek kooperatifleşmenin ilerlemesi ve gelişmesine katkı sağlayarak kooperatifleşmek isteyen işletmelere ilham verici olmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Kooperatifçilik konusu, teknolojik gelişmeler ile meydana gelen yeni üretim sistemleri ve cihazların yüksek maliyetli yatırım gerektirmesi ve bu teknolojiler olmadan üretim yapmanın teknolojik sistem ve cihazlara sahip büyük rakip firma veya işletmelerin yaptığı üretime göre birim maliyetin daha pahalı olması nedeniyle küçük işletmelerin rekabet gücünü zayıflatıp adeta yok olmaya mahkûm bırakması nedeniyle bu işletmeler için kurtarıcı bir rol üstlenmiştir. Yapılacak araştırma neticesinde mevcut kooperatiflerde yapılan yanlışların giderilmesi, iyi olan uygulamaların geliştirilmesi ve işletmelerin bu konuda bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Ayrıca Gökçeada ilçesinde bulunan kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatiflerden memnuniyet durumları ele alan araştırma, kooperatif üyelerini kapsamaktadır. Araştırmada sonucunda konu üzerine genel bir değerlendirmesi yapılarak, kooperatif ortaklarının üye olma nedenleri ile üyesi oldukları kooperatiflerden memnuniyet derecelerini incelenerek mevcut kooperatiflerin zayıf yönlerinin giderilmesine ve güçlü yönlerinin geliştirilmesine çözüm önerileri getirmek amaçlanmaktadır. Çalışmada, Gökçeada'da bulunan kooperatiflerin işletilmesi ve bu kooperatiflere bağlı ortakların kooperatif faaliyetlerinden memnuniyetlerini etkileyen alanlardaki sorunlarıyla ilgili çözüm önerileri üzerine fikirler sunulmaya çalışılmıştır. Öte yandan, kooperatiflerinin sürdürülebilir ve başarılı olanlarını belirlemek amaçlanmıştır. Böylece, kooperatiflere bağlı ortakların memnuniyetsiz oldukları faaliyetlerde kooperatiflerin neden başarısız oldukları sorularını sormak ve onları çözüm yoluna götürmek ana hedef olarak seçilmiştir.

Çalışma nitel analiz yöntemi ile gerçekleştirilmiş; 15 üye üzerinde derinlemesine mülakat uygulanmıştır. Çalışma sonucunda kooperatif ortakları bağlısı buldukları kooperatiflerin sosyal beklentilerini % 75 oranında, ekonomik beklentilerini %35 oranında karşıladıkları, kooperatiflerden gelirlerini arttırmaları ve pazarlama kolaylığı sağlamalarını

konularında beklenti içerisinde olduklarını ve kooperatfilerin kredi kullanım kolaylığı sağlamadıkları, ürün satışı konularında yetersiz kaldıkları ve eğitim yeteneklerinin düşük olduğu düşüncelerine sahip oldukları saptanmıştır.

Çalışma kapsamında birinci bölümde kooperatfiliğin tanımı ve tarihi, ikinci bölümde düşünsel arka planı ve devlet ve kooperatifçilik ilişkilerini tanımlayan sistemler, üçüncü bölümde kuramsal çerçeve ve önceki çalışmalar dördüncü bölümde bulgular ve sonucu içerecek şekilde dizayn edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Kooperatifçilik faaliyetlerinin ortaya çıkmasının temelinde insanların karşılaştığı sorunlarla kendi başlarına başa çıkamamaları durumunda diğer insanlarla işbirliği içerisinde bulunarak bu durumdan kurtulmanın hedeflenmesi yatmaktadır. Bölüm kapsamında kooperatifçiliğin düşünsel yapısı derinlemesine incelenecek, kooperatif yönetimi konusunda öncü dünya ülkelerinin kooperatiflerle olan ilişki modellerine değinilecek, kooperatiflerin faaliyetleri üzerinde kamu otoritesinin varlığı, kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınmadaki rolü ve stratejik üstünlükleri açıklanacaktır.

2.1. Kooperatifçiliğin Düşünsel Arka Planı

Kooperatifçilik konusu ele alındığında içerdiği en önemli kavramların başında iş birliği gelmektedir. İş birliği, kelimesi geniş çaplı olarak incelendiğinde ise sadece kooperatifçilik açısından değil sosyal temelli bütün ekonomik oluşumlar için önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. 1844 yılı içerisinde Robert Owen tarafından iş birliği kelimesi, kapitalist sistemde yer alan rekabet yetisinin karşıtı olarak ifade edilmiştir. Bu ifade de belirtildiği gibi iş birliği ve rekabet zıt anlamlara sahip olsalar da kooperatif işletmeler ile geleneksel işletmelerin arasındaki farkı yalnızca bu şekilde açıklamak yetersiz kalır. Çünkü kooperatifler ilk defa oluşturuldukları dönemlerde ve günümüz içerisinde ekonomik olarak farklı bir yol sunmaları yanında faaliyetlerini kapitalist düzendeki ekonomik şartlara göre devam ettirmişlerdir. Kapitalist bir sistem temelinde ekonomik faaliyetler toplum içerisinde bireysellik ve adaletsizlik benzeri olumsuz davranışlar getirmekte, kooperatifçilik hareketi ise bu sisteme karşı koyucu olarak demokratik düzenli bir ekonomik işleyiş modeli oluşturmaktadır. Kooperatif oluşumlarında temel amaç toplum tarafından benimsenmiş olan örf adetler ile etik değerlerin dikkate alınarak ekonomik bir gelişim sürdürmektir. (Draperi, 2015:1)

İş birliğine insanlık tarihi geçmişinde bakıldığında benzer kavramların Antik Yunan kültüründe var benzer bir şekilde var olduğu görülmektedir. Bu dönemde Aristo tarafından “insan sosyal bir hayvandır” savı öne sürülerek insanın yalnız başına

toplumsallaşmadan yaşamasının mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Bu düşünce temelinde iş birliği kavramı, insanın toplum içerisindeki kültürel ve dini yaşamını düzenlemeye yönelik ele alınmasıyla insan yaşamında önemli bir yere sahip olmuş ve insanın iş birliği olmaksızın mutsuz bir yaşam süreceği düşünülmüştür. Günümüz dünyasında yaşadığımız modern yaşam tarzında ise iş birliği önceki dönemlere göre farklı bir anlamı doğrudur (Kunhu, 2011:5)

Bu kavram modern hayat içerisindeki anlamı ile ilk defa 14. Yüzyıl dönemi içerisinde Latince kökenli “cooperatio” kelimesi ile hayatımıza girmiştir. Bu dönemde “ortak çaba” anlamında kullanılan bu kavram köken olarak incelendiğinde, co (birlikte) ve operate (hareket etmek) şeklinde oluştuğu görülmektedir. İşbirliği kavramı günümüzde genellikle büyüme ve gelişme temelli oluşumlarla ilgili olup, bilimsel olarak ekonomik, sosyal ve yönetsel alanların çalışma ve organizasyon yapılarında yer aldığı görülmektedir. Bütün toplumlarda ortak olarak kullanılmasına rağmen toplumlar arasında dolaylı olarak kullanılması nedeniyle anlam farklılıklarına neden olabilmektedir. Bunun temelinde ise iş birliği düşüncesi ile ilgili birçok farklı terimin var olmasıdır. Örneğin Sosyoloji alanında kullanılan iletişim, koordine, katılım sağlama, arabuluculuk faaliyetleri, etkileşimde bulunma terimleri iş birliği kavramını içermektedir. (Draperi, 2015:2)

İş birliği kavramı Sanayi Devrimi döneminde de oldukça geniş bir kullanım yeri bulmuştur. Bu kullanım ile yaygınlaşmış ve 19. Yüzyıl sonrasında toplumla birlikte iş hayatında geniş bir ölçekte ele alınmıştır. Örneğin bu dönemde Marx tarafından iş birliği, birden fazla sayıdaki işçinin aynı sonuca ulaşmak amacıyla birlikte veya ayrı olarak ortak üretim süreci için birlikte çalışma gerçekleştirmeleri olarak belirtilmiştir. Ancak, bu tanımlaması ile birlikte kapitalist bir çerçevede içerisinde, bir yandan iş birliği yapılması ile bir yandan üretim süreci mevcut iken bütün bunların sonucunda var olana değer katma düşüncesinin de oluşacağından bu işleyişin bir süre sonra baskıcı bir hale dönüşeceğini de belirtmiştir. Bu düşünce ile temelinde iş birliği içerisinde gerçekleştirilen üretim ile var olana değer katma süreci arasında çelişkilerin olduğunu göstermiştir. Kooperatifçilik düşüncesinin temelinde belirtilen bu çelişkinin yok edilmesi hedeflenmektedir. O dönem içerisinde işçi kooperatifleri bu amaçla faaliyetlerine başlamış olmalarına rağmen Marx tarafından iş birliği konusundaki ile ilgili teorik tartışmalarında yer verilmemiştir.

Frederick Winslow Taylor ise iş birliği konusunu, işverenler ve çalışanları arasındaki ilişkiyi tanımlamak amacıyla kullanmıştır. Taylor iş birliğini işin fiziksel olarak yapılması süreci haricinde, işletme tarafından yapılacak işin organize edilmesi açısından ele almıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda üzerindeki bu tutumunu değiştirerek uzlaşma temelinde ele almaya başlamıştır. 1800'lü yılların son döneminde diğer düşünürlere ek olarak Durkheim'in kooperatifçiliğin düşünsel yapısı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Durkheim'in kooperatifçilik konusundaki düşüncelerinin özünde sosyala dayanışma yer almaktadır. Sosyal temelli bu bakış açısında kooperatifçilikte çıkış noktası olan ekonomik düşünceden ziyade dayanışma kavramına etik bir anlam kazandırılmıştır. Durkheim tarafından dayanışma görüşü üzerinde durularak iş birliğine anlayışına etik bir bakış açısı kazandırılmış ve böylece kooperatifçilik düşünce sistemine önemli bir katkı sağlanmıştır (Draperi,a.g.e :2-3).

İş birliği düşüncesi bu dönemde yapılan çalışmalarla kooperatifçilik sistemi için önemli bir temel teşkil etmiştir. İş birliği konusu kooperatifleşmenin düşünsel yapısı içerisinde oldukça önemli bir yere sahipken, kooperatifçiliğin teorik kısmında oldukça az yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında mevcut kaynakların bazılarında kooperatifçilik konusu yalnızca ekonomik açıdan ele alınırken bazıları da tam anlamıyla sadece iş birliği açısından ele almaktadır (Emelianoff,1995:15) İş birliği konusunda yapılan çalışmaların çoğunluğu bu kavramı betimleyici tarzda olmakta olduğu ve bu konuda yapılan çalışmalarda genellikle kooperatiflerin faaliyetlerindeki etkinliklerine yönelindiği ve bunun kooperatifçiliğin gelişiminde eksikliklere yol açtığı görülmektedir. Kooperatiflerin faaliyetleri kapsamında nelerin üzerinde durması gerektiği konusunda geçmişte çalışmalar yapılmamış olsa da geçtiğimiz yüzyıl itibariyle bu konularda gerekli teorik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Faaliyetlerinin başlangıcı itibariyle kooperatifler özellikle tarım sektöründe yaşanan güç dengesizliğini çözmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak 1900'lü yılların sonunda itibaren, kooperatifler maliyet ekonomisi temelinde faaliyet göstermeye yönelmişlerdir (Hanisch, Rommel & Müller, 2013: 153)

Kooperatifçilik düşüncesi gelişimi açısından incelendiğinde genellikle iki farklı başlık altında değerlendirilir. Bu başlıklardan birincisinde kooperatifçilik düşüncesi kapitalist sistem ve bu sistemin uygulanmasıyla ortaya çıkan olumsuz durumların giderilmesini sağlayacak toplumsal bir örgütlenme olarak ele alınmakta ve kooperatifçilik

düşüncesi açıklanmaktadır. İkinci başlık altında ise kooperatiflerin serbest ekonomi piyasasında 3. Sektör olarak görüldüğü ve liberalizm temelinde gelişmekte olduğu açıklanmaktadır. Bu düşünce sisteminde kooperatifler ilkinde olduğu gibi düşünsel bir temel üzerinde değerlendirilmeyip sadece faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan sonuçlara göre değerlendirilir. Bu bakış açısının daha objektif bir yapıya sahip olma özelliği vardır. Toplumsal örgütlenme olarak görülen Toplumcu/reformist düşünce yapısı genellikle Batı Avrupa ülkelerinde gelişmiş olup, bu şekilde faaliyet gösteren kooperatifçiler 4 farklı gruba ayrılmaktadırlar. Bu gruplamada yer alan Ütopycılar, kooperatifçiliğin toplum içerisinde bütün sektörlerde teşkilatlanabileceği düşüncesini savunarak geniş bir vizyon benimsemişlerdir. Bu bakış açılarında temel oluşturmak amacıyla bütün sektörlerde uygulanabilecek projeler tasarlamışlardır. Ütopycılar bu düşünceleri kapsamında toplumun ekonomik düzeninin her alanda kooperatiflerin yer alması şeklinde düzenlenmesi öngörmektedirler. Diğer bir grup olan Nimes Okulu ise Fransa'da hayat bulmuş olan bir düşünce okulu olarak bilinmektedir. Bu okulun düşünce sisteminin temellerinde Fourier'in ortaya koymuş olduğu, sosyal alandaki gelişmelerin insanların ahlak ve entelektüel açıdan eğitilmeleri ve gelişmeleri ile sağlanabileceği düşünceleri yer almaktadır. Nimes Okulu 1886 yılı itibariyle kurulması sonrasında, kooperatifçilik konusunda farklı ülkelerden sayıca oldukça fazla ekonomist ve sosyologların bir araya geldiği bir kurum vazifesi görmeye başlamıştır. Kooperatifçilik hareketinin düşünce tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan Charles Gide'da yaşamı sonuna kadar bu konudaki çalışmalarına bu okul bünyesinde devam etmiştir (Shaffer, 1999: 322)

Kooperatifçilik konusunda okul bünyesinde ağırlıklı tüketim kooperatifleri üzerinde çalışmalar yapılarak yoğunlaşmıştır. Bu nedenle modern tarzda kooperatifçilik anlayışının ilkleri tüketim kooperatifçiliği türünde verilmiştir. Bu okulun tarafından kooperatifleşme hakkında geliştirilen düşüncelerden büyük oranda ütopycılar etkilenmiş ve faydalanmışlardır. Diğer bir deyişle geçmişte ütopycıların öne sürdükleri düşünceleri bu okul ileriki zamanlarda geliştirip yeni ortam şartlarına uygun olacak şekilde değiştirmişlerdir. Kooperatifçilik düşünce sisteminin gelişiminde rol oynayan diğer bir önemli grup ise Reformistler'dir. Reformistler tarafından kooperatifçilik hareketinin kapitalist sistem içerisinde diğer örgütlenmelerden farklı olacak şekilde bir yer edindiğini savunulur. Bu düşünceleri içeriğine göre kooperatifler işletmeler, diğer örgütlerden farklı

olacak şekilde izledikleri ilke ve değerler sayesinde toplumsal ve ekonomik hayatta yeni bir alan oluşturmuşlardır. Kapitalist yönetim sistemleri içinde yer alan kooperatifçilik hareketlerini Marksist düşüncelerle irdeleyenler genellikle tarımsal kooperatifçilik türü üzerinde durmuşlardır. Bu grubun sergiledikleri davranışların temelinde kapitalist yönetim sisteminin yok edilmesi üzerinde kooperatifçilik hareketinin etkili olup olmadığının öğrenilmesi yer almaktadır. Diğer bir grup olan düşünce okulu bünyesinde faaliyet gösteren faydacı bakış açısına sahip ekonomistler çalışmalarını Amerika bölgesinde gerçekleştirmişlerdir. Faydacı temelli bu düşünce sisteminde ise kooperatif örgütlenmesinin faaliyetleri sonucunda yaratmış veya yaratacak olduğu pozitif etkiler üzerinde durulmuştur.

Kooperatif örgütlenmeyi kapitalist bir yönetim sistem içerisinde değerlendiren bu düşünce şeklinde kooperatifler tarafından gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler üzerinde yoğun olarak durularak incelemeler yapılmıştır. Ayrıca toplu bir hareket olan kooperatifleşmede bireysel bazda sahip olunan motivasyonlar ön planda tutularak kooperatifleşmenin var olan sisteme sorunsuz olarak nasıl uyum sağlayabileceği konusunda çalışmalarda yapılmıştır (Çıkin & Karacan, 1994)

Kooperatifçilik örgütlenmesi hakkında gerçekleştirilen ilk teorik anlamdaki çalışmaların 1930'lu yıllar içerisinde başladığı bilinmektedir. Bu yıllara kadar kooperatifçilik hareketi düşünsel olarak farklı temellere dayandırılmaya çalışılmışsa da geçmiş yıllarda yapılan bu çalışmalara çokta önem verilmediği görülmektedir. Bahsedilen bu tarihten önceki dönemlerde kooperatifçilik hakkında en fazla betimleyici tarzda çalışmalara yer verilmiş ve kooperatifçilik hareketinin sağladığı yararlar, sonuç olarak kazandırdıkları, ekonomik hayat içerisindeki değeri gibi etmenler üzerinde durulmuştur. Bu dönemde belirli bir seviyede gerçekleştirilen teorik çalışmalar 1950'li yıllara gelindiğinde büyük bir hız kazanmıştır Rehber (2011).

Yapılan bu çalışmalara temel sağlayan sosyal reformist yapıda bulunan ve tanımsal olan çalışmalar kooperatifçilik açısından öncü olarak kabul edilmektedir.

1) Sosyal reformist tabanlı çalışmaların kaynağını Robert Owen ile Charles Fourier tarafından ortaya konulan düşüncelerin oluşturduğu görülmektedir. Robert Owen tarafından savunulan görüşlerin doğrudan kooperatifçilik ile ilgili olmadığı ve takipçilerinin genellikle sosyalist temelli düşüncelerini savunmak amacıyla bu düşüncelerini takip etmekte olduğu görüşleri mevcuttur. Ancak bu görüşte olduğu gibi olsa da sosyal reformist temelde yapılan çalışmaların kooperatifçilik düşüncesine ve özellikle de kooperatifçilik ilkelerine doğrudan katkı sağladığı görülmektedir. Sosyal reformistlerin içerisinde yer alan önemli diğer önemli bir isim ise Charles Gide'dır. Gide tarafından kooperatiflerin gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucunda da toplumsal alanda yaşanan gelişmelere katkı sağladıkları belirtilerek bu oluşumun sosyal yanına vurgu yapılmıştır.

2) Tanımsal açıdan gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişim gösterdiği görülmüştür. Bu şekilde gerçekleştirilen çalışmalar tarım alanında yaşanan gelişmelerin sonucunda hız kazanarak genellikle kooperatiflerin tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin etkinlik düzeyleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Zaman dilimi olarak II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde kooperatifçilik konusunun da teorik çalışmaların belirli bir şekil aldığı ve yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak bu dönem içerisinde gerçekleştirilen çalışmaların genellikle tarım kooperatifçiliği konusuna ağırlık verdiği görülmektedir. İcra edilen çalışmalar, izlenilen yöntem türü, kooperatiflerin sektör içerisinde konumlandırılmaları ve kooperatiflerin tanımsal olarak açıklanmalarına göre gruplanmaktadır. Bu bilgiler ışığında kooperatifler dikey olarak bütünleşme yapısında, özerk bir yönetime sahip işletme olarak ve koalisyon gerçekleştirilen bir yapı olarak farklı başlıklar altında incelenmiştir (Rehber, 2011, 144).

Kooperatifleri yapısal açıdan dikey olarak bütünleşme olarak değerlendiren yaklaşım 1940'lı yıllardan itibaren kooperatifçilik alanındaki teori temelli çalışma başlıklarında olmuştur. Bu konu özelinde 1960'lı yıllara kadar yaşanan birçok tartışma da kooperatiflerin yalnızca çiftçilerin bir araya gelerek dikey olarak bütünleşmeleri ile meydana gelen bir birliktelik mi olduğu yoksa ortaklarının kararlarının herhangi bir etkisi olmadan bağımsız şekilde karar verebilme yetisine sahip olan işletmeler olarak mı değerlendirileceği konusu üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım tarzının temeli Emelianoff ve Phillips tarafından gerçekleştirilen çalışmalara dayanmaktadır. (Iliopoulos, 2003: 2)

Bu yaklaşımın dayandığı temelde kooperatifçilik hareketinin ekonomik boyutu üzerinde durulmaktadır. Başka bir isim olarak ekonomik okul adıyla bilinen bu görüş açısından kooperatiflerin var olmasındaki en önemli temel etken ekonomidir. Bu bakış açısıyla kooperatifleri ekonomik boyutta değerlendiren Ghino Valenti isimli düşünür ise kooperatif oluşumunun döviz tabanlı ekonominin içeresinde organik bir yapı olduğunu belirtmektedir. Valenti tarafından öne sürülen görüşe göre kooperatifçilik hareketi, mevcut olan serbest ekonomik rekabette maddi kaynak dağılımının doğal olarak görülen hatalarını tamamıyla veya adım adım olacak şekilde düzeltmeyi hedeflemektedir. Yine benzer şekilde kooperatifçiliği ekonomik boyutuyla değerlendiren Mariano Mariani isimli düşünür, kooperatiflerin ortaklarının hür iradeleri çerçevesinde hiçbir etki altında kalmadan kendi kendine meydana gelip gelişen örgütler olduğunu belirtmiştir. Düşünüre göre kooperatif ortakları tarafından verilen kararların direkt olarak kooperatiflerin sağlayacakları ekonomik faydaları etkilemektedir (Emelianoff,1995:18-20) Emelianoff tarafından sadece kooperatiflerin uygulamalarında verim alabileceği ve kooperatif dışındaki işletmelerin uygulamasında herhangi bir başarı sağlayamayacağı temel girdi maliyetiyle hizmet, oransal olama ve kendi kendine finans sağlama ilkelerini oluşturmuştur. Oluşturulan bu ilkeler, ilerleyen zamanlarda kooperatif işletmelerin çalışma disiplinlerine yön veren temel prensipler olmuştur. Ancak, faaliyet gösterilen sektöre göre ve bulunulan dönemdeki şartlara göre işleyiş ve faaliyetleri değişkenlik gösteren kooperatiflerin belirlenen bu temel ilkeler ışığındaki hareketleri farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar nedeniyle kooperatiflerin yapısal olarak örgütlenmelerini tam anlamıyla açıklama konusunda yeterli olamamıştır. Kooperatifçilik düşüncesinde sunulan farklı uygulama biçimleri konusunda Ekonomik okul çekimser kalmıştır. Ekonomik okula göre kooperatifler sonradan belirlenen uygulama biçimlerinde uzak kalarak ilk başta belirlenen kooperatifçilik tanımı içerisinde faaliyetlerini sürdürmelidirler. Okulun öne sürmüş olduğu bu görüşe alternatif olacak şekilde bir kooperatif işletmenin yapısı değerlendirilip incelenirken temel olarak içerisinde faaliyette bulunulan pazar şartları ve yapısını ele alınmasını ileri sunun belirsizlik yaklaşımı oluşturulmuştur. Bu yaklaşım çerçevesinde faaliyet gösterilen pazarın mevcut koşulları değiştiğinde kooperatiflerin de faaliyetlerini icra ederken izleyecekleri yöntem ve yollarda değişecektir. Dikey olarak bir bütünleşme sağlanan kooperatiflerin ekonomik açıdan değerlendirilmesine geçmişte çok önem verilse de günümüzde ortaya çıkan yeni dönem kooperatiflerin ekonomik değerlendirilmesi faaliyetlerini tam olarak karşılayamamaktadır. Ekonomik değerlendirmeden farklı olarak

kooperatifleri kendi içerisinde özerk bir işletme şeklinde açıklayan teorilerde kooperatifler tür bazında ele alınmaktadır. Ekonomik okulun düşünme yapısını ters olacak şekilde bazı düşünürlerce kooperatifler temelde şirket olarak düşünülerek sosyal boyutları üzerinde durulmuştur. Bu düşünce sisteminde genellikle tüketim kooperatifleri üzerinde çalışılmış ve tüketim kooperatiflerinin oluşturdukları sosyal çıktılarda izlemiş oldukları ekonomik politikaların kaynakların tahsis edilmesine bağlı olarak oluşan etkilerinden meydana geldiği belirtilmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirdikleri faaliyetler ile toplumun ekonomik hayatına katkı sağlayan kooperatifler, tüketicilerin ekonomik faydalarını arttıran ve bu şekilde pazarda tekellerin yok olması durumunda onların boşluğunu dolduracak olan örgütlerdir. Kooperatifler pazarda faaliyet gösteren ticari işletmelerden farklı olarak elde ettikleri karları kuruluş amacı dışında arttırma girişiminde bulunmamaları nedeniyle toplumun sosyal değerlerine yönelme ve sempatilerini kazanma yolunda bir çaba sarf etmezler. Karlılık açısından kooperatifler arasında görülen bu tarz farklar devletin aracılığıyla yapılan yardımlar konusunda da yol göstericidir. Kooperatiflerin faaliyetleri sonucunda bağlısı ortaklarının ihtiyaçlarını gidermesi temelinde yürütülmesini amaçlayan ve ekonomik faaliyetlerinde asıl amacın yüksek kar olmadığı bu teoride kooperatifler ile diğer şirketler doğrudan birbirinden ayrılmaktadır. Kooperatiflerde faaliyetler sonucunda ekonomik açıdan yüksek oranda kar elde etmek yerine maliyetine olacak şekilde hizmet verme düşüncesi yer almaktadır. Bu bakış açısıyla asıl göz önünde bulundurulması gereken nokta, kooperatif işletmelerin kar elde etmek yerine öncelikle ortakların yaşam refahını arttırmayı amaçlayan birliktelikler olarak tanımlanmasıdır. (Enke,1945: 74)

Bu yaklaşım 1970'li yıllar itibariyle uygulamaya konulmuş ve 1980 yılında genişletilmiştir. Yapılan çalışmalar kapsamında önceden benimsenen dikey entegrasyon sadece matematiksel analiz olarak kalmıştır (Iliopoulos, 2003: 3) Kaarlehto, Ohm ve Triffon gibi kooperatifçilik konusunda çalışma yürüten akademisyenler tarafından kooperatifler bir koalisyon türü olarak değerlendirilmiştir. Bu bakış açısı, 1980'lü yıllarda kooperatiflerde oy kullanılması ve ortakların sadakati gibi konularda yapılan gerçekleştirilen çalışmalar ile daha da güç kazanmıştır (Staatz, 1989: 67). Kooperatiflerin oluşumu itibariyle bir koalisyon modeli yapısına sahip olduğu görüşünü belirten teoriler incelendiğinde, bu görüşü ileri sürenlerin amacını gerçekleştirmek üzere yola çıkan her bir kooperatifin ortak bir koalisyon oluşturdukları konusunda fikir birliği sağladıkları

görülmektedir. Oluşturulan bu koalisyon ortakları hedefledikleri amaçlara ulaştıklarını gördükçe ve bunun koalisyon sayesinde kolaylıkla gerçekleştiğine inandıkça katılımlarını sürdürmeye devam ederler. Bu teori kapsamında kooperatiflerin içerisinde farklı unsurların yer aldığı ve bunların çıkarları veya önceliklerinin kendi aralarında birbirleri ile çatışabileceği öngörülmüştür. Ancak bu noktada, kooperatifleri oluşturan unsurların farklı amaç ve hedefleri olsa da kendilerince ortak bir anlaşma sağlayarak bütün amaçlara ulaşmayı sağlayacak bir yol izlenebileceğinin kabul edilmesi birliktelik açısından önem arz etmektedir. Koalisyon teorisinin temelinde özellikle sağlanması planlanan anlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan bu iş birliğine odaklanılmaktadır (Rehber,2011:170-171)

Kooperatifçilik konusunda meydana gelen düşünce akımlarında Avrupa genelindeki düşüncelerin fikriyat üzerinde ve sosyal alandaki dönüşümlerden etkilenmiş bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Amerika genelindeki düşüncelerin temelinde ise fikriyattan ziyade fiili uygulamalar üzerinde durulduğu görülmektedir. Kooperatifçilik konusunda Amerika’da meydana gelen düşüncelerden en önemlilerden biri “Kooperatif Ölçüt Düşünce Akımı”dır. Bu düşünce akımına öncülük Nourse kooperatifçilik hakkındaki teorisine gereken değerin verilmediğini belirtmiş ve akıma katılan diğer temsilciler ile birlikte kooperatifçilik örgütlenmesinin sahip olması gereken ana temelleri belirlemişlerdir. Belirlenen bu temeller de, kooperatiflerin yönetim ve işleyişlerinde demokratik bir tutumun yer alması gerektiğinin vurgulanmasına ek olarak faaliyet gösterdikleri sektörler aracılığıyla ekonomiye katma değer oluşturmaları belirtilmiştir. Bu akımın Amerika temelli olması nedeniyle kooperatif işletmelerin kapitalist sisteme destek veren yapılar olması zorunluluğu belirtilmiştir. Bunların yanında kooperatiflerin kuruluş amaçlarının temelinde mevcut bir sorunu çözmek veya bir ihtiyacı gidermek olması gerektiği belirtilmiştir. Bu zorunluluğun temelinde gerçek bir amaç doğrultusunda kurulmayan kooperatiflerin gerçekleştirdikleri faaliyetlerde genel anlamda başarısız olmaları nedeniyle toplum içerisinde kooperatifçilik hareketinin değer kaybetmesini engellemek yer almaktadır. Bu akımda üzerinde durulan başka bir konuda kooperatifleşmenin devlet kanalıyla desteklenmesidir. Devlet tarafından yardım edilmesi konusunda kooperatiflere karşılıksız olarak maddi destek verilmesinden ziyade kooperatiflerin kolay bir şekilde kurulması ve sonrasında faaliyetlerini rahat bir şekilde gerçekleştirebilecekleri bir ortam yaratılmasını sağlayacak yasal düzenlemeler ve kolaylıkların sağlanmasıdır.

Kooperatifçilik konusunda üzerinde durulması gereken başka bir akım ise, kooperatifçilik hareketlerinin toplumsal hayat içerisinde bütün alanlarda yer alması gerektiğini ve bütün kooperatiflerin toplu bir şekilde yönetilebileceğini öngören Howard Cowden ve Murray Lincoln'ün öncülük yaptığı akımdır. Robert Owen'ın düşünceleri temelinde hayat bulan bu akımın kurulmasını belirttiği sistem günümüz koşullarında imkânsız olarak görülse de İsrail'de bulunan kibutzların tam anlamıyla olmasa da akımın içeriğini genel anlamıyla gerçekleştirdikleri bilinmektedir (Rehber,2011:142-144)

Kooperatifçilik hareketinin uygulamaya geçirilmesi, hedeflenen amaçları, yapılmak istenen ekonomik etkinlikler ve uygulama alanları gibi konularda çalışmalar yürütmek üzere kooperatifçilik konusunda çeşitli düşünce temelli okullar oluşturulmuştur. Bu okullardan sosyalist düşünce okulu, sosyalist düşüncede kooperatiflerin hayat içerisinde nasıl bir yer verileceği konusunda çalışmalar yapmıştır. Yapılan çalışmalarda iş birliği olarak görülen kooperatifler sosyalist temelli düşünce sisteminin gelişiminin sağlanması ve hedeflenen ekonomik amaçlara ulaşılabilmesini sağlamak için ekonomik faaliyet gerçekleştiren işletmelerin kurulması gerektiği öngörülmüştür (Kunhu,2011:5) Bu düşünce sisteminde kooperatifler sosyalist düşüncelerin gelişip ilerlemesini sağlayacak olan bir araç olarak görülmüştür. Genel anlamda sosyalist ülkeler içerisinde yer bulan bu akımda kooperatifleşme, devlet tarafından bu düşünceler ışığında kullanılan geçici kuruluşlardır. Liberal düşünceyi savunan kesimlerce kabul edilmeyen bu akıma kapitalist ülkelerde tamamıyla karşı durmuşlardır. Commonwealth ismiyle bilinen düşünce okulu ise kapitalist ekonomik sistemler içerisinde kendine yer bulmuştur. Bu sistemde kooperatiflere kar temelli sermaye şirketlerinden daha fazla öneme verilmiştir. Belirlenen bu önem sayesinde ekonomide karar alma gücünün daha adil bir şekilde dağılım göstereceği düşünülmüştür. Etki alanı olarak Amerika ve Avrupa genelinde büyük bir ilgi gören bu düşünce okulları, sektör olarak kooperatif hareketlerin tüketim ve tarım alanında yoğunlaştığını belirterek, kooperatifleşmenin sosyal ve ekonomik açıdan gelişimine katkı sağlamıştır (Ancharya, 2010:54).

Kooperatifleşmenin her alanda uygulanmasının mümkün olduğunu savunan Yardstick isimli okul Commonwealth Okulunda olduğu gibi kooperatifleri işletmeleri kapitalist temelli bir sistem içerisinde değerlendirmiştir. Bu okula öncülük eden

düşünürlere göre kooperatifler, kapitalist ekonominin verimli bir şekilde gelişmesini sağlayacak kuruluşlardır. Pazar içerisinde faaliyet gösteren ekonomik işletmelerin yanında kooperatiflerinde rekabet içerisinde olması gerektiğinin önemi savunulmuştur. Bu sayede kooperatiflerin piyasada rekabet ortamı yaratmasıyla sistemi dengede tutacağı ve kapitalist ekonomik sistemin ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçların önüne geçilmesini sağlayan bir denetim mekanizması görevi üstleneceği düşünülmüştür. Düşünce okulları içerisinde geniş bir içerik ve entelektüel sermayeye sahip olan okul ise Domain-Context olarak bilinmektedir. Bu okul tarafından kooperatifçiliğın mevcut durumunda ziyade ünyezzerinde konuşulup düşünülmemiş olan kısmının üzerinde durulmuştur. Bu okul tarafından kooperatiflerin başarısının yönetim ve idarenin faaliyetlerinden bağımsız olarak mevcut ekonomik ve siyasi koşullara göre izledikleri yolla ölçülebileceğii üzerinde durulmuştur (Acharya, 2010) II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkıp gelişen başka bir düşünce okula ise Alman Kooperatifçilik okuludur. Almanya genelinde kooperatifçiliğın gelişimini sağlamak isteyen düşünürler bu okul bünyesinde toplanarak, toplum içerisinde yapılması gereken iş birliğinin önemiyle birlikte etik değerlerin önemi üzerinde durarak kooperatifçilik hareketinin de bu çerçeve içerisinde yer aldığını savunmuşlardır. Bu okulun düşünce sistemine göre kooperatifçilik hareketi, insanların ekonomik bir faaliyet gerçekleştirmek üzere bir araya toplandıkları bir yapı olarak belirtilmiştir. Kooperatifler bünyesinde insanların toplanmasının sadece ekonomik amaçlı olmayıp politika, etik bakış açısı ve dini değerler temellide olabileceğii göz önünde bulundurulmuştur. Belirtilen bu gerçek ile kooperatifler ekonomi temelinde bir amaç izleyen materyalist yapısından uzaklaşmaktadır (Rehber, 2011: 32)

Kooperatifler sayesinde üreticilerin karşılaştıkları piyasa dengesizliklerini ortadan kaldırmak ve daha üretici açısından daha faydacı bir ürün satış sistemi kurulmasını amaçlayan bir diğer kooperatif okulu ise California Okulu'dur. Auron Sapira isimli düşünür tarafından öncülük edilen bu okulun savunduğuu düşünceler ışığında Amerika ve Kanada ülkelerinde faaliyet gösteren üretici kooperatifleri mevcut ticaret hayatını önemli ölçüde etkilemişlerdir (Ancharya, 2010:56).

Kooperatifler niteliklerinin açıklanabilmesi için birçok teori üzerine oturtulmuştur. Bu teoriler üzerinde çalışmalar yapan Karlson tarafından kooperatifler uygulanmaları

yönünden iki gruba ayrılmıştır. Kooperatiflerin ne amaçla oluşturulması gerektiği ve faaliyet göstermeleri gereken sektörler açısından yapılan bu ayrımlara göre kooperatiflerin sahip olduğu varlıklar üzerinde duran teoriler, işlem maliyetleri ve neo-klasik teori olup, kooperatiflerin faaliyet göstermeleri gereken sektörler üzerinde duran teoriler ise; işveren-iş gören teorisi ile mülkiyet hakları teorisidir. İşlem Maliyetleri Teorisi içeriğini faaliyetlerin gerçekleştirilmesi kapsamında kullanılan işlem masrafları oluşturmaktadır. Bu teori açısından kooperatifler çatısı altında bir arada toplanarak faaliyette bulunmanın işletmelerin işlem maliyetleri daha ekonomik bir şekilde gerçekleştirmeleri sağlanmaktadır. Teori kapsamında sağlanması beklenen bu ekonomik faydanın gerçek hayatta tam anlamıyla sağlamadığı görülmektedir. Buna ek olarak bu teori ile kooperatifçilik konusunda hedef pazarda istenilen başarının sağlanamaması sorunu üzerinde de durulmaktadır. Kooperatiflerin bu teori kapsamında ele alınan en önemli sorunlarının başında pazarda istenilen seviyede etkinlik sağlanmaması gelmektedir. Kooperatiflerin varlıkları üzerinde duran diğer bir teori ise Neo-klasik Teoridir. Bu teori kapsamında kooperatifçilik hareketi serbest piyasa içerisinde faaliyet gösteren sermaye temelli şirketler gibi değerlendirilmektedir. Yapılan bu değerlendirmenin içeriği gereği kooperatiflerin piyasadaki diğer şirketlerle rekabet içerisinde olduğu ancak bu rekabetin uzun süreli olmadan şirketler tarafından kooperatiflerin satın alınmasıyla sona ereceği öngörülmektedir. Her ne kadar teori kapsamında bu şekilde ele alınsa da gerçek ekonomik hayatta kooperatifler tekelleşmenin engellenmesini sağlamakta ve bu tarz şirketleri nadir de olsa satın alabilmektedir. Bu sebeple doğası gereği farklı bir yapıya sahip olan kooperatifleri tamamen sermaye şirketleri gibi değerlendirmek doğru olmayacaktır. Kooperatifleri faaliyet gösterdikleri alanlara göre değerlendiren işveren iş gören temelinde adı ile belirtilen iki grubun arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşımda iki grubun arasındaki kusursuz sayılabilecek bir ilişkinin her iki tarafında istekleri doğrultusunda oluşturulacak olan bir sözleşme ile sağlanabileceği düşünülmektedir. Kooperatif işleyişinde bahsedilen bu ilişki temelinde ortaklar ile kooperatif işlemlerini gerçekleştirmek için görev alan çalışanların kurmuş olduğu ilişkiler ele alınmaktadır. Ayrıca bu teori içeriğinde kooperatifçilik açısından karşılaşılan en olarak görülen sorun yönetimde meydana gelen karar aşamasındaki aksaklıklardır. Kooperatifleri faaliyet gösterdikleri alanlar açısından değerlendiren diğer bir teori ise Mülkiyet Hakları Teorisidir. Bu teori kapsamında temelinde ekonomik bir faaliyet için oluşturulan kooperatiflerin ortaklarının katkılarıyla sahip oldukları sermayeler üzerindeki hakların belirlenmesi

işleyişlerinde yaşanacak sorun ve karışıklıkların önceden önlenmesi açısından önemlidir. Kooperatifler de mülkiyet konularında yapılacak düzenlemeler kuruluşlarında oluşturulan sözleşmeler ile sağlanmaktadır (Rehber, 2011: 184-191)

Kooperatiflerin icra ettikleri faaliyetleri sonucunda sağladıkları fayda ile doğrudan ekonomik sistem içerisinde yer almaktadırlar. Söz konusu ekonomik sistemler ise yer aldıkları ortama göre şekil alan olgular olup, yaşadıkları değişimler ile içerisinde faaliyet gösteren her bir türün işlem ve düzeni üzerinde etkili olur. Ekonomik sistemlerin niteliğini belirleyen özellikler arasında mülkiyet düzenlemeleri, izlenen fiyat belirleme politikaları, yapılacak yeni girişimlerin gerekleri, satış gerçekleştirilecek piyasanın dinamikleri ve ihtiyaç duyulabilecek olan teşvik mekanizmalarının varlığı yer almaktadır. Bütün bu özelliklerin uygulamaya geçmesi sırasında devletin bu konularda çizeceği çerçeve ise ana belirleyici unsur olmaktadır (Çıkin & Karacan, 1994:105) Kooperatifçilik teorileri arasında meydana gelen önemli tartışmaların başında kooperatifçilik faaliyetinin ekonomik bir sistem olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğidir. Bu tartışmalar kapsamında genel olarak kooperatifler başlı başına bir ekonomik sistem olarak kabul edilmez ve ekonomik sistemin içerisinde yer alan bir alt unsur olarak görülür. Kapitalist bakış açısında ise bu değerlendirmelere zıt olarak kooperatifler diğer sistemler göre daha fazla yer edinmişlerdir. Bunun temelinde ise kapitalist sistemlerde kooperatifçiliğin kendi ürünü olarak görülmesidir (Kunhu, 2011: 24)

Kooperatiflerin amaçları içerisinde temel olarak yüksek kar elde etme olmasa da, ortaklarının yararını sağlamak ve faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yürütülen işlemlerin gerçekleşmesini sağlayabilmek için sermaye sağlamları doğal bir durum olarak görülmektedir. Kooperatifçilik hareketi kapitalist sistemlerde sergilenmesi istenilen bazı davranışlara paralellik sağlamaktadır. Bu davranışlardan bazıları özel mülkiyet sahibi olunmasının desteklenmesi, şahsi olarak hareket eden tüketici ve girişimci insanları teşvik edici olmaları, faaliyet gösterilen pazardaki rekabete yön verebilmeleri olarak sıralanabilir (Çıkin & Karacan, 1994:117) Bu bilgiler ışığında önem arz diğer bir husus ise modern anlamda kooperatifçilik faaliyetlerinin kapitalist yönetim sistemleri içerisinde oluşmaya başlamasıdır. Kooperatiflerin kapitalist sistem içerisinde oluşmaya başlamasının temel sebebi bu

sistemin ortaya çıkardığı yıpratıcı etkiler ile baş edebilmenin yolunun iş birliği yapmak olarak bulunmasıdır. Bu noktada kooperatifler kapitalist sisteme hizmet eden bir oluşum olmanın aksine onun getirdiği zorlu şartlara karşı koyan bir hareketlenmedir. Diğer bir yandan kooperatiflerin farklı sistemler içerisinde de uyumlu olarak faaliyet gösterebilmesi bunu destekleyici niteliktedir. Ancak bu şekilde düşünülmesinin temelinde en başarılı ve yüksek önem derecesine sahip kooperatifçilik faaliyetlerinin kapitalist sistemlerle yönetilen ülkelerde yer bulması atmaktadır. Modern kooperatifçilikte benimsenen temel ilke ve değerlerin liberal sistemlerde yer alan düşünce tarzı ile uyumlu olmasının da bunun üzerinde belirli bir etki yarattığı söylenebilir. Farklı bir yönetim sistemi olan sosyalist yaklaşımlarda da başarılı kooperatifçilik uygulamalarının bulunduğu bilinmektedir. Bu yönetim sistemi ve kooperatifçilik hareketinin ortak çıkış noktasında toplumun ferah seviyesinin yükseltilmesi, sosyal adaletin sağlanması, bireycilikten ziyade toplumsal davranışın özendirilmesi, etik değerlere önem verilmesi ve piyasada rekabetin yol açtığı olumsuzlukların giderilmesi gibi hedeflerin aynı anda iki oluşumunda da temel olarak kabul edilmesi bu sistemlerde kooperatiflere başarı getirmektedir (Kunhu, 2011: 27). Sosyalist sistemlerde kooperatifler diğer sistemlerden farklı olarak devlet tarafından kontrol edilen bir devlet kuruluşu gibi faaliyet göstermektedirler. İstisna olarak devlet yönetiminde bağımsız olarak faaliyet gösteren kooperatiflerde bu yönetim sistemi içerisinde kamu faaliyeti yürütülmeyen alanlarda oluşum göstermektedirler. Bu alanlar içerisinde genel anlamıyla tarım ve temel tüketim sektörü yer almaktadır. Yönetim olarak birkaç farklı sistemin aynı anda yer aldığı ülkelerde ise kooperatifler devletin bir kuruluşu olarak görünse de yapı olarak aynı zamanda serbest piyasa oluşumlarının özelliklerini de göstermektedirler. Kuruluşları kapsamında devlet desteği alan kooperatifler yönetimlerinde tam anlamıyla devlet politikalarına bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Sermayelerinin devlet dışında bir kaynaktan sağlayan kooperatifler ise serbest piyasa koşullarına göre hareket etmektedirler.

2.2. Devlet ve Kooperatifçilik İlişkilerini Tanımlayan Sistemler

Ülke genelinde bütün alanlarda gerçekleştirilecek olan girişimlerin düzenlenmesinde kanun koyucu olmakla birlikte gerektiğinde ekonomik destek sağlamakla devlet direk olarak o yapıyı ana etkileyen ana unsur olmaktadır. Kooperatifçilik alanında

devlet ile kurulması beklenen bu ilişkinin yokluğu elbette söz konusu olamaz. Kooperatifçilik hareketine dair birçok unsurun geçmişten günümüze defalarca araştırıldığı gibi ülke genelinde asıl otorite olan devlet ile ilişkileri üzerinde de birçok araştırma yapılmıştır. Kooperatifçilik konusu üzerinde çalışmalar yapan önemli düşünürlerden Charles Gide devlet ile kooperatifler arasındaki ilişkiyi, serbest sistem, karşılıklı yardım sistemi, vesayet sistemi ve devletçilik sistemi olarak dört ana başlık altında sınıflandırmıştır (Mülayim, 2010:100) Bu sınıflandırma oldukça önem taşıyan devlet ile kooperatifler arasında kurulan ilişkilerin derin bir şekilde irdelenerek anlaşılabilmesi açısından büyük bir değere sahiptir. Bu bölümde belirtilen sınıflandırma kapsamında faaliyet gösteren ülkelerin kooperatifçilik uygulamaları, bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından açıklanmıştır.

2.2.1. Serbest Sistem (İngiltere Örneği)

Kooperatifler ile devlet arasında kurulmuş olan ilişkilerin belirli bir yapı altında açıklanmaya çalışıldığı ilk sistem serbest sistem olarak bilinmektedir. Bu sisteme göre kooperatifler ile devlet arasında kuruluş aşamasından faaliyetine kadar hiçbir bağ oluşmamaktadır. Uygulama alanı olarak bu sistem Avrupa Birliği ülkelerinde hayat bulmuş durumdadır. Adında anlaşılacağı üzere bu sistemin oluşumunda devlet dışında sadece bireyler etkili olmaktadır. Bu kapsamda bireyler tarafından eksikliği duyulan bir ihtiyacın giderilmesi kapsamında herhangi bir baskı altında olmayan tamamen özgür bireylerin sadece kendi düşünceleriyle bağımsız olarak toplanmalarıyla bir ortaklık oluşturmaları ve bu ortaklık ile oluşturulacak kooperatiflerin kurulmasında devletten hiçbir yardım alınmaması söz konusudur. Ekonomik hayatları içerisinde kooperatifçiliğin büyük bir paya sahip olduğu Danimarka ve İngiltere ülkelerinde devlet ile bu hareketin herhangi bir bağı yoktur. İlk kooperatifçilik faaliyetlerinin başladığı ve serbest sistemin örneklerinin yer aldığı İngiltere kooperatifçilik uygulamaları açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Modern tarzda etkin kooperatifleşmenin ilk olarak gerçekleştirildiği ülke olan İngiltere, kooperatifçilik hareketinin düşünce olarak gelişimini etkileyecek önemli bir yol izlemiştir. Kooperatifçilik hareketine önemli katkılar sağlayan İngiltere için bu konuda oldukça başarılı çalışmalara yapan Robert Owen ile Dr. William King isimli düşünürler değerli bir şans olmuştur. Robert Owen tarafından kapitalist sistem kurallarının zorunlu

kıldığı ağır şartların altında yaşanan bir dönemde İngiltere’de faaliyet gösteren kendi işletmesinin maruz kaldığı sert uygulamaların etkisini azaltmak ve kurtulmak için uygulanan farklı yollar oldukça dikkat çekmiştir. Bu yollar arasında kooperatifleşme girişimleri de yer almış olmasına rağmen o dönemde karşılaşılan zorluklara karşı tam anlamıyla çözüm olmamıştır. O dönemde bu konuda Owen tarafından atılan adımlar fiili olarak etkili olmamasına rağmen oluşan kooperatifçilik düşünceleri günümüz kooperatifçiliğinde olumlu etkilerini hala sürdürmektedir. Diğer önemli bir düşünür olan Dr. William King bu konuda öncelikle Owen tarafından ortaya konan fikirleri benimseyerek kooperatifçilik bakış açısına sahip olmuş ve o dönemde İngiltere’de yaşanan büyük olumsuzlukların başında gelen işçi sınıfının toplumu etkileyecek sorunlarının çözümü için çalışmalar yapmıştır. Yaptığı çalışmalar kapsamında, işçilerin temel ihtiyaçlarını karşılamada kolaylık sağlayacak olan tüketim kooperatifleri üzerinde çalışmalara yer vermiştir. Yaptığı çalışmalarla King ve Owen İngiltere genelinde kooperatifçilik düşüncesinin toplum içerisinde benimsenmesine ve gelişimine oldukça önemli derecede bir sağlamışlardır. Bu düşünürler tarafından kooperatif oluşturma konusunda yapılan girişimler o dönemde başarısızlıkla sonuçlansa da ileriki dönemlerde bu konuda yapılacak olan yeni girişimlerde geçmişte yapılan hatalardan ders çıkarma ve var olan temeli geliştirmek adına büyük bir fırsatı yaratmıştır. Kooperatifleşme adına fiili olarak gerçekleştirilen ilk başarılı girişim 28 dokuma işçisi tarafından oluşturulmuş Rochdale öncüleri olarak modern kooperatifleşmenin temelini oluşturmuştur. İlk etapta basit bir ortaklık hareketi olarak görülen bu girişim ilerleyen zamanlarda “Rochdale’in iyi kalpli, hayırlı ve adil rehberleri” ismiyle kooperatifçilik tarihine önemli bir yön vermiş ve günümüzde geçerliliğini sürdüren birçok temel değer oluşturmuştur. O dönemde atılan bu ilk adım kapsamında özümseven ilkeler ilerleyen zamanlarda dünya çapında kabul edilen kooperatifçilik ilkelerinin kaynağını oluşturmuştur. Kooperatifçilik hareketinin temellerini atan 28 işçisinin o dönemde işlemlerini gerçekleştirdikleri eski bina günümüzde kooperatif müzesi olarak faaliyet göstermektedir. Modern anlamda kooperatifleşmenin adını almış olduğu Rochdale kasabası genel anlamda tekstil üretimi ile ekonomik kazanç sağlayan insanların yer aldığı bir yerleşimdi. Bu kasaba da el dokuma tezgâhları ile o döneme kadar yapılan üretim sanayi devriminin gerçekleşmesiyle büyük sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır.

Yaşanan sorunların etkisiyle çıkmaza giren kasabadaki işçiler şiddetli bir şekilde sürecek olan grevler başlatmıştır. Meydana gelen bu olaylarda Rochdale öncülük etmiş ve diğer işletmeler arasında sendika oluşturulması yönünde çalışmalarda bulunmuştur. Bu dönemde pazen dokuma fabrikası işçilerinin yaptığı girişimlerle kurulmuş olan “Rochdale Dayanışma Kooperatifi” Owen’ın düşünceleri ışığında hayata geçirilmiştir. Kısa bir zaman dilimi sonrasında uygulamaya konulan “Rochdale Öncüleri” nin içerisinde bahsedilen bu kooperatif oluşumunun içerisinde yer almış kişiler de bulunmaktadır. Rochdale Öncüleri detaylı olarak ele alınıp incelendiğinde, o dönemde gerçekleşen Sanayi Devrimi ve kapitalist yönetim yapısının etkileriyle meydana gelen toplumsal sorunlardan ciddi derecede zarar görmüş insanlardan oluştuğu görülmektedir. O dönem içerisinde uygulanan sınıf farkı nedeniyle bu insanlar seçimlerde oy kullanımı ve hükümet yönetiminde temsil gibi temel sosyal haklardan mahrum bırakılmışlardır. Bütün bunlara ek olarak yaşanan olumsuz olaylar ve gelişmeler ile daha kötü şartlara maruz kalan işçilerin haklarının korunması amacıyla devlet tarafından düzenleyici bir tedbir alınmamıştır. Yaşanılan bu zorlu şartlarla tek başlarına mücadele etmek zorunda kalan işçi sınıfı maruz bırakıldıkları ve hiçbir kesimden yardım alamadıkları bu zorlu sosyal tabanlı problemlerini aşmak için kendi bünyelerinde yardım sağlama ilkesini uygulamışlardır. Zorunlu bir adım olarak başlatılan bu akım sayesinde uluslararası anlamda çok önemli olacak olan bir hareketin de başlamasını sağlamış olan oldukça etkili bir adımdır (Fairbairn,1994:2) Ortaya konulan bu başarılı hareketin etkisiyle 1844 yılı içerisinde “Rochdale Society of Equitable Pioneers” ismiyle bilinen birliktelik kurulmuştur. Meydana gelen oluşuma bu ismin verilmesinde gerçekleştirilecek olan sosyal ve politik hedeflerin olduğu mesajı açıkça verilmiştir. Kurucular tarafından hedeflenen sosyal amaçlara somut olarak etkileri görülebilecek olan ekonomik faaliyetler ile katkı sağlanmak istenmiştir. Bu oluşumun temelinde isminin de içerisinde de bulunan, Robert Owen’ın düşünce önderliğini yapıp yaymaya çalıştığı eşitlik kavramı yer almaktadır. Owen tarafından “eşitlik” düşüncesi ile genel olarak kapitalist yönetim ve bunun etkisiyle ortaya çıkan işçi emeğine, üretimi gerçekleştiren ana unsur olması nedeniyle elde edilen kazançtan daha çok pay verilmesi sermaye sahibi patronların ise etkisinin azaltılması hedeflenmiştir. O dönemde işçiler ve toplum tarafından destek gören bu oluşumun isminde yer alan öncüler kelimesini kendine ad olarak kabul eden bir dergi basılmaya başlamıştır. Diğer bir yandan anılan “Rochdale hareketi” işçilerin fayda sağlayacağı ekonomik hedefler koymuş olmuş olmakla birlikte işçilerin hayatı için gelecek

odaklı ve ideolojik temelli bir görüşü benimsemiş bir oluşum olarak kurulmuş ve kayıt altına alınmıştır (Fairbairn,1994:5-6)

Kooperatifçiliğin temellerinin atıldığı bu başarılı girişim sonrasında İngiltere genelinde kooperatifçilik hızlı bir gelişim göstermiştir. Kooperatifçiliğin gelişmeye başladığı bu dönemin başlarında faaliyet gösterilen sektörlerde başarılı bir üretim ve ticaret alanı oluşturulmuştur. İlerleyen zamanlarda temel alanlardaki gösterilen başarının arkasından kooperatifçilik politik bir güç sahibi olmaya başlamıştır. Kooperatifler ekonomik açıdan etkili bir güç olması nedeniyle İngiltere hükümeti tarafından kendi yönetimi altına alınarak o dönemde gerçekleşen I. Dünya Savaşı kapsamında ülke genelinde bir dağıtım ağı olarak kullanılmak istenmiştir. Ancak devletin bu isteği kooperatifler tarafından kabul edilmemiş olup, yaşanan bu gelişme ile kooperatifler devlet tarafından ihtiyaç duyulan bir güç olarak görülmüş ve sosyoekonomik hedefleri yanında etkili bir hareket olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Rehber, 2011:25) İngiltere kooperatifçilik tarihine bakıldığında sektörel olarak genel anlamda öncelikle tüketim alanında gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. İlerleyen zamanlarda ise kooperatifleşme hareketi tarım sektöründe de faaliyet göstermeye başlamış ve çiftçiler tarafından üretimde ihtiyaç duyulan temel girdilerin karşılanmasında görev almışlardır. Tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin gelişimi konusunda 1960 yılı içerisinde yapılan hukuki çalışmalar sayesinde pazarlama faaliyetleri hızlı bir gelişme sağlanmıştır. Günümüz koşullarında kooperatifçilik tarihinde önemli bir yere sahip olan İngiltere’de kooperatifçilik faaliyetlerinin gelişip ilerlemesine destek sağlayan “Cooperatives-UK” ve “Cooperative Collage” gibi birçok oluşum bulunmaktadır. Genel olarak İngiltere bünyesinde 6000 civarında kooperatif ve bu kooperatiflere ortak olan 15 milyona yakın insan olduğu bilinmektedir. İngiltere devleti bünyesinde faaliyet gösteren kooperatifler sektörel olarak incelendiğinde ekonomik ve sosyal olarak hizmet etmek maksadıyla toplumsal hayatın hemen hemen her alanında yer aldığını söylemek mümkündür. Geniş çapta gerçekleştirilen bu kooperatifçilik uygulamaların da temel değerlere sıkı bir şekilde bağlı kalınmakta ve İngiltere genelinde oldukça önemli bir değer verilmektedir (G20 Ülkelerinde Kooperatifçilik, 2015: 35-39 Dünya kooperatifçilik tarihi açısından son derece önemli adımlar atan İngiltere bu konuda yaptığı çalışmaları hukuki bir zemine oturtmak amacıyla ilk kooperatifçilik kanununu hazırlayarak yürürlüğe sokmuştur. 1852 yılı içerisinde uygulamaya konulan “The Industrial and Provident Societies” isimli bu kanundan önce

İngiltere’de kooperatifçiliğe özel herhangi bir hukuki düzenleme bulunmamaktaydı ve bu konuda ihtiyaç duyulan noktalarda dernekler hakkında var olan mevzuat içeriği dikkate alınmaktaydı. Bu kanunun kabul edilip uygulanmaya başlamasından sonra ülkede meydana gelen ekonomik ve sosyal değişikliklere paralel olarak güncellemeler yapılmıştır. Günümüzde şartlarında ise İngiltere genelinde kooperatifçilik hareketi “The Co-operative and Community Benefit Societies Act” içeriğine uygun olacak şekilde yürütmektedir (Mülayim, 2010:107).

2.2.2. Karşılıklı Yardım Sistemi (Fransa Örneği)

Karşılıklı yardım sistemi olarak uygulanan bu kooperatifçilik sisteminde kooperatiflerle devlet arasında belirli konularda ilişki kurulmaktadır. Kurulan bu ilişkiler kapsamında devlet tarafından çeşitli kooperatif faaliyetlerine destek sağlanmaktadır. Bu destekler içerisinde kooperatiflere sağlanan vergi muafiyetleri, eğitim kolaylıkları, kredi temini ve devlet tarafından farklı başlıklarda tanınan haklar bulunmaktadır. Ancak devlet tarafından kooperatiflere sağlanan bu tür çeşitli desteklere rağmen devlet tarafından kooperatiflerin yönetim ve işleyişlerine müdahalede bulunulmamaktadır. Kooperatifçilik örgütlenmesinde bu yönetim sisteminin ilk olarak uygulamaya konulduğu Fransa’da kooperatifçilik hareketi kapitalist ve sosyalist bakış açısına sahip olan düşünürlerin önderliğinde ortaya çıkmıştır. Bu düşünürlerden sosyalist olanlar kooperatifçilik örgütlenmesinde kendi benimsedikleri yolun izlenmesi gerektiği konusunu savunmuşlar ve konuda çalışmalar yürüterek kooperatiflerin gelişerek yaygınlaşmasını istemişlerdir. Diğer bir kesim olan kapitalistler ise kooperatifçilik hareketini kendi benimsemiş oldukları serbest piyasa şartlarına zarar veren bir yapı olarak görmüşler ve bu hareketin ortadan kaldırılması amacıyla çalışmalar yapmışlardır. İki farklı kesim arasında oluşan bu görüş ayrılıklarına karşı devlet tarafından kooperatifleşme hareketleri sosyalist düşünceye paralel olacak şekilde desteklenmiş ve geliştirilmiştir. Kooperatif ve devlet arasında benimsenen bu ilişki İtalya’da da kabul görerek uygulanmıştır (Mülayim,2010:102) Karşılıklı yardım olarak anılan bu sistem hakkında yapılan çalışmalarda devletlerin kooperatifçilik faaliyetlerine sağlamış olduğu sosyal ve ekonomik desteklerin etkinlik ve gelişimlerine önemli derecede katkı sağladığı görülmüştür. Yönetim tarzı olarak İngiltere ile kooperatifçilik hayatında farklı yollar izleyen Fransa’da kooperatifleşme girişimlerine

benzer tarihlerde başlamıştır. İngiltere’de bu konuda oldukça etkili olan Owen aynı şekilde Fransa genelinde de kooperatifçilik düşüncesi üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu düşünürle birlikte Philippe Ruchez ve Lois Blanc isimli kooperatifçiler Fransa kooperatifçilik hayatına uygulama ve düşünce yönünden önemli bir katkı sağlamışlardır.

Fransa genelinde kooperatifçilik faaliyetlerinin ilk olarak başladığı sektörün üretim alanı olduğu görülmektedir. Temel üretimin gerçekleştiği tarım alanında kooperatifleşme girişimlerine örnek teşkil edecek uygulamalar Fransa tarihinde 12. Yüzyılda yer verildiği bilinmektedir. Buna örnek olarak “Fruitere” adıyla bilinen dünyaca ünlü gravyer peyniri üretimi sağlayan çiftçilerin işlerini kolaylaştırmak amacıyla bir arada toplanmaları örgütsel olarak kooperatifçilik hareketine benzemektedir. Kooperatifçilik tarihinde bu tür uygulamaların yer almasına rağmen gerçek anlamda modern kooperatifçilik girişimlerinin diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi öncelikle tarımsal sektöründe ve 19. yüzyıl içerisinde başladığı görülmektedir. İlerleyen dönemlerde kooperatifçiliğin ruhu gereği karşılaşılan bir sorunu bir araya gelerek çözmek için 20. yüzyıl başlarında süt ve şarap üretimi yapanlar karşılaştıkları zorlukları aşmak amacıyla yoğun bir şekilde kooperatifleşmeye başlamışlardır. Bu sektörde ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda 1940 yılına kadar Fransa genelinde tarımsal üretim kooperatifleri nitelik ve nicelik açısından önemli gelişimler göstermiştir. Kooperatifçilik faaliyetlerin belirli bir sayıya ulaşması sonrası ise yapısal anlamda gerçekleştirilecek işlerin belirli bir düzende gerçekleştirilmesi için yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönem süresince devlet tarafından kooperatiflerin iç işleyişine müdahalede bulunmadan yapılan yardımlar ile karşılıklı yardım sisteminin fiili olarak uygulandığı görülmüştür (Çıkın & Karacan, 1994:33) Kooperatifçilik örgütlenmesinin belirli bir düzen içerisinde uygulanmasını sağlamak amacıyla olmazsa olmaz olan hukuki düzenlemeler konusunda Fransa dünya kooperatifçilik hayatında başarılı sayılan bir ülke konumundadır. 1900 yılı itibariyle kooperatifçilik uygulamaları kapsamında yaklaşık 500 kanun düzenlemesi gerçekleştirilmiş ve bunların çoğunluğu yüksek oranda genel düzenleme olup, içerisinde sektöre özel hazırlanmış düzenlemelerde yer almaktadır (Mülayim, 2010:107) Fransa genelinde çeşitli sektörlerde 23 bin civarında kooperatif ve 24 milyona yakın kooperatif ortağının bulunduğu bilinmektedir. Bu sayılarla faaliyet gösteren kooperatifler ticari pazar içerisinde yüksek bir paya sahip olup, rekabet açısına oldukça güçlü bir konumdadır. Kooperatiflerin pazar içerisinde büyüklüğüne örnek vermek gerekirse;

tarım alanında faaliyet gösteren kooperatiflerin gıda pazarında %40'lık bir paya sahip olduğunu belirtmek gerekir. 2008 yılında Fransa'da meydana gelen ekonomik krizde, kooperatiflerin gerçekleştirmiş oldukları başarılı faaliyetler ile krize karşı savunmada sağladıkları pozitif etkilerle kooperatiflere verilen önem ülke genelinde daha da artmış ve etkili bir ekonomik güç olarak görülmeye devam etmiştir (G20 Ülkelerinde Kooperatifçilik,2015: 53- 56) Fransa kooperatifçilik hayatının başlamasının üzerinden 200 yıl gibi bir süre geçmiş olmasına rağmen tarım sektörü, zanaat alanı, işçilik faaliyetleri ve tüketim alanında faaliyet gösteren kooperatiflerin daha fazla gelişmesi gerektiği ve etkinlik düzeylerini daha da arttırmaları gerektiği savunulmaktadır. Kooperatifçilik hareketinde geliştirilmesi gereken konuların ise içerik olarak yönetimde daha özgür, katma değer yaratan, demokratik bakış açısını daha etkili kullanan ve sosyal hayatta daha çok girişim sağlaması gerektiği belirtilmektedir (Draperi, 2015:21)

2.2.3. Devletçilik Sistemi (Çin Örneği)

Kooperatifçilik faaliyetlerinin uygulamalarının yönetiminde devletçilik sistemi genel olarak sosyalist temelli rejimlerde yer bulmaktadır. Belirtilen bu sistem içerisinde varlıklarını sürdüren kooperatifler genel anlamda devlet tarafından belirlenen politik kriterlere göre işleyişini sürdüren devlet bağılı bir kuruluş görünümündedir. Kooperatiflerden tarafından atılacak olan bütün adımlar istisnasız devletin gözetimi altındadır. Sosyalist yönetimin hâkim ülkelerde bireysel mülkiyet uygulaması olmaması nedeniyle, bu ülkeler özelinde yer alan kooperatiflerde üzerinde ortaklarının herhangi bir sahiplik durumu söz konusu değildir (Çıkmın & Karacan, 1994: 102) Çin genelinde uygulanan kooperatifçilik hareketi, ülkenin genel olarak genelinde izlenen yenilikçilik ve ticari anlamda yurtdışına açılma politikalarına paralel olacak şekilde gelişim göstermektedir. Çin hükümetinin temel değerleri ile uyumlu bir şekilde işleyiş sağlayan bu kooperatifçiliğin tam anlamıyla devletçi bir yapıda olduğu ve tarih olarak uzun bir geçmişe dayandığını söylemek mümkündür. Modern anlamda kooperatifçilik faaliyetlerin açısından Çin'de diğer ülkeler gibi 1900'lü yıllarda öncelikle tarım alanında olmak üzere girişimler gerçekleştirmiştir. Ülke genelinde yapılan bu girişimlerin sonucu olarak 1930'lü yıllara gelindiğinde tarım alanında kooperatifleşme faaliyetlerinin sayısı ve nitelik olarak arttığı görülmektedir. 1949 yılı içerisinde Çin'de yapılan seçimler sonucunda Komünist Partinin

yönetime gelmesi ile meydana gelen siyasi değişikliklerin etkisiyle kooperatifçilik hareketlenmesinde de yeni düzenlemeler yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu yeni düzenlemelerin içeriğine göre bu konuda daha kapsamlı çalışmaların yapılabilmesini sağlamak amacıyla “Kooperatif Yönetimleri Birimi” kurulmuş ve kooperatiflerin mevcut yapılanması değiştirilerek Sovyet kooperatifçilik sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Yapılan değişiklikler ile devlet tarafından uygulamaya konulan yeni politikalara gereği bu dönemde devlet eliyle yeni kooperatifler kurulmuş olup, 1950’li yıllarda gerçekleştirilen istikrarlı değişimlerle kooperatifler ekonomik hayatın ayrılmaz bir parçası haline getirilmiştir. Kooperatifleşme alanında gösterilen bu gelişmeler neticesinde üretim faaliyetleri, pazarlama işlemleri, tüketim ihtiyaçlarının karşılanması gibi birçok alanda kooperatifler etkili bir araç olmuştur. Kooperatif ortaklığı konusunda ilk başlarda gönüllülük ilkesi uygulanmış ancak elde edilen ekonomik kazanımlar doğrultusunda daha fazla fayda sağlamak adına devlet tarafından kooperatiflere zorunlu ortaklık politikası izlenmiştir. 1979 yılı itibariyle ekonomik sistemde yapılan değişiklik ile pazar ekonomisine geçilmesi nedeniyle kooperatiflerin örgütlenme şekillerinde de değişiklik yapılmıştır. Çin kooperatifçilik tarihinde modern kooperatifçilik başlangıcında kurulmuş olan Halk komünleri 1985 yılı içerisinde tamamen ortadan kaldırılmış ve onun yerine ortaya çıkan açığı kapatmak üzere kırsal alanlarda başka gönüllülük ilkesini kabul eden kooperatif yapılanmaları oluşmuştur. Bahse konu bu yeni yapı kırsal kesimde gerçekleştirilen üretim faaliyetlerini, ihtiyaç duyulan kamu hizmetlerinin yürütmesini, üreticiler arasında toprak ve su kullanımının belirli bir düzende yürütülmesini yürüterek günümüz koşullarında uygulanmaya başlanan çok fonksiyonlu kooperatiflerin temelini oluşturmuştur (Rehber, 2011: 318-321)

Çin genelinde günümüz kooperatifçilik faaliyetleri incelendiğinde ise genel olarak tedarik amaçlı pazarlama ve kredi temini gibi sektörlerde başarılı kooperatif işletmeler bulunmakta olup, yönetim olarak devlet sistemini benimseyerek eyalet hükümetleriyle doğrudan ilişki içerisinde oldukları ve sektörlerin içerisinde büyük bir paya sahip oldukları bilinmektedir. 1954 yılı içerisinde Çin’de düzenlenen ulusal kooperatifçilik kongresinde “Çin Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri Milli Birliği” oluşturulmuştur. Çin genelinde en geniş bir ağa sahip olan bu kuruluş, kooperatif birliği olarak tarım sektöründe işlemlerine devam etmekte olup ülke genelindeki tedarik ve pazarlama alanında faaliyet gösteren diğer bütün kooperatiflerin üst örgütüdür. Bu birlik faaliyetleri kapsamında toplumun yaşam

şartlarının daha yüksek bir refah seviyesine çıkarılması, kırsal alanda büyüme ve gelişmelerin sağlanması, ülke kooperatifçilik hayatında genel prensiplerin belirlenmesi gibi politikalar izlemektedir (G20 Ülkelerinde Kooperatifçilik, 2015:45-46) Çin devleti tarafından kooperatifçilik hareketlerinin ekonomi içerisinde daha fazla paya sahip olması amacıyla kooperatif girişimler desteklenerek teşvik edilmekte ve var olan kooperatiflerin mevcut başarılarından maksimum fayda sağlanması yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında öncelikle girişimcilik ve operasyonel alanlarda başarılı girişimler gerçekleştiren uzman ülkeler örnek alınmakta ve bu konular özelinde gelişmeler sağlanmaya çalışılmaktadır. Çin hükümeti değişen dünya koşullarına uyum sağlama yolunda bütün alanlarda yeni modernizasyonlar yaparak dış dünyayla daha geniş bir iletişim kurmuş ve bununla paralel olarak aynı zamanda kooperatifçilik sektörü de büyük bir gelişim göstermiştir (Guardian, 2012:42).

2.2.4. Vesayet Sistemi (Romanya Örneği)

Dünya kooperatifçilik hayatında devlet ile kooperatifler arasındaki ilişkilerin değerlendirildiği diğer bir sistem ise vesayet sistemi olarak bilinmektedir. Vesayet olarak adlandırılan bu sistemde içerik olarak devlet tarafından sadece kooperatiflerin işleyişlerine idari olarak yapılacak olan düzenlemeler ile sınırlı kalmamaktadır. Bu sistem çerçevesinde kooperatifler hemen hemen her hareketinde devletin yönetimi altındadır. Vesayet sisteminde ağırlıklı olarak kooperatiflerin yönetim sistemleri üzerinde etkili olunmaktadır. Bu noktada sistemi diğerlerinden ayıran en belirgin özellik, genel olarak kabul edilen demokratik olarak yönetimi ilkesi ile birlikte özerk yapısı ve yönetimde bağımsızlık ilkesinin uygulanmamasıdır. Genel olarak devlet tarafından kooperatifçilik yönetimine doğrudan müdahalede bulunulması genel olarak dünya genelinde kabul edilmiş olan evrensel kooperatifçilik ilkelerinin de uygulanmasına engel teşkil etmektedir. Vesayet sistemi dünya genelinde Romanya kooperatifçilik sisteminde görülmekle birlikte, ülkemiz kooperatifçilik sistemi içerisinde tarımsal satış ve tarım alanında kredi sağlamak amacıyla oluşturulan kooperatiflerde de uygulanmaktadır. Günümüz koşullarında yeni çıkarılan kooperatifçilik kanunlarında bu sistem ve özelliklerine yer verilmese de geçmişte uygulamasına yer verilen bazı kooperatif türlerinde etkileri halen devam etmektedir (Mülayim, 2010: 103) Romanya kooperatifçilik uygulamaları açısından değerlendirildiğinde yoğun olarak tarım sektöründe faaliyet gösterildiği görülmektedir. Kooperatifçilik geçmişi

olarak değerlendirildiğinde ise başlangıcından günümüze kadar farklı sistemlerin ortam şartlarına göre değişerek uygulandığı görülmektedir. Konu anlamında üzerinde durulan vesayetçi yönetim sisteminin zaman aralığı olarak genel anlamda İkinci Dünya Savaşı dönemi öncesinde yüksek oranda uygulandığı görülmektedir. Bu dönem içerisinde daha öncede belirtildiği gibi kooperatiflerin yönetiminde hükümet tarafından görevlendirilmiş memurlar yer almış ve ortaklar yönetimde söz sahibi olamamışlardır. Aynı dönem içerisinde kooperatiflerin ve ortaklarının kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan bankalarda tamamen devlet otoritesi altında faaliyetlerini yürütmüşlerdir (Mülayim, 2010:103) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise ülke genelinde faaliyet gösteren tarım kooperatifleri sayı olarak büyük bir artış göstermiştir. Savaş sonrası benimsenen komünist yönetim şekliyle ülkede tarım alanında yapılan değişiklikler ile ülkedeki tarım alanlarının neredeyse tamamı Sovyetler Birliğinde olduğu gibi kolhozlar sisteminde yönetilmeye başlanmıştır. Getirilen bu yeni yönetim sistemi ile toprakları işleyen çiftçiler kooperatiflerden fayda sağlayamamaları nedeniyle uzak durmuşlardır. Günümüz koşullarında ise artan gıda ihtiyacı nedeniyle tarımsal faaliyetlerin önemi artmış ve bunu destekleyici unsur olarak görülen kooperatiflerinde değeri artmıştır. Ülke genelinde meydana gelen bu değişimler ile kooperatiflerin gelişip daha etkin olmalarını sağlamak amacıyla Avrupa Birliği tarafından sağlanan fonlarla desteklenmeleri sağlanmaktadır (Dragomir,2015).

2.3. Kooperatifçiliğin Gelişiminde Devletin Rolü

2.3.1. Mevzuat Düzenleme Rolü

Cumhuriyetin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra kooperatifçilik hareketinin gelişip yaygınlaşabilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan hukuki düzenlemeler üzerinde çalışılmaya devam edilmiştir. 5 Ocak 1924 tarihi itibarıyla kabul edilerek yürürlüğe giren 396 sıra numaralı kanun düzenlemesiyle, o tarihte geçerliliği devam eden 1850 yılı tarihli “Kara Ticareti Kanunu’nda” yer alan 3 farklı ticaret şirketinin arasına kooperatiflerde ortaklık olarak eklenmiştir. Bu ekleme ile kooperatiflere ilk defa bir kanun içeriğinde yer verilmiştir. İlerleyen zamanlarda ticaret hukuku konusunda hazırlanan 29 Mayıs 1926 tarihinde resmi gazetede yayınlanan “Türk Ticaret Kanunu’nda “ da, sermaye türünde yer alan şirketler kısmında kooperatif şirketlerde yer almıştır (Rehber, 2011: 302).

21 Nisan 1924 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren ve ülkenin tarım alanındaki ilk kooperatif kanunu “İtibari Zirai Birlikleri Kanunu” çıkarılarak bu konuda yeni bir hukuksal

düzenleme yapılmıştır. Bu kanun içeriğiyle kooperatiflerin çiftçilere kredi sağlanması, alım satım işlemleri gerçekleştirecek kooperatiflerin kurulması ve mevcut sistemde kredi temininde faaliyet gösteren tefecilerin ortadan kaldırılarak çiftçilerin bu konuda rahata kavuşturulması amaçlanmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda uygulama alanında yaşanan aksaklıklar nedeniyle bu kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Ne yazık ki, çok amaçlı tarımsal kooperatiflerin kurulmasını hedefleyen bu kanun, uygulama alanı bulamamıştır (Hazar, 1990: 398-399). 1929 yılı içerisinde dünya ve ülke genelinde ekonomik sıkıntıların meydana gelmesi ve “İtibari Zirai Birlikleri Kanunu’nun” da hazırlanmasında amaçlanan beklentileri karşılayamaması nedeniyle, bu konuda yeni bir kanun çıkarılması amacıyla gerekli çalışmalara başlanılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde 5 Haziran 1929 tarihi itibarıyla hazırlanan “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Toplada 24 madde içeren bu kanunun hazırlanmasında, tarımsal alanda faaliyet gösteren işletmeler tarafından ihtiyaç duyulan kısa süreli nakit para taleplerinin karşılanması amacıyla kredi kooperatiflerinin kurulması hedeflenmiştir. Bu kanun çerçevesinde ilki Giresun Bulacak ilçesinde olacak şekilde toplam 668 adet kredi kooperatifi kurulmuş ve 5 sene gibi kısa bir sürede 70.000 ortak sayısına erişmeyi başarmıştır (Kocabaş,2010:121)

Kooperatifçilik teşkilatlanmasının bütün ülkeye yayılmasının sağlanması ve mevcut hukuki düzenlemelerin değişen ekonomik ve siyasi şartlara göre tekrardan gözden geçirilmesi ihtiyacının doğmasıyla mevcut kanunların yürürlükten kaldırılıp, onların yerine güncel kanunların oluşturulması gerekli olmuştur. İhtiyaç duyulan bu hukuki düzenlemelerin yapılması yolunda 1935 yılında “Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu” ve “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” çalışmaları tamamlanarak yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren yeni kanunların gerçek şartlarda uygulanabilir olması amacıyla 1936 yılı içerisinde “Tarım Kredi Kooperatifleri Ana sözleşmesi” ve 1937 yılı içerisinde “Satış Kooperatifleri Ana sözleşmesi” ile “Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Ana sözleşmesi” olacak şekilde sözleşmeler hazırlanarak onaylanmıştır. “ Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” kapsamında kurulan kooperatifler kanuna göre, ortaklarının ihtiyaçları doğrultusunda kredi kullanımı sağlayabilir, üretimde gerekli araçları, gereçleri, aletleri ve hatta bunlarla birlikte temel tüketim maddelerini toplu olarak satın alıp dağıtımını yapabilir, kendi bünyesinde tarımda kullanılan alet ve makineleri satın alarak ortak kullanım şeklinde ortağı olan çiftçilerin hizmetine verebilir, ortakları tarafından üretilen

ürünlerin zarar görmeden saklanması ve pazara sunulmasını sağlayabilir, bunları sağlamak amacıyla gereksinim duyulan tesisleri kurabilir ve bu faaliyetleri gerçekleştiren kuruluşların mevcut sermayelerine katılım gösterebilirler. Oluşturulan bu yeni kanuna göre, kredi kooperatiflerine ortak olanların, aynı zamanda satış kooperatifleri bünyesinde ortak olmak zorunluluğu getirilmiştir. Zorunlu olarak bu kooperatife de ortak olunmasıyla, ortaklarının ürettikleri ürünleri muhafaza etmek, gerekli olanları işlemek ve aracısız olarak pazara sunma faaliyetlilerinden de yararlanılarak ekonomik fayda sağlanmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerine ortak olan üyeler faaliyetler sonucunda sınırsız, tarım satış kooperatiflerine ortak olan üyeler faaliyetler sonucunda sınırlı sorumludurlar. Yürürlüğe giren yeni kanunla büyük bir gelişme kaydedilmesi sonucu, eski kanuna göre faaliyet gösteren zirai kredi kooperatiflerinin çoğunluğu, kendi yapılarını yeni çıkarılan kanuna uydurarak “tarım kredi kooperatifi” adını alarak hizmetlerine devam etmiş ve yeni kanuna uyum sağlayamayanları tasfiye edilerek kapatılmıştır (Hazar,1990:465-480)

2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri” kanunun kabul edilerek yürürlüğe girmesi sonrasında büyük bir hızla tarımsal satış kooperatif birlikleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu birliklerden en önde gelenlerinden “İzmir İncir Tarım Satış Kooperatifleri “ içerisinde toplam 2.683, “İzmir Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği” toplam 4.510 ortakla 1937 yılı içerisinde, “Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği” ise 1938 yılı içerisinde toplam 13.364 ortakla açılmıştır. 1938 yılı içerisinde Giresun dışında 4 farklı yerde kurulan kooperatif birleşerek, günümüzde Fiskobirlik olan bilinen “Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği’ni” meydana getirmiştir. Meydana gelen bu gelişmelerle kooperatifçilik ülke geneline yayılarak faaliyetlerinde gösterdikleri başarılar ile toplumun bu konudaki çekimserliğini ortadan kaldıran bir teşkilatlanma haline dönüşmüştür (Rehber, 2011: 276).

Kooperatifçilik teşkilatlanmasının da meydana gelen sayı olarak artışın sağlandığı fiziki gelişmeler yanında, hukuksal alanda ihtiyaç düzenlemeler konusunda çalışmalar yapılarak bu konuda da gelişme kaydedilmiştir. Hukuki alanda yapılan çalışmalar kapsamında, 1950 yılı içerisinde “Colombain Projesi” başlatılmıştır. Bu proje çalışması kapsamında “Uluslararası Çalışma Örgütü Kooperatifler ve Küçük Sanatlar Bölümü” şefi olarak görev yapmakta olan Colombain isimli kooperatifçilik uzmanı ülkemiz

kooperatifçilik sisteminde incelemeler yapmak üzere ülkemize davet edilmiştir. Bu davet üzerine ülkemizde uzman tarafından yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda, mevcut kooperatifçilik sistemimizin gelişerek daha etkili olmasının yapılacak ufak değişiklikler ile mümkün olmayacağını, bunun ancak büyük değişiklik yapacak tedbirlerin alınması sayesinde gerçekteştirilebileceğini belirtmiştir. Bunlara ek olarak Colombain, lke genelinde kooperatifçilik düşüncesini tam anlamıyla bilen ve gelişimine katkı sağlayabilecek yeterlilikte insanların var olduğunu ancak var olan kooperatifçilik sisteminin mevcut yasalara yansıtılarak düzenlenemediği sorunlarının varlığını değinmiştir. Tespit edilen bu soruna çözüm olarak kendisi tarafından yapılan incelemeler ve araştırmalar ışığında bir kooperatifçilik yasası oluşturulmuştur. Yürütülen bu proje kapsamında ayrıca bütün kooperatiflerin aynı şekilde değerlendirilmesinin yanlış olduğu belirtilerek kooperatifler sınıflandırılmış, farklı türdeki kooperatifler arasında meydana gelen sorunlarına çözüm önerilere sunulmuş, faaliyet gösteren kooperatiflerin bir sicil sistemine sahip olması gerektiği ve tutulan sicillerin denetlemesi amacıyla bağımsız bir kuruluşun kurulması gerektiği konuları belirtilmiştir. Bütün bunlara ek olarak ülkemizdeki kooperatifçilik hareketinin gç kazanarak gelişmesi amacıyla eğitim sisteminde buna önemli bir oranda yer verilerek halkın bu konuda bilinçlendirilmesine katkı sağlanması gerektiğine değinilmiş ve bu konuda köy öğretmenleri ile birlikte kadınlara büyük bir görev düştüğü belirtilmiştir (Kocabaş, 2010, 222-225)

Colombain projesine ek olarak, 1951 yılı içerisinde Türk Kooperatifçilik Kongresi'ni gerçekteştiren komisyon tarafından da kooperatifçiliğin hukuksal bir zemine oturtulması maksadıyla bir proje yapılmıştır. Proje kapsamında komisyon tarafından toplam 90 maddeden oluşan ‘‘Tarım Kooperatif Ortaklık ve Birlikleri Kanunu’’ hazırlanmış ve sonrasında Colombain projesi ile bir araya getirilerek kooperatif kanunu tasarısı hazırlanmıştır. Bu kanun tasarısı o dönemde ülke gündeminde büyük bir ses getirmiştir. Bu çalışmalara ek olarak ‘‘İktisat ve Ekonomi Bakanlığı’’ tarafından duyulan ihtiyaç üzerine, ülke genelinde düzenlenen kooperatifçilik kongreleri kararları esas alınarak ‘‘Kooperatifler Kanun Layihası’’ hazırlanarak onaylanmak üzere meclise sunulmuştur. Sonuç olarak kooperatifçilik hukuku konusunda yapılan bütün bu çalışmalar neticesinde bazı ufak çaplı gelişmeler olsa da çıkarılması istenilen kanun çıkarılamamış olup başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Kocabaş, 2010, 222-225)

1960-1980 yılları arasında ülkemiz kooperatifçilik hareketinde önceki dönem üzerinde yapılan yoğun çalışmalara rağmen çok başarılı olunamayan hukuki düzenlemelerde gelişmeler sağlanan bir dönem olmuştur. Bu dönemde çıkarılan 1961 Anayasasına kadar olan eski anayasalarda kooperatifçilik hiçbir şekilde yer alamamıştır. 1961 Anayasası'nda ise kooperatifçiliğe, “Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” şeklinde yer verilmiştir. Bu şekilde anayasa içeriğinde kooperatifçilik faaliyetine yer verilmesi, bu konuda gelecek dönemde atılacak adımlar açısından önemli bir başlangıç olmuştur.

1961 Anayasası ile Türkiye ekonomisinde planlı bir kalkınma devri başlamıştır. Anayasa sonrası ekonomik alandaki gelecekte yapılacak girişimleri planlamak amacıyla beşer yıllık kalkınma planları oluşturulmuştur. Hazırlanan ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) içeriğinde kooperatifçiliğe önemli bir yer verilmiş ve kooperatifçilik farklı bir başlık altında incelenerek, tarımsal üretim, hayvan yetiştiriciliği, ormancılık faaliyetleri ve balıkçılık gibi çeşitli sektörlerin kooperatifleşme ile destekleneceği açıklanmıştır. 1967-1972 Beş Yıllık Kalkınma Planı içeriğinde de ilk hazırlanan plana paralel olan politikalarla kooperatifçilik hareketine daha geniş bir şekilde yer verilmiş olup, sonraki beşer yıllık planlarda kooperatifçiliğe artan bir şekilde yer vermeye devam edilmiştir.

Kooperatifçilik konusunda anayasa ve kalkınma planlarında yer verilmesiyle yaşanan gelişmeler neticesinde, 1960'lı yıllarda “Köy Kalkınma Kooperatifleri” kurulmaya başlamıştır. Bu dönemde açılan kalkınma kooperatiflerini yaygınlaştırıp desteklemek amacıyla 1966 yılı içerisinde dönemin Köy İşleri Bakanlığı altında Kooperatifçilik Dairesi oluşturulmuştur. 1960 yılından itibaren dünyada meydana gelişmeler neticesinde özellikle Almanya olmak üzere birçok ülke işçi ihtiyacını karşılamak amacıyla Türkiye'ye yönelmiştir. Bu gelişmelerin kooperatifçilik hareketine katkı sağlaması amacıyla Bakanlıklar ve ilgili kuruluşlar arasında yapılan çalışmalara sonucunda, yurtdışına işçi amacıyla gönderilecek vatandaşların seçiminde kooperatif kuran veya ortağı olan köylülere öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Alınan bu karar ile yurt dışı ülkelere giden işçilerin orada kazanacakları maddi gelirlerinde yaptıkları tasarruflarını ortağı oldukları kooperatifler bünyesinde kullanarak, kooperatiflerin geliştirilmesiyle ülkemizde tarım alanındaki üretim miktarını artırarak istihdamın sağlanması

amaçlanmıştır. Ayrıca buna ek olarak yurt dışında işçi olarak çalışmalarıyla deneyim kazanan işçilerin tekrardan ülkeye döndüklerinde köylerinde öncülük etmeleri sayesinde teknik bilgi ve becerileriyle köylerin kalkınmasına katkı sağlamaları hedeflenmiştir.

Yurtdışına gönderilecek işçilerin seçiminde kooperatif kuran köylere öncelik verilmesi projesine 1965 yılı içerisinde başlanmış ve kalkınma kooperatifi kuran köylere 20 işçilik kontenjan hakkı verilmiştir. İlerleyen zamanlarda artan işçi talebi üzerine, köylerde bu amaçla kurulan kooperatif sayısı 296'ya ulaşmış ve yurtdışı işçi seçme kontenjan sayısı 20'den 50'ye yükseltilmiştir. Faaliyete geçirilen bu proje köy kalkınma kooperatifleri için önemli bir başlangıç olmuştur. Bu proje sayesinde, köylerinde kooperatif kurarak yurtdışına giden işçiler tarafından kooperatiflere aktarılan paralar, kooperatifler için ortaklarına kredi verebilme imkânı vermiştir. Temel kuruluş amacıyla köylerin kalkındırılması amaçlanan bu kooperatifler, insanlar tarafından yurt dışında işçi olarak gidebilme şansı yakalamak amacıyla kurulmuştur. İlerleyen süreçte kooperatif ortaklarının yurtdışında olması ve tesislerin yurt içinde olması nedeniyle kooperatif faaliyetlerinde denetim sorunu ortaya çıkmış ve kamuoyunda bu sisteme yapılan olumsuz eleştiriler sebebiyle bu proje Devlet Planlama Teşkilatı tarafından bir süreliğine askıya alınmış olup, ortam şartlarının 1971 yılı içerisinde düzelmesi ile yeniden uygulanmaya başlamıştır (Kocabaş, 2010, 232-239)

Kooperatifçilik teşkilatlanmasının hukuki bir zemine oturması amacıyla uzun zamandır süren çalışmalar 1969 yılı içerisinde sonuçlanarak 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanun sayesinde kooperatifçilik hareketlenmesini düzenleyen birbirinden farklı kanuni düzenlemeler tek bir yasa altında toplanmış, dünya genelinde kabul görmüş olan kooperatifçilik ülkemizde de uygulanmaya başlamış ve alt kooperatiflerin üst kooperatif oluşturabilmelerine kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Çıkarılan bu kanun, "Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri" gibi başında beri diğer kooperatiflerden bağımsız olarak başarılı bir şekilde faaliyet gösteren kendine özel kanunları bulunan kooperatifler haricindeki bütün kooperatiflere genel olarak uygulanmıştır (Bilgin,2008:149)

Kooperatif yönetimi hakkında bu dönemde yapılan bir çalışma da uzmanlığına başvurulmuş Dr. H. Wilbrandt isimli uzman kooperatif sisteminde yaptığı araştırmalar neticesinde, hazırlanmış olduğu raporda kooperatif ortaklarından liderlik yeteneklerine sahip kişilerin seçilerek kooperatifçilik konusunda eğitilmesine müteakip, devlet kademesinin yönetimi bu kişilere devretmesinin olumlu yönde katkı sağlayacağını bildirmiştir (Başer, 1983:120- 121). Bu bildiri üzerine kooperatifçilik sistemini düzenleyen kanun kaldırılarak yerine 1972 yılında yürürlüğe giren “1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanunun çıkarılması ile kooperatifçilik sisteminin devlet yönetiminde olan Ziraat Bankalarının yönetiminde alınarak özerk olarak kendi kendine yönetilebileceği bölge ve merkez birliklerinin kurulacağı bir yapıya dönüşmesi sağlanmıştır (Hazar vd., 1997: 14).

Kooperatifçilik alanında bu dönemde yapılan yasal düzenlemelere ek olarak, “Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu” da hazırlanıp onaylanarak 25 Aralık 1969 tarihi itibarıyla uygulanmaya konulmuştur. Yürürlüğe giren bu kanun ile ülkemizde tütün üreten çiftçilerin sektörlerinde yaşamış oldukları sorunların incelenerek çözülmesi, üretilen tütünlerin alım ve satım işlemlerinin düzenlenerek belirli bir standarda kavuşturulması ve üreticinin kalkındırılarak emeğinin iyi yönde değerlendirilmesi amacıyla bu alanda kooperatiflerin kurulması planlanmıştır. Belirli bir süre yürürlükte kalan bu kanun sektörde gelen değişiklikler nedeniyle uygulanamaz hale gelmesiyle yürürlükten kaldırılmış ve yerine 1972 yılı içerisinde “Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” çıkarılmıştır (Mülayim, 2013, 118-119)

Kooperatifçilik hareketine destek sağlayacak bu dönemde yapılan başka bir yasal düzenleme ise “1475 sayılı İş Kanununu” içeriğinde yapılarak tüketim kooperatiflerinin ülke genelinde çeşitli kurumlarda kantinler kurup işletebilmesi sağlanmıştır. Bu kanun düzenlemesi ile belirlenen kantinlerin işveren tarafından açılmamasında, bakanlık tarafından bu konuyu düzenlemek amacıyla çıkarılmış yönetmelik gereği işlemlerde çalışan işçi ve ailelerinin ihtiyaç duyduğu yiyecek, içecek, giyecek ve yakacak gibi temel maddelerin satışını yapmak üzere kantinlerin açılması zorunlu bir hale getirilmiştir. Getirilen bu zorunluluk üzerine 1970 yılı itibarıyla toplamda 671 adet tüketim kooperatifi

mevcut iken, bu sayı 1978 yılı itibariyle toplamada 183.000 ortağa sahip olan 2601 adet kooperatife yükselmiştir (Nakip,1981:31-51)

25 Haziran 1973 tarihi itibariyle kabul edilip yürürlüğe giren “1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu” çıkarılmış ve bu kanun gereği, toprak ve tarım reformuna tabii olan bölgelerde “Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri” kurulmuştur. Kurulan bu kooperatiflere kanundan faydalanılarak toprak sahibi olan çiftçilere bu kooperatiflere ortak olma şartı getirilmiştir. 1978 yılı içerisinde toprak dağıtımının yoğun olarak gerçekleştiği Urfa bölgesinde toplam 9 adet “Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifi” kurulmuştur. Kurulan bu kooperatifler, 1977 yılı içerisinde “Toprak ve Tarım Reformu Kanunu”nun Anayasa Mahkemesi’nce şekil iptal edilmesi üzerine kapatılmıştır (Hazar,1992:500)

Konut alanındaki kooperatifçiliğin döneminde gösterdiği başarı sayesinde memur ve diğer çalışanlar tarafından ilgi duyulan bir yapıya dönüşmüştür. Bunlarla birlikte 1981 yılı içerisinde çıkarılan “2487 sayılı Toplu Konut Kanunu” çerçevesinde kurulan fon ile finanse edilen konut kuruluşlarının kredi ihtiyaçlarının kolaylıkla karşılanması konut alanındaki kooperatifçiliğin canlanmasını sağlamıştır(Çıkın ve Karacan, 1994: 361). Kolay kredi imkânı ile birlikte kanun içeriğinin kooperatifçilik alanını teşvik edici maddeler içermesinin bu artışı desteklediği görülmektedir. İlerleyen yıllarda çıkarılan Toplu Konut Kanunu Yönetmeliği’nin değişmesi ile oluşturulan fondan kredi alma şartlarının ağırlaşmasıyla, konut kooperatiflerinin sayısında düşme yaşanmıştır (Ocak, 2006: 42- 43).

1935 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren, “2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” bu dönem içerisinde çıkarılan kanun hükmünde kararname ile 1984 yılı içerisinde kaldırılmıştır. Bu kararname yürürlüğe girdikten bir yıl sonra 1985 yılında 3186 sayılı kooperatifçilik düzenlemelerini içeren bir kanuna dönüştürülmüştür. Kanun kapsamında yapılan yeni düzenleme ile kanunun “Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine” devlet tarafından atanan genel müdürlere aynı zamanda kooperatif yönetim kurulu toplantılarında başkanlık görevi verilmiştir. İlerleyen zaman diliminde uygulama da yaşanan sıkıntılar nedeniyle bu yetki kaldırılmıştır (Mülayim, 2013,120)

Kooperatifçilik sisteminin değişen şartlara uyumlu getirilmesi amacıyla mevcut kanunun 1985 yılında yeniden düzenlenmesi neticesinde "Tarım Kredi Kooperatifleri" Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağlanarak yönetim ve denetim şekli değiştirilmiştir (Demir, 2004: 64).

Tarım satış kooperatifleri ve üst birliklerinin faaliyetleri esnasında karşılaşmış oldukları sorunların çözümü amacıyla 1985 yılı çıkarılan kanun ile bir başarı sağlanamaması üzerine, 2000 yılı içerisinde "4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun" onaylanarak yürürlüğe girmiş ve bu kanunla bahse konu kooperatiflerin demokratik bir yönetim tarzıyla özerkleşmeleri kapsamında düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu kooperatif ve birliklerin özerkleşmeleri ve demokratikleşmeleri yönünde yeni hükümler getirilmiştir (Mülayim, 2013, 120)

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı önderliğinde, ülkemiz kooperatifçiliğın gelecekteki gelişimini planlamak amacıyla, kooperatifçilik hareketlerinde ilgili olan diğer bakanlıklar ve kuruluşlarca kendi uzmanlık alanlarında sağlanan katkılarla "Türkiye Kooperatifçilik Strateji ve Eylem Planı" (2012-2016) hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

2.3.2. Finansman Desteği Rolü

Kooperatiflerin gelişmelerine hızlı bir şekilde devam edebilmesi için ihtiyaç duydukları finansal kaynakların devlet kanalıyla sağlanması amacıyla kurulan Ziraat Bankası ve Halk Bankası kanunları geçmiş yıllarda yürürlüğe girmiştir. Bu kanunların çıkarılması sonrası 1933 senesi içerisinde küçük çapta faaliyet gösteren sanatkâr ve esnafların ihtiyaç duydukları maddi desteği temin edebilmeleri için " Halk Sandıkları ve Halk Bankası Kanunu" çıkarılmıştır. Kanunun çıkarılarak yürürlüğe girmesine rağmen yaşanan bazı aksaklıklar nedeniyle Halk Bankası 1938 yılı içerisinde Celal Bayar döneminde faaliyetine başlamıştır. 1937 yılı içerisinde faaliyetine başlayan günümüz T.C. Ziraat Bankası, tabi olduğu kanunda öncelikle kredi ve satış kooperatifleri olacak şekilde, tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatifleri destekleyecek maddeler içerir. Bunu öncesinde çıkarılan "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" içeriğinde Ziraat Bankası'nın

kooperatiflerin bankası adıyla nitelendirilmesi meydana gelen bu gelişmelere temel teşkil etmiştir (Hazar,1986:11)

Ülkemiz kooperatifçilik tarihinde 1950-1960 yılları arası, ortaya çıkan II. Dünya Savaşı nedeniyle duraklama yaşayan kooperatifçilik hareketinin tekrardan canlandığı dönemdir. Bu dönemde 1951 yılı içerisinde ilk “Esnaf ve Sanatkârlar Kefalet Kooperatifi” Ankara’ da kurularak faaliyete geçmiştir. Kurulması sonrasında Halk Bankası ile yapılan anlaşma ile Ankara Esnaf Dernekleri Birliği üyelerinin topladıkları ana sermaye ile kurulan bu kooperatif, ortaklarının bankalardan kredi temin sorununu çözüme kavuşturmuştur. Bu kooperatif hareketi gösterdiği başarı ile çok kısa bir zamanda ortak sayısını arttırarak büyümüş ve sonrasında artan kooperatifler birleşerek 1954 yılı içerisinde Ankara’da “Esnaf Kefalet Kooperatifleri Birliği’ni” kurmuşlardır (Hazar:1990,516)

1950’li yıllarda siyasi hayatta çok partinin yer aldığı bir siyasi hayata geçilmesinin ardından devlet tarafından sosyal sigortalar kuruluşu aracılığıyla işçiler tarafından kurulacak kooperatiflere ipotekli krediler verilmeye başlamıştır (Çorbacı, 1986: 88).

Kooperatifçilik türü olarak ülkemiz genelinde az sayıda bulunan sigorta kooperatifleri, ilk olarak 1958 yılı içerisinde Birlik Sigorta adıyla kurulmuştur. Bu kooperatif ortakları tarafından ihtiyaç duyulan sigortacılık faaliyetlerini karşılamak amacıyla Halk Bankası yönetiminde görev alan bazı idareciler ile birlikte Ankara’da faaliyet gösteren esnafın girişimiyle kurulmuştur. Birlik Sigorta Kooperatifleri tarafından ortaklarının Halk Bankasından kullanmış oldukları kredileri ölüm veya iflas gibi nedenlerle geri ödeyememe durumlarında kredilerin birlik tarafından ödenmesi şeklinde bir işleyişi bulunmaktadır. Bu kooperatifin kurucu üyeleri arasında tüzel ve gerçek kişiler olmakla birlikte, Ankara ve İstanbul ilinde bulunan “Halk Sandıkları”, “T. Esnaf Kefalet Kooperatifleri Birlik Kooperatifleri”, dönemin milletvekillerinden bir kısmı ile kooperatifçilik alanında ülke genelinde tanınmış önemli isimler yer almaktaydı. Bahse konu kooperatif günümüzde halen “Halk Sigorta A.Ş.” adıyla faaliyetlerine başarılı bir şekilde devam etmektedir (Hazar,1990:524).

Tarımsal kooperatifler bu dönemde başarılı bir gelişim sağlaması sayesinde sayısal olarak büyük bir artış göstermiştir. 1950 yılı başlarına kadar ülke genelinde 879 adet olan tarım kredi kooperatifleri, 1954 yılı itibariyle çoğalarak 1.356 âdete yükselmiştir. 1950 yılı başlarına kadar 411.204 olan kooperatif ortak sayısı ise 1954 yılı itibariyle 773.739 ortak sayısına kadar yükselmiştir. 1950 yılı başlarına kadar bu kooperatiflere faaliyetleri esnasında Ziraat Bankası aracılığıyla toplam 88 milyon lira kredi sağlanmışken, 1955 yılı sonlarında bu miktar 278 milyon liraya kadar yükselmiştir. Kooperatifleşmenin genelinde görülen bu sayısal artış diğerlerinde olduğu gibi Tarım satış kooperatiflerinde de kooperatif sayısı, ortak sayısı ve kredi kullanımının artması şeklinde görülmüştür (Kocabaş, 2010, s:227) Gösterilen bu gelişmeler sayesinde, tarımsal alanda yapılan faaliyetlerin desteklenmesinde önemli bir yere sahip olan tarım satış kooperatiflerinden en önemlilerinin kurulmasının önü açılmıştır. Günümüzde de faaliyetlerine devam eden o kuruluşlardan bir tanesi ise dünya genelinde en büyük zeytin üretim tesisi olan Marmarabirlik'tir. Bu kooperatif en kaliteli olacak şekilde sofralık zeytin üretimini yapmakla birlikte pazarlamasını sağlamak amacıyla Gemlik ve Erdek bölgesinde faaliyet gösteren sektördeki kooperatiflerin birleşmesiyle, 1954 yılı içerisinde "Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği" (Marmarabirlik) adıyla kurularak faaliyetlerine başlamıştır. Bahse konu satış kooperatifi kendi bünyesi altında toplam 8 adet alt kooperatife sahip olmakla birlikte, üretip işlediği ürünleri ülke geneliyle birlikte birçok Avrupa ülkelerinin tamamına başarılı bir şekilde pazarlamaktadır (http://www.marmarabirlik.com.tr/tarihce_.html, 16.08.2017)

Devlet tarafından günümüzde Kalkınma Ajansları aracılığıyla kooperatiflere mali destek sağlanmaktadır. Kalkınma Ajansları gerçekleştirdiği mali desteğin dayandığı mevzuat olan, Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği'ne (Md. 11) içeriğine göre, ajanslar tarafından kooperatiflere sağlanacak mali destek türleri şunlardır: Doğrudan finansman desteği: Ajansın asıl olarak proje teklif çağrısı şeklinde kullandığı destek paketlerinden meydana gelir. Ancak ajans bu uygulamaya istisna olarak, proje teklif çağrısı yapmadanda ve proje hazırlığı kapsamındaki zorunlu yükümlülüklerden belirli bşr kısmını hafifletmek veya proje hazırlık kısmını doğrudan kendisi yöneterek, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de kooperatifçiliğe doğrudan destek sağlayabilir. Faiz desteği: Başvuranın ilgili aracı kredi kuruluşlarından sağlayacağı kredi karşılığında

ödeyeceği faiz masrafının doğrudan Ajans tarafından karşılanmasını kapsayan karşılıksız yardımdır. Faizsiz kredi desteği: İlgili aracı kuruluşlar aracılığıyla başvuru kredi verilmesini ve bu mali desteğin Kalkınma Ajansları yönetmeliği içeriğinde belirtilen usul ve esaslara göre herhangi bir faiz ödenmeksizin taksitler halinde sadece ana paranın geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayı Aralık 2016:112)

2.3.3. Teknik Destek Rolü

Devlet tarafından kooperatiflerin teknik anlamda desteklenmesinin Kalkınma Ajansları aracılığıyla sağlanmaktadır. Kalkınma Ajansları tarafından bu konudaki temel mevzuat olan Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği (Md. 11) göre, kooperatiflere verilecek olan teknik destek; kooperatif ortaklarına eğitim verme, program ve proje hazırlanması kapsamında destek sağlama, ihtiyaç duyulan konuya göre geçici süreyle alanında uzman personel görevlendirme, ihtiyaç duyulan alanda danışmanlık hizmeti sağlama, lobi faaliyetleri yürütmek ve kooperatiflerle ilgili uluslararası kuruluşlarla ilişkiler kurma üst donanım gerektiren kurumsal nitelikli ve kooperatiflerin kapasitelerini arttıran geliştiren faaliyetler olarak sıralanabilir. Bu konuda temel anlamda özellikle yerel kalkınma kooperatifleri kalkınma ajanslarının ana paydaşı olarak düşünülebilir. Kalkınma ajanslarının temel hedefleri ve onlara kanunla tevdi edilen görevler özel anlamda yerel kooperatifler için ciddi fırsatların ortaya konulmasını işaret etmektedir.

2.3.4. Eğitim Planlama Rolü

Türk Kooperatifçilik Kurumu tarafından kooperatifçilik hareketinin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla, ilki 1944 yılı içerisinde olmak üzere, 1947 ve 1950 yılları içerisinde toplamda üç kongre gerçekleştirilmiştir. Bu kongrelerde içerik olarak genel kooperatifçilik konularına değinilmiş ancak mektep kooperatiflerinin kurulması ve kooperatifçilik kanununun hazırlanması üzerinde yoğunlaşmıştır. Kongre sonrasında kooperatif kanununun çıkarılması üzerinde bazı çalışmalar yapılmış ancak kanun çıkarılamamıştır. Üzerinde durulan mektep kooperatifleri konusunda ise köy enstitüleriyle

kooperatifçilik bir işbirliği oluşturularak ilk adımı atılmıştır. Bu konuda atılan adım üzerine Köy Enstitüleri Kanunu içeriğinde değişiklik yapılarak kendi bünyelerinde üretim ve tüketim alanında kooperatiflerin kurularak işletilmesi devlet tarafından ise bu oluşumlardan teşvik amaçlı vergi alınmaması kararlaştırılmıştır. Kooperatifçilik konusunda eğitim verilmesi maksadıyla, bu enstitülerin son sınıf öğrencilerine kooperatifçilik dersleri verilmiştir. Enstitüler tarafından bulunulan bölge kooperatifler kurulmuş ve köylü halk bu kooperatiflere dâhil edilerek temininde zorlandıkları malzeme ihtiyaçlarını uygun fiyatlarla temin etmeleri sağlanmıştır. Enstitü bünyesinde öğrenim gören öğrencilerin mezuniyetleri sonrası göreve başladıkları köylerde kooperatifçiliği yaymaları amacıyla kooperatifçilik kolları kurulmuştur (Uzgören,1987:121)

Ülkemizde genelinde kooperatifçiliğin gelişmesi için gerekli olan kooperatifçilik eğitiminin belirli bir düzene sokulması amacıyla farklı kurumlarda dağınık olarak verilen bu eğitimler, bütün kurum imkanlarının bir çatı altında toplanarak en uygun şekilde genel kooperatifçilik konusu eğitimiyle birlikte teknik kooperatifçilik konusunda da eğitim verilebilmesi amacıyla 1970'li yıllar da “Milli Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırma Enstitüsü” açılarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu enstitü normal öğrenciler ile birlikte toplam da 200 öğrenciye yatılı olarak eğitim verme imkânına sahip olup, idare faaliyet binaları, derslikler, kütüphane birimi, sinema salonu, matbaa hanesi, resim atölyesi, fotoğrafçılık hizmeti ve seslendirme kısımları gibi dönemine göre birçok imkânna sahip olarak 1976 v 1984 yılları arasında toplamda 7000 kişiye eğitim imkânı sağlamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda bu enstitü kapatılmış olup, fiziki olarak “Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü” hizmet binası olarak kullanılmıştır (Şimşek,2004:30)

Kooperatiflerin Ticaret Bakanlığı görev alanında teşkilatlanması Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü bünyesi altında yer almaktadır. Genel Müdürlük tarafından kooperatifçiliğin gelişimi amacıyla çeşitli faaliyetler ve projeler yürütmektedir. Bu faaliyetler içerisinde en önemlisi ve kapsamlısı Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planının (TÜKOSEP) hazırlanarak yürürlüğe girmesi olmuştur (koop.gtb.gov.tr, 2018). Planda yer alan 7 adet stratejik hedef içerisinde ortaya konulan faaliyetler içerisinde eğitim konusunda öneml bir yer tutmaktadır. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünün kooperatifçilik eğitimi kapsamında gerçekleştirdiği projeler şunlardır: kooperatif yöneticilerinin ve denetçilerinin eğitilmesini amaçlayan “Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi

Programı (KOOP-GEP) Projesi”, isteyen bütün herkesin katılım sağlayabileceği ve kooperatifçilik oluşumunun önemini ve bilincini artırmak amaçlı “Kooperatifçilik Girişimciliği Eğitim Projesi” olarak gerçekleştirilmiştir. Bu projeler gelişerek devam etmekte olan projelerdir. Bu projelere ilave olarak kooperatifçilik hakkında eğitim ve araştırma faaliyetlerini özendirmek amacıyla “Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi” uygulanarak kooperatifçilik konusunda hazırlanan iki adet yüksek lisans tezi ve iki adet doktora tezine ödül verilmiştir.

2.4. Kooperatifçiliğin Gelişiminde Devlet İnsiyatifi

2.4.1. Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Etkisi

Devletler kooperatiflerin kurulup geliştirilmeleri açısından oldukça önemli yere sahip olmakta ve bu konuda kooperatiflere destek sağlayan bir dış unsur olarak görülmektedir. Kooperatifçilik hareketlenmesinde ortaya konulan faaliyetlerden katkı payı ödenmeksizin faydalanabilme problemi, ortakların kooperatifçilik hakkındaki genel deneyim yetersizlikleri, faaliyetler sonucunda ortaya konulan ürünlere karşı potansiyel olarak görülen üyelerin güven duymaması ve organizasyon faaliyetlerinde yüksek maliyetlere ihtiyaç duyulması nedeniyle, birçok sektörde ortakların devlet desteği gibi bir dış destek olmaksızın kooperatif oluşturmaları oldukça zordur (Ostrom, 1990; Fairbairn, 2004). Devlet tarafından kooperatiflere sağlanan kamusal destek aşağıda belirtilen birkaç farklı yolla verilebilir:

(1) Kooperatiflere faaliyetleri kapsamında hiçbir yolla ayrımcılık tanımayan kanuni bir sistem oluşturulması;

(2) Devlet tarafından ticaret engelleri ve piyasada meydana gelen rekabetin önlenmesi amacıyla izlenen politikalarda ve buna yönelik çıkarılan kanuni düzenlemelerinden kooperatiflere muafiyet sağlanması;

(3) Kooperatiflerin faaliyetleri sonucu mevcut yapıda ödenmesi gerektiği vergilerde ekonomik olarak fayda sağlayacak desteklerin sağlanması;

(4) Kooperatifler tarafından faaliyetleri kapsamında kullanmak ve ortaklarına ihtiyaçları doğrultusunda verebilmeleri amacıyla düşük faizli kredi koşulları sağlama

(5) Gelişen teknolojik şartlar altında faaliyet gösterilen sektördeki yenilikler hakkında kooperatiflere teknik yardım sağlanması.

Kooperatifçilik faaliyetlerinin desteklemesi amacıyla izlenen bu politikaların ağırlığı ve nitelik olarak kapsamı bütün ülkelerde ekonomik ve siyasi yapılarına göre büyük ölçekte farklılık göstermektedir (Iliopoulos, 2013:112). Türkiye kooperatifçilik tarihine devlet kooperatifçilik ilişkileri açısından bakıldığında; devletin tarafından kooperatiflerin kurulmasına öncülük edildiği ve devlet tarafından sağlanan teşvikler sayesinde kooperatiflerin gelişerek daha ileriye gittiği görülmektedir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008:96-97). Ülkemiz çapında kooperatiflerin yaygınlaşması ve gelişim göstermeleri amacıyla devlet tarafından özel olarak, üreticilere sağlanan destekleme amaçlı ürün alımlarının kooperatifler kanalıyla yapılması, kooperatiflere faaliyet gösterdikleri sektöre göre farklı pozitif ayrıcalıkların sağlanması, kooperatif ortaklarının ihtiyaç duydukları kredilerin temin işlemlerinin kooperatifler aracılığıyla yapılması gibi konularda çalışmalar yapılarak hayata geçirilmiştir (Bilgin ve Tanıyıcı,a.g.e : 103). Devlet tarafından hayata geçirilen bu uygulamalar sayesinde kooperatifler sayıca artış göstermiş ve var olanlarda gelişim göstermişlerdir. Ancak başka bir yandan ise devletin kooperatiflere sağladığı destekler nedeniyle kooperatifler yönetim açısından devlet etkisi altında kalmaya başlamıştır. Bu durum sonucunda yönetsel olarak devlete bağımlı hale gelen kooperatifler üstlendikleri fonksiyonlar ve etkinlikleri açısından negatif olarak etkilenmişlerdir (Alkan, 1998:76). Dünya genelinde devletler tarafından kooperatiflere sağlanan destekler incelendiğinde aşağıda belirtilen ilkelerin temel olarak izlendiği görülmektedir.

- 1- Devlet tarafından destek sağlanacak kooperatiflerin yönetim ve finans açısından özerkliklerinin korunması,
- 2- Verilen desteklerde ana hedefin kooperatif faaliyetlerinin sürdürülebilirliği olması,
- 3- Kooperatiflerin aldıkları desteğe sürekli olarak bağımlı olmamaları,
- 4- Kooperatifler tarafından alınan desteğin kamu tarafından sağlanıyor olması ve kullanım amacının ana kooperatif sermayesi veya faaliyetlerine ilk olarak başlaması esnasında kullanılacak olması,

5- Devlet tarafından destek sağlanan kooperatiflerin ülke ekonomisine katkı sağlamaları amacıyla sosyal bir amaçla kurulmuş olsalar bile kar elde etme hedefli olması.

2.4.2. Pozitif Ayrımcılık ve Avantajlı Bölgelerin Etkisi

Pozitif ayrımcılık konusu Nathan Glazer tarafından yorumlanmış olup, Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılmakta olan “olumlu eylem” (affirmative action) tanımının çevirisi üzerine meydana çıkmıştır (Dotcheva,2009:97) ABD genelinde kullanılmakta olan ‘olumlu eylem’ tanımı Kanada ve Avustralya ’dada kullanılmaktadır. Bu terim Malezya genelinde ‘toprağın oğulları’ anlamında, Sri Lanka genelinde standartlaştırma ve Avrupa Birliği’ni oluşturan ülkelerde ise (AB) pozitif eylem (positive action) olarak kullanılmaktadır. Ülkeler bazında bu terimler farklı yerlerde birbirlerinin yerine veya farklı anlamları içerecek şekilde kullanılmaktadır. Terimler kimi zaman birbiri yerine kimi zaman farklı farklı kavramları karşılamak için kullanılmaktadır (Sowell,1989:21). Örnek olarak Avrupa birliğinde hukuksal belgelerde pozitif eylem (positive action) terimi ayrımcılık uygulamasının neticesi olarak ortaya çıkmış olan dezavantajlar ile birlikte geçmişte gerçekleşen ayrımcı uygulamalardan kaynaklanan dezavantajların zararlarını gidermek amacıyla alınan tedbirler olarak tanımlanmaktadır. Pozitif ayrımcılık (positive discrimination) terimi ise bu yaklaşım açısından Amerika’da daha önce uygulanmış olan olumlu eylem (affirmative action) hareketleri çerçevesinde gerçekleştirilen kota adındaki sistemi ve tercihli davranışı açıklamak amacıyla kullanılmakta ve bunların tersi yönde ortaya konulacak bir ayrımcılık hareketini hukuka aykırı olarak değerlendirmektedir (Bell,2007:6). Jennings tarafından bu konu üzerinde yapılan açıklamada pozitif ayrımcılık teriminin pozitif hareketin içerisinde yer aldığı ve pozitif hareket içeriği gereği meydana getirilen sert tedbirlerin bir alt grubu olarak görmektedir (Jennings,2010:3) Schnapper tarafından ise bu görüşün tersi olarak pozitif ayrımcılık terimi toplumsal hayatın farklı yerlerinde çeşitli grupların eşit olarak temsil edilmeleri temeline dayandırılan bir politika olduğu belirtilmektedir (Schnapper,2005:355) Bu şekilde birçok farklı anlamda ifade edilmekte olan bu uygulamaların temeldeki ortak amaçları; toplumsal hayatta var olan ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını sağlamak, toplum içerisindeki farklı gruplar açısından uygulanan fırsat eşitsizliklerini gidermek ve çeşitliliklerin pozitif olarak görülerek teşvik

edilmesidir. Hedeflenen bu temel amaçların uygulamaya geçirilmesi amacıyla bu gruplara kotalar ayrılması veya yer ayrılması gibi uygulamalarla bu hedef grupların fırsat eşitliğinin sağlanmasına çalışılmaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında genel anlamda pozitif ayrımcılık tanım olarak toplum içerisinde ayrımcılık gören ve bunun sonucu olarak diğer insanların ulaşabildiği haklara aynı şekilde erişemeyen veya tam anlamıyla olmayıp kısıtlı olarak erişen bireylerin faydasına uygulanan politikalar, stratejik yollar, izlenen yöntem ve uygulamaların tamamıdır. Pozitif ayrımcılık uygulamalarının önemini savunanlar ilk olarak toplumdaki bu konudaki uygulamaların temelde adaletin sağlanması amacıyla zorunlu olduğu, toplum içerisinde görülen eşitsizliklerle başa çıkmada zorunlu olduğu ve pozitif ayrımcılık davranışının yaygınlaşarak gelişmesiyle toplumun daha ileriye gitmesine fayda sağlayacağı konularının önemini vurgulamışlardır. Bu konuya karşı olarak başka bir bakışta ise pozitif ayrımcılık konusu eleştirilmiş ve bu konu üzerinde gerçekleştirilen uygulamaların en önemli insan haklarından ‘eşitlik’ ilkesine karşı olduğu ve bu uygulamalarla ulaşılmak istenen hedef insanlara tam anlamıyla ulaşılmayıp kapsam dışı kişilerin fayda sağlanması nedeniyle başarısız olduğu ifade edilmiştir.

Pozitif ayrımcılığın ana konusu olan Dezavantajlı gruplar “kendi kendine yetemeyen, sorunların tamamını ya da bir kısmının çözümünü kendi kendine başaramayan kişiler” olarak tanımlanmaktadır (Kaynar,2014:12) Bu konu hakkında yapılan başka bir tanım içeriğinde ise “dezavantajlı gruplar sahip olunan nitelikler yüzünden avantajlı olma durumuna sahip olmayan gruplar” şeklinde tanımlanmaktadır (Baydoğan,2012:3). Dünya Sağlık Örgütü tarafından dezavantajlı olarak adlandırılan grupların sosyal anlamda sınıflandırılmasıyla gerçekleştirilen tanımlama farklı bir yönden incelenmiş ve dezavantajlı gruplara dâhil olmanın temel nedenlerini üç farklı şekilde açıklamıştır. Sağlık örgütü tarafından bu konuda yapılan sınıflandırmada dezavantajlı gruplara dahil olmanın temel nedenleri arasında sosyoekonomik açıdan maddi kazanç, iş sahibi olmama, eğitim seviyesi ve sosyoekonomik seviye; sosyokültürel açıdan cinsiyet durumu, etnik açıdan köken, dini inanç, benimsenen kültür, göçmenlik durumu ve sosyal birikim; sosyal coğrafya açısından ise yaşam şartları, kötü komşuluk ilişkileri ve yaş yer almaktadır (World Health Organization, 2013:3). İstihdam sağlanması açısından dezavantajlı olarak adlandırılan

gruplar “genel itibariyle, işgücü piyasasına katılabilmek için eğitime, rehberliğe, sosyal desteğe ve pozitif ayrımcılığa ihtiyaç duyan kesimler” olarak belirtilmektedir. Bu konu üzerinde farklı bakış açıları ile yapılan tanımlar ile birlikte yapılan sınıflandırmalar ele alındığında dezavantajlı gruplar genel olarak hayatlarını kendi çaba ve yetenekleri ile sürdürebilme açısından yetersiz imkâna sahip olan ve bunun için pozitif yardıma ihtiyaç duyan; ekonomik durumları, kültürel seviyeleri, psikolojik durumları, sosyolojik yapıları, siyasal yanları veya sayılabilecek birçok başka nedenden ötürü dışlanmış ve içerisinde yaşamaya devam ettiği toplumda yer alan diğer insanlara göre avantajlı olmamakla birlikte eşitte olmayan bireyler olarak tanımlayabiliriz.

Dezavantajlı gruplar içerisinde ekonomik ve cinsiyet yönünden yer alan düşük gelir sahibi kadınların işgücü kazandırması amacıyla sosyal kooperatifler oldukça önemli bir rol üstlenmektedirler. Kadınların desteklenmesi amacıyla kurulmuş olan sosyal kooperatifler incelendiğinde, kooperatif faaliyetlerinde yer alanların hayatlarını idame etmek amacıyla hem ekonomik gelir elde ettikleri hem de manevi açıdan sosyokültürel ve ekonomik açıdan aynı seviyede insanlarla birliktelik oluşturmanın kendilerine pozitif etki sağladığı görülmüştür. Bu kooperatifler bünyesinde yer alan insanların birbirlerine moral verme ve motivasyon sağlama faydalarına ek olarak sosyalleşme gereksinimlerini de giderdikleri görülmektedir. Genel olarak bu kooperatiflerin en önemli sayılan faydaları içerisinde çalışma hayatında hiçbir tecrübesi olmamış ihtiyaç sahibi ev kadınlarının iş dünyasına girmelerinin sağlanarak maddi ve manevi açıdan kendi ayakları üzerinde durabilmelerinin sağlanması yer almaktadır. Sosyal kooperatif gerçekleştirdikleri faaliyetler kapsamında ortaklarına saydıkları fayda yanında devlete de fayda sağlayan pozitif oluşumlardır. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere ihtiyaç sahibi düşük gelirlili veya hiçbir geliri olmayan kadınlara büyük bir destek sağlayan sosyal kooperatifçilik hareketi çok önemli bir sosyal hareket gerçekleştirerek önemli faydalar sağlamaktadır. Bu nedenle bu kooperatiflerin sayılarının artması, var olanların faaliyetlerinin desteklenmesi ve faaliyetlerini kolaylıkla devam ettirebilmeleri açısından sermaye açısından desteklenmeleri büyük bir önem arz etmektedir.

Kooperatiflerin faaliyetleri sonucunda önemli bir katkı sağlayacağı konuların başında kadınların hayatlarını refah bir şekilde sürdürebilecekleri sosyal ve ekonomik bir

ortam sağlayabilmesidir. Bu konuda kooperatif oluşumlarının kadınlara etkisi ve özel olarak kurulmuş kadın kooperatiflerinin kadınların hayatında yarattıkları değişimler kolaylıkla görülebilmektedir. Ancak bilimsel anlamda bu onu üzerinde yapılmış araştırmaların sınırlı ve kısıtlı olduğu da bilinmektedir (Majurin, 2012: 56). Bu raporun amacı gereği odaklanılan konu kadın kooperatifleridir. Kooperatiflerin kadınlar üzerindeki mevcut ve potansiyel etkileri üzerine yapılan araştırmalar, kadın kooperatiflerinin kadın ortakları ve toplumları üzerindeki etkilerine yönelik araştırmalardan daha fazladır. Kooperatiflerin hareketlenmesinin kadınların hayatına olan etkileri hakkında kısıtlı olan çalışmalar ICA ve ILO çatısı altında faaliyet gösteren araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur. ILO ve ICA öncülüğünde gerçekleştirilen “Dördüncü Dünya Kadın Konferansı”nı sonrasında kooperatifler sayesinde kadınların ekonomik ve sosyal olarak güçlendirilmesine ek olarak toplumsal içerisinde cinsiyet eşitliğine sağlanan pozitif katkıların evrensel olarak değerlendirilebilmesi amacıyla bir çalışma yürütülmüştür. Yapılan bu çalışma ve daha önceki dönemlerde bu konuda gerçekleştirilen çalışmalara göre kooperatif işletmelerde lider pozisyonunda görev alan kadın sayısının diğer işletmelere oranla daha fazla olduğu görülmüştür (ILO & ICA 2014). Özel olarak bu oranın kooperatiflerin faaliyet alanı olarak tüketim, sosyal hizmet ve düşük kâr amaçlı tarımsal kooperatifleşmede yoğun olduğu tespit edilmiştir. Ancak yüksek kâr sağlayan, toprak varlığı olan ve yüksek miktarlarda sermaye ile oluşturulan kooperatiflerin ise genel olarak erkekler tarafından yönetildiği aynı araştırmalarca tespit edilmiştir. Buna ek olarak araştırmalar kapsamında karışık olarak kadın ve erkek ortaklardan oluşan kooperatiflerde de kadınların yönetici pozisyonunda yer almadığı görülmüştür. Kadınların kooperatif oluşumlarına katılım sağlamaları eğitim yetersizliği, düşük seviyedeki iş tecrübeleri, toprak varlıklarının olmaması, kredi imkânına ve kooperatifler hakkında bilinmesi gerekli temel bilgilere erişimde yaşadıkları sorunlar açısından toplumda mevcut cinsiyet eşitsizliği nedeniyle ile kısıtlanmaktadır (ILO & ICA 2014). Genel olarak kadınlar tarafından kurulan kooperatiflerin kuruluş amaçları incelendiğinde, tüketim kooperatifleri açısından ihtiyaç duyulan temel ürünlere düşük fiyatlarda ulaşmak, hayatlarını idame ettirebilecekleri işe kavuşmak veya mevcut iş koşullarını iyileştirmek, ihtiyaç duyulan sermayeye erişim gibi finansal araçlara kolay erişim sağlamak, toplumsal saygınlık ve kabul görme, kendilerini kanıtlama ve toplum içerisinde karşılaşılan cinsiyet temelli maddi manevi şiddete çözüm bulmak olduğu görülmektedir. (Majurin, 2012: 14; Nippierd, 2012:35).

Kadın kooperatiflerinin faaliyetleri üzerinde yapılan incelemeler ve araştırmalara bakıldığında bu kooperatiflerin, ortakları olan kadınların ve içerisinde yer aldıkları toplumların hayatlarında sürdürülebilir ve pozitif yönde etkiler yaptığı görülmüştür. Kadın kooperatifleri tarafından ortaları olan kadınlar özelinde ekonomik gelirlerini, iş tecrübelerini ve özgürlüklerini arttırmıştır. Bütün bu pozitif etkilere karşın Kadın kooperatiflerinin kurulması ve faaliyetlerine devam etmeleri sürecinde sermaye noksanlığı, kadınların aileleriyle ilgilenme ve çocuklarına bakımda destek bulabilme eksikliği, faaliyetler sonucunda elde edilen maddi gelirin temel yaşam giderlerini karşılamaması gibi sorunlar yaşanmaya devam etmektedir (Eşim, 2003: 76).

Türkiye’de genelinde ise kadın kooperatiflerinin gelişimi açısından ”Kadın Emeği Destekleme Vakfı” destekleriyle 2001 yılı itibariyle girişimler başlatılmış ve sayı olarak 60’a yakın kadın kooperatifinin faaliyete geçirilmesine katkı sağlamışlardır (Serinikli, 2016 : 601). Bu konuda ayrıca 2011 yılı itibariyle örnek bir ana sözleşme hazırlanmıştır. (Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri, 2012, s.11). Bu sözleşme içeriğinde; “Kadın kooperatifleri, ortakların ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacı taşıyan ve bu adımda atılan girişimleri destekleyen çok ortaklı demokratik ve şeffaf kurumlardır” şeklinde tanımlanmıştır (Kadın Girişimi ve İşletme Kooperatifi Ana sözleşmesi, 2012 : 3). Kadın kooperatifleri sayesinde gelişmiş merkez kesimlerde yetenekli ve üretim kapasitesi olan ancak bunları kullanabilme imkânı bulunmayan kadınların bu özelliklerini kullanarak üretim gerçekleştirilebilmektedir. Ancak kırsal kesimdeki kadınlar merkezdeki kadınlardan farklı olarak kooperatif bünyelerinde örgütlenmede tam anlamıyla yer alamamaktadırlar.

Kırsal kesimde bu kadınlar sadece bireysel olarak baş etmeleri zor olan ölüm, doğum ve düğün gibi durumlarda sosyal dayanışma içerisinde bulunmaktadırlar. Kırsal alanda kooperatifleşme gibi kurumsal temelde örgütlenme faaliyetlerinde genel olarak erkekler egemen olmakta ve kooperatif bünyesinde bulunan kadın ortaklar kuruluş için zorunlu olan ortak sayısının tamamlanması amacıyla pasif ortak olarak sisteme dâhil edilmektedirler (Asan vd., 2012 :5).

Kooperatifçilik faaliyetlerinin başarısı kooperatiflerin kurulduğu coğrafyanın sahip olduğu genel özellikler ile doğrudan bağlantılıdır. Faaliyet gösterilen coğrafyanın tarımsal kooperatifler açısından yüksek verimli topraklara sahip olması, yeterli yağı alması, uygun fiyatlı iş gücü temini ve uygun bir pazara sahip olunması faaliyetler sonucunda pozitif bir etki sağlarken aksine bunların yokluğunda veya eksikliğinde ise negatif bir etki görülmektedir. Buna ek olarak aynı şekilde sanayi sektöründe üretim gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş olunan bir kooperatif oluşumunda, uygun miktar ve fiyatta hammaddeye ulaşım, nitelikli iş gücü, uygun pazarlama koşulları ve düşük işletim maliyetlerinin bağlanılabildiği bir coğrafyada pozitif yönlü bir faaliyet gösterilebilirken aksi durumların varlığında yine negatif yönlü bir sonuç ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle kurulması planlanan kooperatif kurulmadan önce bölge hakkında ve faaliyet gösterilecek sektör hakkında gerekli detaylı çalışmaların yapılması oldukça önemlidir.

2.5. Bir Stratejik Üstünlük Aracı Olarak Kooperatiflerin Rolü

Kooperatif işletmeler kamu sektörü ve özel sektöre haricinde alternatif bir sektör olarak ekonomik hayat içerisinde gösterdiği faaliyet ve faydalar neticesinde son zamanlarda üçüncü sektör adıyla yer bulmaya başlamışlardır. Kooperatiflerle birlikte üçüncü sektör içerisinde, ekonomik anlamda bir gelir elde etmeyi amaçlamayan kuruluşlar, devlet bünyesi dışında kurulan kuruluşlarıyla birlikte sivil toplum örgütleri yer almaktadırlar. Anılan bu üçüncü sektör kapsamındaki oluşumlar toplumun genelinin menfaatlerini katkı sağlamak ve ihtiyaç duyulan hususlarda eksikliklerin karşılanması amacıyla sivil toplumu oluşturan üyelerin faaliyete geçirip yönettikleri yapılardır. Kuruluş amaçlarına ek olarak ortaklarının ve yönetimlerinin tutumlarıyla iktisadi alanlarda, sosyal anlamda ve siyasi görüşe hizmet etme amaçlarına yönelebilmektedirler. Bu türler arasında yer alan kooperatifçilik faaliyetleri kırsal alanda faaliyet her şeyden uzak sadece temel gıda maddeleri üretimini desteklemek amacıyla kurulması gibi bio-kimya sektöründe veya sigortacılık sektörü gibi farklı birçok alanda faaliyet göstermekle birlikte ekonomik getiri olarak ufak bir katkı sağlamanın yanında yüzlerce milyar dolarlık bir getiri sağlayabilirler. Dünya genelinde küreselleşme neticesinde meydana gelen gelişmeler, farklı alanlarda devlet tarafından yürütülen işlemlerde yapılan özelleştirmeler ile kamu faaliyetlerinin küçülmesi ve artan nüfus ve gelişen teknolojiyle çeşitlenen sosyal sorunlara kamu sektörü

olarak tek başına çözüm bulunamaması, özek sektörün ise ortaya çıkan bu sosyal sorunlara faaliyet amacı olarak sadece kar elde etme ve reklam amaçlı yaklaşması mevcut yapısıyla artan sosyal sorunlara çözüm getirememesi, özel sektörün doğası gereği sosyal sorunlara yalnızca kar amacıyla yaklaşması, mevcut sorunların çözümüne katkı sağlayacak üçüncü bir sistem ihtiyacı ve düşüncesini gündeme getirmiştir (Köstekli, 2005: 97). 1980 yılı itibariyle mevcut kamu yönetimi değişim göstererek dünya genelinde devlet eliyle yürütülen bazı faaliyetler özel sektör tarafından icra edilmeye başlanmış ve hatta bazı işlemler faaliyet alanında başarılı olan üçüncü sektör örgütlere devredilerek yaptırılmıştır. Son zamanlar değişen ortam şartlarına göre kamu ve özel sektörün ortak olarak faaliyet yürüttüğü yeni sistemler ortaya çıkararak bu sürece yeni bir yaklaşım sağlamıştır. Bununla birlikte devlet yönetimindeki kurumlar tarafından yürütülen kamu faaliyetlerinin daha öncede belirtildiği gibi belirli bir kısmı sivil toplum kuruluşları tarafından yapılması düşüncesi son zamanlarda artarak devam etmekte ve bu konuda üçüncü sektör kuruluşlar içerisinde yer alan kooperatifler önemli düzeyde görevler üstlenmektedirler (Özçelik, 2003: 4). Bu süreç değişiminde üçüncü sektör üzerinde yürütülen yeni kamusal politikaların yalnızca geçici uygulamalar olarak değil kalıcı olarak uygulamaya dahil edilmesi anlayışı ulusal politikalar haricinde uluslararası kuruluşların izledikleri politikalarda da ortalama son 40 yıldır yer alarak özellikle teşvik sağlanmakta hatta Avrupa Birliği gibi birçok uluslararası birlikteliğe dahil olabilme koşulları arasında zorunlu olarak yer almaktadır. Türkiye tarafından 2012 yılı içerisinde hazırlanan “Uluslararası Kooperatifler Yılı” kapsamında hazırlanan rapor içeriğinde de bu bilgilere benzer olarak, kamusal alanda devlet tarafından yürütülen sosyal ve ekonomik faaliyetlerdeki etkinliği değişen ortam şartlarından dolayı giderek azalmaktadır. Bu kapsamda birçok faaliyette idari yönetim, politik yapılar ve ekonomik tutumlar serbest bir hala dönüşmekte, yerele özel hale gelmekte ve sürekli değişken olan koşullar nedeniyle planlı olarak sürdürülmeye çalışılan ekonomik politikalarından daha serbest hareket edilebilen piyasa ekonomisi politikasına geçilmektedir. Bu sebeple devletler tarafından genel olarak farklı yapıdaki ekonomik etkiye sahip oluşumların belirli bir denge içerisinde faaliyet göstermeleri amacıyla düzenlemelere gidilmektedir. Bu açıdan kooperatifler, diğerlerinden farklı olarak sahip oldukları kendine özgü yönetim şekliyle, ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan sorunların çözüm yollarından birisi olarak görülmekle birlikte toplum içerisinde sosyal ve ekonomik hayata aynı anda etki ederek gösterdikleri başarılı performans ile bu konuda etkili bir örgüt olarak görülmektedirler. Üstesinden gelmenin yollarından biri olarak

karşımıza çıkmış, ekonomik ve sosyal alanın her ikisinde birden başarılı performans gösterebilen örgütlenme biçimlerinden biri olabilmişlerdir. Yapıları gereği ortaya çıkan sorunların çözümünde stratejik bir üstünlük aracı olan kooperatifler yerel olarak faaliyet gösterebilme yetenekleri ile lokal olarak ortaya çıkan o bölgeye özgü sorunları çözmek, yerel olarak hedeflenen sonuçlara ulaşmak amacıyla yerel paydaşların kendi kararları ve özverili çalışmaları ile hareket etmek; faaliyetler sonucunda elde edilen ekonomik değerini yerelde kalıp başka yerlere gitmesini önlemek gibi üstünlüklere sahip olma avantajına sahiptirler. Bütün bu avantajlara ek olarak, küçük yapıları nedeniyle örgütsel esnek yapıyla değişen ortam şartlarına uyum yeteneği, gönüllü katılım özelliği ile sağladığı idari işlem ve denetim maliyetlerinin en düşük seviyede tutulabilmesi ile kamu ve özel sektörden daha avantajlı bir ortamda faaliyet gösterebilmektedirler. Kooperatiflerin yapısı gereği sahip olduğu stratejik üstünlükleri genel olarak aşağıdaki maddelerde olduğu gibi sıralanabilir (Özçelik, 2003: 3)

- Piyasa meydana gelen olumsuz durumları düzeltebilir ve dengeli devam eden bir piyasa ortamının sağlanmasına katkı sağlayabilir

-Bireysel olarak faaliyet gösteren küçük ölçekli işletmelere, kendi özerk yönetimlerini koruyarak daha geniş ve güçlü ekonomiye sahip olan işletmeler oluşturacak şekilde yapılanma imkânı sağlayabilir.

-Faaliyet gösterilen sektöre üretim güncel Pazar koşullarını takip ederek, ürün veya hizmet arzını dengeli bir şekilde takip ederek bireysel ya da küçük işletme olarak faaliyet gösterenlerin pazar gücünü artırabilir,

-Yönetim şekli olarak diğer işletmelerden farklı olarak küçük sermaye sahibi ortaklara da ekonomik ve yönetsel kararlara katılma imkânı sağlar,

- Kooperatif ortaklarıyla birlikte vatandaşlara hizmet amaçlı ihtiyaçların düzenlenmesi veya ortaya konulması imkânı sağlar,

-Diğer ekonomik kuruluşlarda olduğu gibi hissedarların faydasının önde tutulmasının aksine bütün ortaklarıyla birlikte paydaşlarının da faydasını ön planda tutarak herkes için daha istikrarlı bir gelecek sunabilirler. Kooperatif ortaklar, (şirket) hissedarlara göre daha az değişkendir,

-Kooperatiflerin faaliyet alanlarının genel olarak kuruldukları yerel çevre olması nedeniyle, o bölge piyasasının canlanmasına katkı sağlarlar ve o bölgede

yaşayan halk ile yakın temas kurabilme imkânlarından dolayı onların ihtiyaçlarına yönelik çözüm üretebilirler,

- Üretilen hizmet ve ürünler ile sağlanan katma değer ile genel olarak ülke ekonomisine de katkı sağlarlar.

Kooperatifçilik hareketinde temel amacı, ekonomik olarak maksimum gelir sağlamak yerine ortaklara sosyal ve belirli bir düzeyde ekonomik destek sağlanması olduğundan, maddi bir gelir elde edilemediğinde bile ortaklarının faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla ihtiyaç duydukları konularda destek olmaya devam edebildikleri sürece sorunsuz bir şekilde varlıklarını sürdürebilmektedirler. Ancak yatırımcı kişiler tarafından kurulmuş ticari yapılarda, maddi olarak bir gelir elde edilemediğinde aynı durum söz konusu değildir. Bu tür durumlarda kooperatif işletmeler özüne bağlı kalıp demokratik bir şekilde yönetilir ve ortaklarının ekonomik yönden yönetim faaliyetlerine katılmaları sağlanırsa güven ortamı yaratılır, önemli bir değer olan sosyal sermaye oluşur ve sorunsuz bir şekilde varlıklarını sürdürür. Genel olarak ekonomik kaynak varlığı açısından bireysel anlamda yetersiz durumda olan kooperatif ortakları; kooperatifçilik hareketi sayesinde bir araya gelip örgütlenerek, ekonomik güç elde edebilecekleri bir sisteme dâhil olarak dengeli bir ticari hayata kavuşabilirler. Kooperatifler diğer sistemlerden olan stratejik farkları ile sağladıkları üstünlük ve başarılar sayesinde, yerel çapta bulunan mevcut küçük girişimlerin güçlerini birleştirmekle birlikte onlara ait olan atıl ekonomik ve sosyal birikimleri harekete geçirerek, ortaklarına ekonomik bir güç elde etme imkanı sağlar ve atıl durumda bulunan kaynakların ekonomiye dâhil edilmesi işlevini görürler (Yüksel, 2006: 18). Türkiye kooperatifçilik tarihine bakıldığında 1961 yılından günümüze kadar, devlet tarafından yürütülen kooperatifçilik politikası, Anayasa’da istisnasız olarak yer almıştır. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’na (2012–2016: 21) göre; “Kalkınma Planlarında kooperatifçiliğin geliştirilmesi çoğu zaman ilke olarak benimsenmiş ve özellikle tarımsal kooperatifçilik, kalkınma politikasının önemli araçlarından biri olarak görülmüştür. Devlet zaman içerisinde düzenleyici yetkisini de kullanarak genel ve özel kooperatif kanunları çıkartmış ve kooperatifleri diğer kuruluşlardan ayıran bir hukuki statü belirleme yoluna gitmiştir”. Bu çalışmalara ek olarak devlet tarafından fiziki olarak birçok sayıda kooperatif işletmenin kurulup gelişim göstermesine öncülük edilmiştir. Ülkemizde kooperatifçilik sektörünün geliştirilmesi amacıyla ilgili kamu kuruluşları, kooperatifçilik organizasyonları ve ilgili sivil toplum

kuruluşlarının bir araya gelerek hazırladıkları “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” toplum içerisinde kooperatifçilik bilincinin yerleştirilmesi amacıyla açısından önemli olmasının yanında plan içeriğinde belirtilen gelecek hedeflere ulaşmak ve etkili politikalarla daima ileriye giden ve sürdürülebilir bir ülke kooperatifçilik örgütlenmesi oluşturulması açısından da oldukça önemlidir. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanırken, bütün sektörlerde en öncelikli konulardan olan vizyon belirlenmesi de açık ve net bir şekilde yapılmıştır. Türkiye Kooperatifçilik Vizyonu; “kooperatifçiliğe daha elverişli bir ortam sağlamak; toplumda olumlu bir kooperatifçilik imajı oluşturmak ve sektöre güveni artırmak; verimli ve etkin uygulamaları ortaya çıkarmak; sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak; kooperatiflerin ekonomik kalkınmaya ve gelirin daha adil paylaşımına olan katkılarını arttırmak” (Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, 2012–2016: 35; Özçelik, 2003: 5) olarak tanımlanmış ve yerel anlamda kalkının gerçekleştirilebilmesinde kooperatiflerin önemi belirtilmiştir. Hazırlanan Türkiye Kooperatifçilik Raporu içeriğinde (2013: 57); Dünya genelinde oluşan küresel pazarların etkisiyle nerede olursa olsun ortaya çıkan bir ekonomik krizin bütün dünya ülkelerini etkilemesi bu konu üzerinde birçok tartışmayı ortaya çıkarmıştır. Bu tartışmalar üzerine yapılan çalışmalar neticesinde son zamanlarda meydana gelen ve tüm dünyayı etkileyen ekonomik krizlerde kooperatif işletmelerin kar amaçlı kurulmuş diğer ticari işletmelerden krizlere karşı daha dayanıklı oldukları görülmüştür. ILO tarafından 2009 yılı içerisinde yaptırılan “kriz dönemlerinde kooperatiflerin krize dayanıklılığı” araştırma sonucunda da buna paralel olarak kooperatiflerin kriz dönemlerinde başarılı oldukları açıklanmıştır.

2.6. Sürdürülebilir Kalkınmada Kooperatiflerin Rolü

İşletme yönetimi, siyaset, iktisat, hukuk ve çevre yönetimi gibi önemli disiplinlerin alanı içerisinde yer almakta olan sürdürülebilirlik kavramı; toplumun sosyal kaynakları, kültürel varlıkları, doğal kaynakları, bilimsel birikimleri ve insan kaynaklarının kontrollü bir şekilde kullanılması gerektiğini belirten, bu kullanım kuralına bütün toplumların uyması ve desteklemesi gerektiği bir süreç olarak görülmesi gerektiği şeklinde tanımlanmaktadır (Gladwin vd., 1995: 877;). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, dünya genelinde ortaya çıkan çevresel bozulmalar ve giderek artan kirlilik nedeniyle doğal kaynakların zarar görmesiyle son zamanlarda yoğun olarak tartışılan

konular arasında yer almaktadır. Çünkü sürdürülebilirlik kavramı insan yaşamının devamı için ihtiyaç duyulan enerji kaynakları, ekonomik faaliyetler ve çevre gibi önemli üç konunun oluşturduğu üçgeninin tam ortasında bulunmaktadır.

Kooperatifler, diğer oluşumlardan farklı olarak kuruluş amaçları ve karakterleri gereği günümüzde koşullarında sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için oldukça önemli bir organizasyon olarak görülmektedir. Özellikle işleyiş yapıları, amaçları ve takip ettikleri ilkeleri dikkate alındığında kooperatiflerin bu konuda kamu ve özel sektör girişimlerine göre daha fazla başarı sağlayabilecekleri hususlar aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Gertler, 2001: 4-6):

- Kooperatifler, çatısı altında birden fazla ekonomik, çevre ve toplum açısından faydalı hedefi birleştirmektedir.
- Kooperatifler, sürdürülebilir kalkınma konusunda oldukça önemli olan işbirliği ve ortak hareket edebilmek için pratik organizasyonlar olarak ilgili topluluğu bir araya getirir ve güçlendirir.
- Kooperatifler, kuruluş amaçları gereği kısa zamanda ekonomik gelir elde etme hedeflememesi ve toplumla olan yakın ilişkileri sayesinde uzun dönemleri kapsayacak planlamalar yapar ve bunları benimseyerek hareket edebilir.
- Kooperatifler, kuruldukları bölgedeki ekonomilere katkı sağlayarak dengeli bir ortam oluşturur ve gelecek dönemdeki yatırımlar açısından uygun bir altyapı sağlar.
- Kooperatifler, toplum içerisindeki ekonomik gelir eşitsizliği dengeler ve sürdürülebilir kalkınma sayesinde elde edilen maliyet ve fayda avantajlarının eşit olacak şekilde paylaşılmasını sağlar.
- Kooperatifler, ekonomik adaletin sağlanmasına yardımcı olmakla birlikte sürdürülebilir kalkınmanın ve toplumsal bir sorumluluk göstergesi olan, toplum içerisindeki güçsüz grupların ekonomik ve sosyal açıdan güçlendirilmesini sağlayabilir.
- Kooperatifler, faaliyet alanları olarak yerel ve ulusal konumdaki kurumlar, ortak veya ihtiyaç duyulan diğer sektörlerdeki kamu ve özel sektördeki kuruluşların birlikte hareket etmelerinde aracılık görevini yerine getirebilirler.

- Kooperatifler, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için temelde ihtiyaç duyulan iletişim ve eğitim konularında gerekli bilgi ve kurumsal altyapıya sahiptir.
- Kooperatifler, çevrenin korunması, kadınların ekonomik ve sosyal özgürlükleri, demokrasinin gelişimi, sürdürülebilir kalkınma, yoksullukla mücadele gibi önemli konuların çözümüne odaklı toplum ve diğer birçok toplumsal yapıyla güçlü bağları bulunan küresel çapta bir organizasyonun parçalarıdır.

Diğer bir bakış açısıyla sürdürülebilirlik, insanlara yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları faaliyetlerin devamlılığını engelleyen, doğa koşullarla birlikte kendi yaşam şekillerinde kaynaklanan olumsuzluklarla mücadele edilmesi ve ortadan kaldırılması konusunda bir gereklilik olarak görülmektedir. Sürdürülebilirlik temelinde elde mevcut olanı idame ettirebilmek olarak belirtilirken; sürdürülebilir kalkınma ise elde mevcut olanı nitelik ve nicelik olarak geliştirerek daha ileriye taşımak olarak belirtilmektedir. Ülkemiz genelinde kalkınma anlam olarak maddi varlıkların çoğalması olarak düşünülmekte ve buna paralel olarak sürdürülebilir kalkınmada ekonomik olarak sürdürülebilir bir gelişme olarak anlamlandırılmıştır. Ancak sürdürülebilir kalkınma temelinde, ülkemizde olduğu gibi ekonomiyi de içermekle birlikte toplumun refah seviyesini arttırarak daha kaliteli bir yaşam sürmeyi ve bu yaşam koşullarını sağlarken her zaman ihtiyaç duyulacak olan doğal kaynaklara zarar vermemeyi amaçlayan bir kavramdır. Kooperatif işletmelerde bu kavramları destekleyecek şekilde sosyoekonomik anlamda kalkınma kapsamında yoksullukla mücadele edilerek azaltılması, toplum içerisinde sosyal olarak bütünleşmeye katkı sağlanması ve istihdam yaratarak yeni iş imkânları sağlaması özellikleri ile ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için önemli bir görev ve sorumluluk üstlenmektedir. Bunlara ek olarak dünya genelinde yoksulluğu azaltılması, çevrenin korunması ve insanlığın refah ve barış içinde bir yaşam sürmesini sağlayabilmesi amacıyla belirlenmiş olan sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile birçok ülke tarafından evrensel olarak kabul edilmiş ve uygulanmakta olan kooperatifçilik ilkeleri ile uyumlu olması kooperatifçilik faaliyetlerinin bu konu üzerinde önemli bir role sahip olduğunu açık bir şekilde göstermektedir (Kılıç, 1999: 20)

2012 yılı içerisinde Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından ortaya konulmuş olan “On Yıllık Kooperatif Tasarısı” içerisinde kooperatifler sürdürülebilir konusunda kurucu örgütler olarak konumlandırılmıştır. Ayrıca bu tasarım kapsamında gelecek dönemdeki on yılda kooperatif örgütlerin öncelikli ilk beş konusu içerisinde ‘sürdürülebilirlik’ yer almıştır. (ICA, 2013).

Kooperatifler, kurulma amaçlarını paralel olacak şekilde içerisinde yer aldıkları toplumun sürdürülebilir şekilde kalkınması için çalışırlar. Bunun temeli olarak kooperatifçilik ilkelerinden topluma karşı sorumlu olma ilkesi gereği, kooperatiflerin üyesi bulunan ortaklarının çıkarlarıyla toplumun çıkarlarının birlikte gözetilmesi ve kooperatifin icra edeceği faaliyetlerinin bu düşünceye göre planlanması amaçlanmaktadır. Bu açıdan kooperatif faaliyetlerinin yalnızca kendi ortaklarının talep ve gereksinimleri doğrultusunda olmadan, içerisinde faaliyet gösterilen coğrafya ve toplumun toplumların beklentilerinin dikkate alınmasıyla birlikte kalkınmasını sağlayacak şekilde planlanarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda kooperatiflerin faaliyetlerinde sürdürülebilir kalkınma hareketine olarak katılmaları büyük bir önem arz etmektedir.

Kooperatiflerin faaliyetleri neticesinde sürdürülebilir olacak şekilde kalkınmaya sağladıkları katkıların ne derece önemli olduğu, 1995 yılı içerisinde baştan düzenlenerek yeniden oluşturulan kooperatifçilik temel ilkelerine bu konuyu işaret eden yeni bir maddenin eklenerek ortaya konulmuştur. ‘Toplum yararını gözetme’ şeklinde yeni eklenen bu ilke ile kooperatiflerin, içerisinde yer aldıkları toplumların sürdürülebilir olacak şekilde kalkınmalarını sağlamayı bir yükümlülük olarak kabul edip benimsedikleri görülmektedir. Bu şekilde kabul edilen yeni ilkenin kabul edilerek yaygınlaşması sonrasında kooperatifler işletmeler dünya genelinde içerisinde faaliyet gösterip yaşadıkları toplumlara ait sorunların çözüme kavuşturulması hakkında daha çok ilgilenmeye ve çevreyle birlikte doğal kaynakların kirlilik gibi olumsuzluklardan korunması da dahil olmak üzere birçok konuda sürdürülebilir bir şekilde kalkınmanın sağlanması amacıyla bu konuda var olan faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir. Dünya genelinde kooperatifler üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde, kooperatiflerin temelinde sadece kar elde etme amacıyla kurulmuş ticari işletmeler olmamaları nedeniyle faaliyetlerinde değer ve ilkelerine bağlı kalarak toplumun çıkarını gözetmek amacıyla çevrenin korunması, ekonomik anlamda

sürdürülebilirliğin sağlanması ve sosyal katkıların sağlanması amaçlarının gözetildiği görülmüştür. Kooperatiflerin icra ettikleri ticari faaliyetler yanında sosyal bir yapı olmalarıyla toplumla arasında bulunan bağlar ve maddi açıdan kısa zamanlı kar elde etme peşinde olmama davranışı, kooperatif işletmeleri uzun bir zaman dilimini kaplayacak şekilde planlar yapabilme fırsatı vererek diğer ticari işletmelerden farklı olarak bunları uygulanabilir kılar. Kuruluş amaçları ve yapıları gereği kooperatifler bu açıdan bölgelerindeki ekonomilerin istikrarlı bir şekilde büyüüp gelişmelerine ve daha fazla miktarlarda yatırım yapılabilmesi için uygun koşulların sağlanmasına katkıda bulunurlar. Bütün bu faaliyetler kapsamında ekonomik açıdan yeterli bir geliri olmayan güçsüz insanların, güçlenmesini sağlayarak eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve toplum içerisinde gerçekleştirilen kalkınmanın faydalarının yararlarının eşit biçimde dağılımını sağlarlar (Geray,2014:25)

Kooperatiflerin kuruluş amaçları gereği asıl görevi, bir araya gelerek kuruluşunu gerçekleştiren ortaklarının ekonomik olarak kalkınmalarını sağlayarak yoksulluk sorununu çözmektir. Bu kapsamda kooperatifler, yoksul halkın dayanışma sağlayarak karşılaştıkları güçlükleri yenmelerini ve ortak faydaları için örgütlenerek toplu bir şekilde hareket etmeleriyle sağlayacakları fayda hakkında konusunda bilinçlenmelerini sağlar. Ayrıca faaliyetlerini yürütmek için ihtiyaç duydukları insan gücünü sağlamak amacıyla istihdam yaratarak düşük gelir grubu insanların ekonomik gelir elde etmesini sağlarlar.

Kooperatifler bütün bunlara ek olarak yerel yönetimlerle ortak çalışmalar yaparak, yapıları gereği sahip oldukları gelişmiş dağıtım stratejileri ve pazarlama kanalları ile ürün kaybı nedeniyle ortaya çıkan kayıpların önüne geçerek sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlarlar. Dünya genelinde çözülmesi gereken en önemli konulardan olan açlık ve yoksulluk sorununun çözümü açısından tüketim kooperatifleri stratejik bir rol oynamaktadır (Kılıç, 1999: 20)

2.7. Önceki Çalışmalar

Mollaoğlu (2018) çalışmasında, ülkemizde kooperatifçiliğin hukuki yapısını ele alarak günümüzde bu konuda var olan tartışmaları inceleyerek çözümlerini sağlamak amacıyla önerilerde bulunmuştur. Ayrıca yapılan çalışmada kooperatiflerin var olan

mevzuatta belirtilenin aksine içerik ve yapı olarak diğer tüzel kişiliklerden tamamen farklı olduğu ve ticari bir işletme sayılamayacağı belirtilmiştir.

Kurtuluş(2019) çalışmasında, ülkemiz genelindeki yeni kooperatifçilik hareketlenmesini sosyal ve dayanışma ekonomisi kapsamında inceleyerek, mevcut durumları ve geleneksel kooperatifçilikten farklı olan yönleri üzerinde durmuştur. Elde edilen bilgiler ışığında yeni kooperatifçiliğin getirdiği fırsatlar, karşılaştığı engeller ve daha iyiye taşınması için öngörülen politikalar belirtilmiştir.

Göçer (2020) çalışmasında, kooperatifleri alternatif bir üretim aracı olarak değerlendirmiş ve kooperatiflerin dezavantajlı gruplar için ekonomik ve sosyal avantajları üzerinde durarak dayanışma ekonomisine örnek teşkil ettiğini belirtmiştir.

Gümüş(2022) çalışmasında, kooperatifçilik faaliyetlerinin ülkemiz ve dünya genelinde günümüzdeki konumu üzerinde durmuştur. Buna ek olarak araştırma bölgesindeki üreticilerinin kooperatifçiliğe bakış açıları ve hangi tür kooperatifçiliği tercih ettikleri araştırılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında tespit edilen pazarlama sorununa kooperatifçilik açısından uygulanabilecek çözüm önerileri sunulmuştur.

Ültanır (2019) çalışmasında, ülkemiz kooperatifçiliğinin tarihsel değişimi üzerinde durmuş ve yaşanan değişimlere yöne veren ana unsurun devlet politikaları olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak kooperatiflerin günümüz koşulları altındaki güncel durumu incelenerek, kooperatifler ile sürdürülebilir kalkınma ve çevre sorunlarının çözümü arasındaki etkilere değinilmiştir.

Çakırca (2019) çalışmasında, ülkemizdeki kooperatifçilik hareketinin gelişim aşamalarını ele almış ve günümüzde gelinmek istenen noktaya ulaşılmasına engel olan temel nedenlerin aşılması amacıyla önerilerde bulunmuştur. Kooperatifçilik hareketinin yerel, kırsal ve bölgesel kapsamındaki kalkınmayla aralarında olan ilişkiyi açıklamıştır.

T.C. G m ruk ve Ticaret Bakanlığı (2013) alışmasında, gelişmiş seviyede olarak değerlendirilen ülkelerin kooperatifçilik uygulamalarını ele almıştır. Gelişmiş ülkelerin bünyesinde yer alan kooperatif uygulamalarının tarihsel olarak gelişimleri, faaliyet gösterdikleri sektörler ve ekonomik olarak büyüklükleri gibi konularda bilgiler verilmiştir. Ayrıca buna paralel olarak ülkemizde faaliyetlerine devam etmekte olan başarılı kooperatiflerden de örnekler verilmiştir.

Pakdemirli (2019) alışmasında, dünya genelinde ve ülkemizde faaliyet göstermekte olan kooperatiflerin tarihsel anlamda geçirmiş oldukları süreçleri ve yapısal anlamdaki durumunu inceleyerek var olan günümüzdeki durumları ile karşılaştırmıştır. Ayrıca kooperatiflerin tarım alanındaki ekonomik açıdan büyüklüklerini ele almıştır.

Hacıs leyman (2019) alışmasında, genel anlamda kalkınma ve bölgesel olarak kalkınmaya açıklık getirerek, yerel yönetim sistemleri ile kooperatif kişiliklerin tarihsel geçmişini ve günümüzdeki mevcut faaliyetlerini detaylı olarak ele almıştır. Araştırma verilerini İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi birlikteliğinde gerçekleştirilen İzmir Modelinden elde etmiştir. Elde edilen veriler ışığında bölgesel kalkınma, yerel yönetimler ve tarım kooperatifçiliğine dair politikalarını incelemiştir.

Kurtuluş (2019) alışmasında, ülkemiz genelinde 20. Yüzyıl sonrasında kurulan kooperatiflerin genel özellikleri ve günümüzdeki mevcut durumları hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgiler içeriğinde son zamanlarda kurulan kooperatiflerin kuruluş amaçları ve çalışma yöntemlerine değinilmiştir. Yeni kooperatifler hakkında elde edilen bilgiler neticesinde eskiden kurulan kooperatiflerle farklılıklarının olup olmadığı ortaya konularak bu kooperatiflerin ülkemize sosyal ve ekonomik hayatına olan katkıları belirtilmiştir.

Birchall (2009) alışmasında, dünya genelinde gerçekleşen ekonomik krizlerin işletmelere büyük zararlar vererek yok olmalarına yol açtığını ancak kooperatiflerin yapıları gereği diğer işletmelere göre bu tür krizlerden daha az oranda etkilendiği ve krizlerin olası etkilerine karşı daha dayanıklı olduklarını belirtmiştir. Bu  zellikleri ile

kooperatiflerin faaliyet içerisinde buldukları toplumun geçim kaynaklarının kriz ortamlarında dahi sürdürülebilir kılınabileceğinin önemine değinilmiştir.

Bhatt Datta ve Gailey (2012) yapmış oldukları çalışmada kooperatiflerin dezavantajlı grupların yoksulluktan kurtulabilmelerine çözüm sağlayabilecek ekonomik bir oluşum olmaları üzerinde durmuştur. Ayrıca kooperatiflerin kendi bünyesinde kendi ortaklarına yardım sağlayan kuruluşlar olması nedeniyle yoksulluğun giderilmesinde büyük bir potansiyele sahip olduğunu belirtmiştir. Yoksul grupların kendi başlarına bırakıldıklarında bu sorunlarına çözüm bulamayacakları ve kısır bir döngü içerisinde aynı şekilde yaşamaya devam edecekleri belirlenerek, tek başlarına yapamadıkları şeyleri kooperatif çatısı altında birleşerek el birliği ile aşabilecekleri saptanmıştır.

Lal (2017) çalışmasında, yoksulluğun azaltılması konusunda kooperatif bankalarının etkilerini incelemiştir. Yapılan bu araştırma neticesinde bu bankalarının yoksulluktan kurtulma yolunda doğrudan anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Kooperatif bankalarının bu fayda sağlarken yoksul kesime tasarruf imkânı, uygun kredi sağlama ve kolay sigorta imkânları gibi konularda kolaylık sağlayarak yoksullukla mücadele etmelerine katkı sağladıkları saptanmıştır.

Sapovadia ve Patel (2018) birlikte ortaya koydukları çalışmalarında giderek artmakta olan yoksulluk ve gelir eşitsizliği problemlerinin çözümünde kooperatiflerin önemli bir role sahip olduklarına değinmişlerdir. Kooperatifler bu sorunlara çözüm sağlarken başta istihdamı artırmakta ve faaliyet alanına göre piyasaya göre uygun fiyatta arz oluşturmaktadır. Kooperatifler faaliyetleri sonucunda ekonomik anlamda yaşanan güvensizlikler ve buna bağlı ortaya çıkan sosyal karışıklıklar neticesinde güvenli bir liman olarak görülmeye başlanmıştır.

Stiglitz (2018) çalışmasında standart piyasa ekonomileri artık iyi performans gösterememekte, artan eşitsizlikler, istikrasızlıklar, yavaşlayan büyümeler söz konusu olmaktadır. Bu sorunlara çözüm olarak kooperatifler önemli bir yere sahiptir. Kooperatifler, üyelerin genel refahını artırabilir, daha fazla üretkenlik, gelir eşitliği, daha

çok istihdam ve daha az işten çıkarama sağlayabilmektedir. Kooperatifler sosyal ekonomi için uygulanabilir bir alternatiftir. Kooperatifler, sürdürülebilir olabilmeleri için teşvike ihtiyaç duyarlar, uygun yasal çerçeveye, tüm topluma fayda sağlarlar, GSYİH içinde sürdürülebilir olması için önemli bir paya sahiptir. Kooperatifler, daha dengeli bir ekonomiye ve topluma sahip olmak için gereklidir.

Manuel ve Alvarez (2020) birlikte yaptığı çalışma içeriğinde kooperatiflerin sürdürülebilir ekonomik kalkınma devamlı kılmayı garanti altına almayı çalıştığını ve farklı yapıdaki sosyal anlayış, ekolojik denge ve ekonomik yapıların aralarında bir denge kurmayı sağlayan bir oluşum olduğun değinmektedirler. etmeyi amaçlar ve farklı sosyal, ekolojik, ekonomik ve sosyal yönleri arasındaki dengeye ve uyuma dayanır. UNESCO tarafından kooperatifler hayat içerisindeki artan önemleri üzerine maddi olmayan kültürel varlık olarak listelerine eklemiştir. Buna ek olarak kooperatifler İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasları listesine girmiştir. Liste içerisinde kooperatifler “toplumsal çıkarlara, istihdam yaratma ve yaşlılara yardım etmekten kentsel canlandırmaya ve yenilenebilir enerji projelerine kadar yenilikçi çözümler üreten değerler ve ortak çıkarlar yoluyla topluluk oluşturmaya izin veren” şeklinde tanımlamaktadır (<http://www.unesco.org.tr/>).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ/MATERYAL VE YÖNTEM

Kooperatifçilik faaliyetlerinin incelenmesi amacıyla sahadan elde edilen güncel bilgilerin toplanması çalışmaya bilimsel ve objektif bir bakış açısı katmaktadır. Bölüm kapsamında araştırmanın metodolojisi, deseni, çalışmada kullanılacak olan verilerin toplanacağı örneklem olan Gökçeada bölgesinde faaliyet gösteren kooperatiflerin evren içerik bilgileri, örneklemin yerel anlamda çalışmaya etki eden kısıtları ve elde edilen verilerin analiz yöntemi açıklanacaktır.

3.1. Nitel Veri Analizi

Nitel veri analizi, gözlem yapılması ve görüşme sağlanması ile veri toplama yöntemleri ve teknikleri aracılığıyla ulaşılan verilerin düzenlendiği, alt kategorilerde değerlendirildiği, sonuca ulaşmaya yol gösterecek temaların ortaya çıkarıldığı ve sonuç olarak gerçekleştirilen bütün sürecin bir rapor haline getirilerek kullanıma sunulduğu bir etkinlik sürecidir. Nitel veri analizi sonucunda ulaşılmak istenilen temel hedef, sosyal temelde var olan gerçekliğin içerisinde yer alan ancak irdelenmeden açık bir şekilde fark edilemeyecek durumda olan bilgi ve verinin anlaşılabilir düzeyde gün yüzüne çıkartılmasıdır. İzlenen bütün bu süreçte araştırmayı gerçekleştiren öznel bir bakış açısıyla araştırmaya başlamakta ve araştırması sonucunda elde ettiği gerçek anlamdaki sosyal bilgiyi tümevarımcı bir bakış açısıyla şekillendirmektedir.

Nitel araştırmaların zaman olarak, yirminci yüzyılın ilk başlarında, insan hayatının kompleks doğası, insana dair pozitivist bakış açısının onaylamadığı olgular ve gizemlerini ortaya çıkarma çalışmaları olarak antropoloji, psikoloji ve sosyoloji alanlarında başladığı görülmektedir. Tarihsel anlamda nitel araştırmaya, doğal olguların ortaya konulması uğraşından yola çıkarak ‘doğal araştırma’, problemler hakkında araştırmacının araştırma konusu hakkındaki öznel görüşlerini içermesi sebebiyle ‘yorumlayıcı araştırma’ ve bir konuyu belirgin bir sosyal alan içerisinde derinlemesine bir şekilde incelemesinden dolayı ‘alan araştırması’ gibi birbirinden farklı isimler verilmiştir (Baltacı, 2017). Nitel araştırma, incelemeye aldığı probleme yönelik sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin var olduğu

doğal ortamında ortaya çıkış biçimini anlama çabası içerisinde olan bir yöntemdir (Guba Klenke, 2016).

Bir problemin çözümünün sağlanması amacıyla gözlem yapma, görüşmeler sağlama ve konu hakkında var olan dokümanları analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı nitel araştırma, daha önceden ortamda olduğu bilinen veya var olmasına rağmen o güne kadar fark edilmemiş olan mevcut problemlerin algılanmasına, probleme neden olan doğal etmenlerin gerçekçi olarak ele alınmasına ilişkin öznel ve yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir (Seale, 1999).

Sosyal hayatın normal akışı içerisinde yer alan olgulara yoğunlaşan ve bu olguları gerçekliğinden sapmadan herhangi bir değişim ve dönüşüme uğratmadan araştırma uğraşı (Maxwell, 2008) içerisinde olan nitel araştırma, modern tarzdaki sosyal hayatın çok yönlü ve karmaşık yapıyı doğasını ortaya koymak için kullanılan çeşitli düşünceleri içerir (Kitzinger, 1995). Sosyal gerçekliğin detaylı bir şekilde incelenmesi ve açıklanması işleminin barındırdığı karmaşıklığı ve giderek farklı bir yapı alan problem algısı (Denzin ve Lincoln, 2008b) nitel araştırmanın sahip olduğu dinamik yöne özel olarak vurgu yapmaktadır. Özellikle etnometodoloji olarak bilinen kültür analizleri, fenomenoloji olarak bilinen olgubilim ve durum odaklı çalışmalar, kuram ortaya koyma ve eylem araştırmaları kavramları gibi bir çok sayıda yaklaşımı içeren nitel araştırmalar, insana özgü olgu ve olayların, kendi gerçekliğinden kopmadan ve en ince ayrıntısına kadar anlaşılmasını sağlamıştır (Bogdan ve Biklen, 1997). Nitel analiz gerçekleştirmek amacıyla araştırma sürecinde sahadan elde edilen veriler genel anlamda betimsel, içerik, metin ve söylevlerin analizi başlıkları altında farklı ayrıştırma süreçlerine tabi tutulurlar. Bunların içerisinde yer alan betimsel analiz, genel olarak elde edilen nitel veri seti içeriğinde detaylı bir ayrıştırma işlemi gerektirmeyen verilerin işlenmesi amacıyla kullanılır. Araştırmaya katılan katılımcıların sahip olduğu demografik özellikler ile farklı özelliklerinin tasvir edilmesi, bir kent ait genel özelliklerinin aktarılması, bir kişiye ait yaşam öyküsünün özetlenmesi şeklindeki durumlar, betimsel analizdir (Miles ve Huberman, 1994).

İçerik analizi, elde edilen verilerin daha kapsamlı olarak incelenmesini ve bu verilerin açıklanmasını sağlayacak olan kavramların, kategorilerin ve temaların elde edilmesini gerektirir. İçerik analizinde, araştırmacı toplanan verilere odaklanılır; veri setinde yoğun olarak tekrarlanan veya katılımcının sıklıkla vurgu yaparak üzerinde

durduğu olay ve olgulardan faydalanılarak kodlar çıkarılır. Çıkarılan kodlardan kategorilere ve kategorilerden sonrada temalara gidilir. Kısaca olarak birbirine benzeyen ve ilişkili olduğu ortaya çıkarılan veriler (kodlar) belirli kavramlar (kategoriler) ve temalar bir arada toplanarak yorumlanır. İçerik analizinde görüşme sağlanan katılımcıların görüşlerinin içeriği sistematik olarak ayrıştırılır (Merriam ve Grenier, 2019). Nitel araştırmalar kapsamında araştırmanın genel anlamdaki yaklaşımlarının dışında araştırmacıyı gerçekleştirenin kişisel amacına yönelik olarak söylev analizi ve metin analizi gibi farklı türdeki veri analiz planı kullanmaya ve geliştirmede ihtiyaç duyulabilir.

Söylev analizi içerik olarak özel olarak belirlenen bir katılımcının ses veya görüntü verilerinin kayıtlarından hareket ederek problemleri çözmeye hedefleyen bir analiz yöntemi, metin analizi araştırma konusu ile ilgili farklı metinler üzerinde detaylı olarak incelemeler yapılması yöntemiyle problemin çözülmesidir (Golafshani, 2003; Seidman, 2006; Silverman, 2016). Nitel veri analizinin gerçekleştirilmesinde genellikle üç farklı yöntem önerilmektedir. Bunlardan ilk olarak, elde edilen verilerin özgün haline mümkün olduğu kadarıyla bağlı kalınması esastır. Gerektiği takdirde katılımcı ifadelerinin herhangi bir yorum katılmadan direk alıntı yapılması suretiyle verilerin sunulması, söz edilen özgünlüğün geçerlilik oranını arttırır.

İkinci yöntemde ise, toplanan veriler betimsel bir tarzla sunulmakla birlikte, belirli kodların belirlenmesi, kodlardan faydalanılarak kategorilere ve kategorilerden yola çıkarak temalara gidilmesi söz konusudur. Ayrıca bu yöntem sayesinde temalar arasında bağlantılarda kurulur. Üçüncü yöntemde araştırma kapsamında araştırmacı betimleme ve tematik analize ek olarak kendi kişisel yorumlarını da kullanarak topladığı verileri analiz eder. Aynı araştırma kapsamında belirtilen üç yöntem sadece bir tanesi kullanılabilir gibi hepsi de bir arada kullanılarak veri analizi yapılabilir (Baltacı, 2017: 62).

Nitel araştırmalarda elde edilen verilerin analiz işleminde yaygın şekilde betimsel analiz veya içerik analizi kullanılır. İçerik analizi yöntem olarak araştırma konusunun özünü ilgili kalıpları, temaları ve önyargularıyla birlikte anlamları belirlemek amacıyla verilerin dikkatli, detaylı ve sistematik bir şekilde incelenerek yorumlanmasıdır. İçerik analizinde hedef, katılımcıların ifade etmiş oldukları görüşleri ile birlikte dosya ve belgelerin incelenmesi sayesinde elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve

ilişkilerine ulaşmaktır. Betimsel analiz kapsamında özetlenmiş ve yorumlanmış olan veriler, içerik analizi sayesinde derinlemesine bir sürece tabi tutulur ve araştırma kapsamında yeni kavramlar veya kavramlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılır. İçerik analizinde elde edilen ve birbirine benzer olan verileri, belirli kavramlar ve temalar çatısı altında bir araya getirmek ve bunları okuyucu araştırmacıların anlayabileceği bir şekilde düzenlemek esastır (Baltacı, 2017; Maxwell, 2008; Pope vd., 2006).

Nitel veri analizi, araştırmacının elde ettiği dağınık durumda olan verilerin düzenlediği, farklı başlıklar altında analiz gruplarına ayırdığı ve sonrasında bunları sentezleyebildiği, biçimleri (pattern) anlaşılabilir bir şekilde ortaya çıkarabildiği, araştırmasındaki önemli değişkenleri tespit ettiği ve araştırmasının amacına yönelik olarak elde ettiği bilgilerin hangilerine raporunda yer vereceğine karar verdiği bir süreçtir (Bogdan ve Biklen, 1992:35). Başka bir bakış açısıyla nitel analiz gerçekleştiren araştırmacı, çalışma alanından elde etmiş olduğu veriler ışığında hareket geçerek bu verilerin içeriğinde gizli duran bilgilerin keşfedilmesine ve ortaya çıkartılmasına çabalamaktadır. Bu nedenle nitel veri analizinin, kuramdan yola çıkılarak türetilmeye çalışılan denencelerin doğrulanmasına dayalı olan nicel veri analiz yöntemlerinden oldukça farklı bir analiz şekline sahip olduğu belirtmek mümkündür. Bu iki farklı analiz yöntemi arasındaki en temel farkın elde edilen verilerin analizi sürecinde olduğu öne sürülmektedir. Ancak nicel araştırma yöntemi ile nitel veri analizi karşılaştırıldığında nitel veri analizi temelli yapılan çalışmaların nicel veri analizine temelli çalışmalara göre daha geç başladığı görülmektedir (Lyons ve Coyle, 2007:56-58). Ancak son yıllarda nitel veri analizi temelli yapılan akademik çalışmaların son yıllarda artış göstermesine rağmen, nitel veri analizi kapsamında uygulanmakta olan yöntem tarzı, teknik ve süreç boyutunda araştırmayı gerçekleştiren akademisyenler arasında halihazırda ortak olarak izlenen bir yolun oluşturulduğundan söz edebilmek mümkün olarak görünmemektedir. Miles ve Huberman (1984) yılında yapmış oldukları çalışmalarında nitel veri analizinde izlenen süreci, birbiri ardına gelen üç aşamalı bir sınıflandırma çerçevesinde incelemektedir. Çalışma içeriğinde belirtilen bu aşamalardan ilki gözlem yapma, görüşme sağlama ve var olan dokümanların incelemesi gibi çeşitli yollarla toplanan “verilerin azaltılması” (data reduction) aşaması olarak belirtilmektedir. Bu aşama sürecinde sahadan toplanan ve henüz herhangi bir işleme tabi tutulmadan bekleyen veri seti, araştırmaya destek sağlayacak şekilde ayıklama, ayıklananların özetlemesi ve kullanışlı bir hale dönüştürme işlemlerinden

geçirilmektedir. Veri azaltma aşaması olarak belirtilen bu aşama süreç olarak araştırma raporunun tam anlamda tamamlanmasına kadar devam eden bir zaman dilimini kapsamaktadır. İçerik olarak araştırmacı Veri azaltma sürecinde, ortaya koyduğu araştırma sonunda ulaşmak istediği hedefe göre elde etmiş olduğu verilerden hangilerini araştırmasının kapsamı dışarısında bırakacağına, hangilerini kullanacağına ve kullanmak istediği veri setlerini ne şekilde sınıflandıracığına karar vermektedir. Nitel araştırma yönteminin ikinci basamağını “verilerin görsel hale getirilmesi” süreci olarak gerçekleştirilmektedir. Bu aşama içeriğinde, ilk aşama olan verilerin azaltılması sürecinde kullanılmakta üzere ayıklanan, özet haline getirilen ve kullanışlı bir hale dönüştürülen araştırma verilerden elde edilmesi hedeflenen sonuçların çıkarılmasına yönelik bir biçimde örülmesi hedeflenmektedir. Bu aşama sonrasında elde var olmalarına rağmen belirgin bir anlam taşımayan veri seti, gerçekleştirilen ayıklama sonrasında verilerin örülmesi sonucunda daha anlaşılır bir hale gelmektedir.

Miles ve Huberman (1984) bu aşamada gerçekleştirilen verilerin görsel hale getirilmesi işleminin temel gerekçesini, insan zihninin yapı olarak belirli bir zaman diliminde çok sayıda enformasyonu anlamlı bir şekilde işleyemeyeceği varsayımından yola çıkarak açıklamaktadırlar. Bu varsayımın temeldeki çıkış noktasını sosyal bilimlerde öncü olarak kabul edilen Wertheimer, Köhler ve Koffka gibi araştırmacıların geliştirdikleri “gestalt psikolojisi” yaklaşımından ileri geldiği görülmektedir (Rock, 1975:45). Bu yaklaşım içeriğine göre insan beyni, belirli bir konuda bile olsa uyaranları parçalar halinde olmak yerine, bir bütün şeklinde algılama eğilimindedir (Solso, 1991:92). Bu algılamanın kolay kılınması adına Miles ve Huberman (1984) konu hakkında elde edilen verilerin insan zihninde algılanabilmesine kolay ve etkili kılabilmek için görsel hale getirilmesi aşamasında matrislerin, grafiklerin ve tabloların kullanılmasının önemine değinmektedirler.

Gerçekleştirilen bu süreç neticesinde birbiriyle ayrık bir şekilde görülen verilerin insan zihninin algılama mekanizması tarafından kolayca anlaşılabilir bir biçime dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Miles ve Huberman’ın (1984) verilerin analiz edilmesi için ortaya koydukları son aşama ise “sonuca ulaşma ve teyit etme” olarak belirtilmektedirler. Bu süreç kapsamında izlenen metotta nitel araştırma gerçekleştiren araştırmacı sürecin en başından itibaren olmak üzere sürecin bütün aşamalarında araştırma

kapsamında elde ettiği verilerin ne anlama geldiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Araştırma süreci kapsamında elde edilen veriler araştırmada hedeflenen sonuca ulaşmada ilk başlarına kendi başlarına gerekli bilgileri içerisinde saklı tutmakta ve genel anlamda diğer veriler ile aralarında bir kopukluk bulunmakta olup, son aşamada bu verilerin içerisinde gizli olan bilgiler ortaya çıkarılmakta ve diğer veriler ile aralarında bağlantı kurularak anlamlı bir bütün oluşturulmaya çalışılmaktadır. Miles ve Huberman'ın gerçekleştirmiş oldukları bu son aşamada Glaser ve Strauss (1967) tarafından ortaya konulmuş olan yerleşik kuram modelini temel olarak aldıkları görülmektedir. Temel olarak araştırmacı izlenen bütün bu aşamalar sonucunda, elde ettiği verilerden yola çıkarak ve tümevarımcı bir bakış açısıyla belirli bir sonuca ulaşmayı ve bunun sonucunda da bir kuram inşa etmeyi amaçlamaktadır. Ancak diğer yandan, araştırma kapsamında oluşturulan veri setine odaklanarak belirli bir sonuca ulaşmaya çalışmak, sonuç olarak elde edilen bilginin geçerliliği hakkında birtakım sorular ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada karşılaşılan bu soruların cevaplanabilmesi için araştırmacının ortaya koyduğu bu yeni bilginin geçerli olup olmadığının sınanmasını gerektirmektedir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla araştırmayı bazı yerlerde oluşturduğu notlarından bloklar haline alıntılar yapmakta, bazı yerlerde araştırma yapılan alana dair daha önce gerçekleştirilmiş araştırma sonuçlarından faydalanmakta veya araştırma konusu hakkında ortaya koyduğu savı desteklemek amacıyla elde ettiği veri setinin içeriğinde bulunan farklı bulguları kullanmaktadır (Miles ve Huberman, 1984). Bahsedilen bilgiler ışığında Miles ve Huberman'ın ileriye sürmüş olduğu veri analizi içeriği birbirini art arda tamamlayarak takip eden bir dizi işlem sürecinden oluşmaktadır. Gerçekleştirilen bütün bu süreç sonunda hedeflenen geçerliliği önemli bir oranda sağlanmış sonuçlara ulaşmaktır. Dey (1993) tarafından ilerleyen yıllarda bu yaklaşımdan farklı olarak nitel veri analizine yeni bir yaklaşım tarzı geliştirilmiştir. Bu yeni yaklaşımda, “nitel analiz” süreç olarak yürütülen veri analizi sürecinin betimlemesi, sınıflandırılması ve birbiriyle ilişkilendirmesi olarak üç bölümde gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşımda nitel analizin ilk basamağı olan betimleme araştırmaya konu olan kişiler, nesnelere ve olaylara ait belirleyici özelliklerin yazılı bir şekilde ifade edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Betimleme aşamasına nitel analiz sürecinde hakkında çalışma yürütülen olgunun tam ve kapsamlı bir şekilde betimlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Betimleme bu analiz kapsamında diğer bir bakış açısıyla araştırma kapsamında gözlenen davranışın ortaya çıkmasını sağlayan gerekçelerin ve bu davranışın gerçekleşmesini sağlayan arka plandaki asıl niyetin ortaya çıkartılmasını da içeren bir süreçtir. Betimleme

sürecini gerçekleştirirken incelenen davranışın doğduğu toplum ve tarihsel boyutta betimleme sürecinin önemli parametreleridir. Toplumsal açıdan betimleme içerisinde bulunan grup, örgüt, kurum ve kültür alt başlıklarını kapsamaktadır (Dey, 1993). Betimleme sürecinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi sonrasında elde edilen veriler araştırma kapsamında belirlenen temalar çerçevesinde sınıflandırılır. Bu sınıflandırma sayesinde araştırmacı elde ettiği veriler arasında karşılaştırma yapma şansına sahip olmuş olur. Araştırmacı ortaya koyduğu farklı temaları aralarında ilişkilendirerek hazırladığı veri seti kapsamında var olan değişkenlerin aralarındaki ilişkileri ve farklılıkları inceler. Son aşama kısmında ise araştırmacı ortaya koymuş olduğu bu değişkenlerin aralarında bağlantılar kurulması üzerinde çalışır (Dey, 1993). Bu şekilde değişkenlerin arasında bağlantılar kurarak araştırmaya konu olaya ilişkin açıklamalar getirilmeye çalışılır. Yapılan açıklamalarda da görüldüğü üzere Dey'in araştırma kapsamında gerçekleştirdiği nitel analiz süreci, Miles ve Huberman'ın gerçekleştirmiş olduğu analiz süreciyle genel anlamda örtüşmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse Dey tarafından geliştirmiş olan nitel analiz, araştırma konusu hakkında farklı yollarla toplanmış olan verilerin geniş ve anlamlı bir şekilde betimlemesi ile başlamaktadır. Sonrasında, elde edilen veri setinin içerdiği kapalı vaziyette bulunan temalar, sınıflara ayrılarak ortaya konulmakta ve anlamlı bir hale getirilen temalar kendi aralarında ilişkilendirilerek araştırma konusu olan sosyal gerçeklik bütün boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşım modeli kapsamında izlenen süreçlere bakıldığında, açık bir şekilde nitel araştırma yönteminin temel amacı olarak görülen kuram oluşturmayı gerçekleştirilmeye yönelik bir yöntem olarak değerlendirilmesi mümkündür. Nitel veri setinin elde edilmesi sonrasında analiz edilmesi hakkında dikkat çeken diğer bir model ise Walcott (1994) tarafından geliştirilmiştir. Walcott, kendisinden önceki dönemlerde ortaya konulan veri analiz yöntemlerinin eleştirilen eksik yanlarını dikkate alarak diğerlerinden belli ölçüde farklı olacak bir veri analiz modeli önermektedir. Bu analiz modelinde de süreç diğerlerinde olduğu gibi üç ayrı yöntemle analiz modelinde de süreç diğerlerinde olduğu gibi üç ayrı yöntemle ayrılmıştır. Bu yöntemlerden birincisi, konu hakkında araştırma alanına toplanan verilerin oluşturulacak olan rapora herhangi bir değişiklik yapılmadan yansıtılmasıdır. Farklı bir deyişle, araştırmacı yapmış olduğu görüşme notlarını, saha kayıtlarını ve daha önce aynı konuda yapılmış çalışmaların metinleri üzerinde yapmış olduğu çalışmaların sonucunda ulaştığı verileri raporuna blok aktarmalar şeklinde yansıtmaktadır. Aynı modele ait ikinci veri analizinde de genel olarak birinci yöntem temelinde analiz gerçekleştirilmektedir. Bu aşama esnasında elde edilen

veriler oldukça dikkatli ve daha sistematik bir analize tabi tutulmaktadır. Bu şekilde eldeki verilerin içerisinde var olan anahtar olacak faktörler meydana çıkartılmaya ve verilerin aralarındaki ilişki yapıları daha detaylı ve açık olarak tanımlanmaya çalışılmaktadır. Sonraki süreçte devam edecek olan üçüncü veri analizi yöntemi kapsamında birinci ve ikinci analiz yöntemlerine dayalı olarak elde edilen mevcut verilerin yorumlanarak anlamlandırılması sürecini kapsamaktadır. Bu yöntem içeriğinde incelenen sosyal konuya ilişkin olarak araştırmacı sahip olduğu bilgi düzeyinde kendi kişisel yorumuyla araştırmasına yön vermektedir. Yapılan açıklamalar ışığında görüldüğü gibi Walcott (1993), veri analiz sürecini betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç aşamalı bir kategori altında toplayarak tartışmaktadır. Fakat, analizi oluşturma sürecinde yaptığı bu kategoride belirttiği üç sürecin genel olarak kesin hatlarla birbirinden ayrılamayacağı ve belirli noktalarda iç içe olduklarına vurgu yapmaktadır. Ayrıca gerçekleştirilen analiz sürecinde bu üç analiz aşamasının sıralı olarak birbirini mutlak olarak takip etmesi gerektiğinin zorunlu olmadığını açıklamaktadır. Walcott'un tarafından önermiş olan analiz yöntemi ise, belirli ölçüde daha önce ortaya konularak içerdiği eksiklikleri üzerinde tartışılmış olan diğer nitel veri analiz süreçlerinden farklılaşmaktadır. Bu analizi diğerlerinden farklı kılan en önemli unsur, daha önce tartışmalara neden olan Miles ve Huberman ile Dey tarafından ortaya konulan veri analiz yöntemlerinde birbirini zorunlu bir şekilde takip etmek şeklinde uygulanan aşamalardan meydana gelmesi iken, Walcott'un ortaya koymuş olduğu analiz yöntemlerinin uygulanması süresince böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Walcott (1993) tarafından önerilen nitel analiz yönteminde araştırmacının konuyu bir öykü anlatıcısı tarzında ele alarak veri setini belirli bir kronolojik sıralama olacak şekilde sunmasını önermekte ve hedef kitleye incelenen konunun doğrudan aktarılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Nitel verilerin analizi hakkında önemli bir yeri olan diğer yaklaşım ise Strauss ve Corbin tarafından ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım kapsamında nitel veri analizi süreci "kodlama" şeklinde tanımlanmaktadır. Araştırmayı gerçekleştirenler, belirtilen kodlama sürecine, verilerin araştırma kapsamında kavramlaştırılması ile başlamaktadır. Kavramsallaştırma, yapılan gözlemden, irdelenen bir cümleden ya da paragraftan yola çıkarak üzerinde çalışılan olay, düşünce veya olguya isim kazandırma sürecidir. Bu süreç sırasında araştırmacı üzerinde çalışmış olduğu olay ve olgular hakkında bazı sorular sormaktadır. Örneğin, "nedir? veya Neyi temsil eder?" tarzında sorular sorar. Sonrasında bu sorulara alınan cevaplara dayanarak olay ve olgular karşılaştırılarak yakın niteliğe sahip olanlar aynı isimler çatısı

altında kavramsallaştırılır. Bu sürecin tamamlanması sonrasında araştırmacı yeteri kadar kavram elde etmiş olur. Bu aşama sırasında araştırmacı elde ettiği kavramların aralarındaki ilişki durumuna göre kavramları gruplandırarak çeşitli kategoriler elde eder. Yapılan bu kategorilendirme analiz edilecek birim miktarı da azaltılmış olur. Kavramsallaştırma aşamasına benzer olarak kategorilere de aynı Şekilde isimler verilir. Ancak kategoriler için kullanılan isimler kavramlar için kullanılan isimlerden daha soyut düzeyde kalır. Kategorilere isim verilme işlemi sonrasında bu kategorilerin sahip olduğu özellikler ve alt boyutlar tanımlanır. Strauss ve Corbin tarafından ortaya konulan veri analiz yöntemi de daha öncekilerde olduğu gibi tümevarımcı yaklaşımla bir kuram meydana getirmeyi amaçlamaktadır. Genel olarak nitel veri analizleri farklı yöntemlere ve süreçlere sahip olmalarına rağmen genel anlamda tümevarımcı bir analiz yöntemi kullanarak kuram ortaya koymayı amaçlamaktadırlar. Dolayısıyla belirtilen analiz yaklaşımlarının paralellik içeren yönleri tanımlanarak nitel veri analiz boyutunu betimlemeye yönelik bir model geliştirmek mümkündür. Analiz sürecinde ilk olarak farklı yöntem ve teknikler sayesinde elde edilen veriler incelenmelidir. Bu inceleme neticesinde veri seti içeriğinde var olan ve araştırma konusuyla alakalı olduğu düşünülen kelime, cümle ve paragraflar alt analiz birimleri olacak Şekilde ayıklanmalı ve sonrasında bu analiz birimlerine isim verilmek suretiyle kodlanmalıdır. Sonraki süreçte ise oluşturulan kodlar kendi içerisinde birleştirilerek kategoriler tanımlanmalıdır. Bu aşama esnasında kategoriler aynı Şekilde isimlendirilmelidir. Bu işlemin ardından farklı olarak belirlenen kategoriler arasındaki bağlantı noktaları anlaşılmaya çalışılmalı ve bunun sonrasında birbirleri ile bağlantısı bulunan kategoriler aynı tema çatısı altında toplanmalıdır. Son aşamaya gelindiği zaman ise kodlar, kategoriler ve temalara uyumlu olacak biçimde denenceler oluşturulmalıdır. Oluşturulan bu denenceler elde mevcut verilere dayanılarak test edilmeli ve test sonucunda eldeki mevcut veriler ile yeterli oranda desteklenemiyor ise farklı denenceler kurulmalıdır. Gerçekleştirilen bütün bu süreç sonunda son aşama olarak, araştırma raporu yazılmalıdır (Marshall ve Rossman, 1995; Ratcliff, 2008).

3.2. Araştırma Metodolojisi

Yukarıda bahsedilen nitel veri analizi temel alınarak, 15 ye ile derinlemesine mülakat görüşmesi yapıldı. Anahtar kelimeler ekonomik fayda, sosyal fayda, beklenti ve

memnuniyeti belirleyebilmek için alınan cevaplar Maxqda veri analiz programı kullanılarak ile nitel olarak analiz edilerek elde edilen bulgular görsel ve betimsel olarak ortaya konulmuştur.

3.2.1. Araştırma Deseni

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmasında kooperatif ortaklarına yönelik olarak derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Mülakat içeriğinde ortakların kooperatifçilik hakkında düşüncelerini belirlemek amacıyla ekonomi,sosyal,,teknik ve memnuniyet ana başlıkları altında sorular sorulmuştur. Seçilen sorular ile kooperatif ortaklarının kooperatife ortak olma niyetleri, gerçekleştirdikleri faaliyet kapsamında kooperatiflerin ekonomik,sosyal, teknik faydaları ve bunlardan ortakların memnuniyet durumlarını ölçmek amaçlanmıştır. Araştırmanın önceki bölümlerinde kooperatifçiliğin tarihi, temel değerleri, sınıflandırılması düşünsel arka planı, devletler tarafından uygulanan kooperatifçilik uygulamaları ve araştırma evreni olan Gökçeada bölgesindeki kooperatiflerin güncel yapıları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışma kapsamında hazırlanan derinlemesine mülakat soruları bilgi edinilmesi maksadıyla ek olarak çalışma sonuna konulmuştur. Mülakat kapsamında kooperatiflerin ortaklarına sağlamış oldukları ekonomik ve sosyal fayda, faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan teknik yardım ve bu konular hakkında ortakların memnuniyet durumlarını ölçmek amacıyla bir soru demeti oluşturulmuştur.

3.2.2. Araştırma Evreni

Araştırma evreni olarak Gökçeada bölgesinde bulunan farklı alanlarda faaliyet gösteren 10 adet kooperatifin 1010 ortağından ve her kooperatiften en az bir üye olacak şekilde 15 görüşme sağlanmıştır.

3.2.3. Verilerin Analizi

Derinlemesine mülakat tekniği ile elde edilen araştırma verilerinin nitel analizleri MAXQDA analiz programının 2022 versiyonu ile gerçekleştirilmiştir. Program içeğinde yapılan kodlama sonrasında Kod Matris Tarayıcı, Kod İlişkileri Tarayıcısı, Kod Birlikte Oluşma Modeli ve Kelime Bulutu analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Kodlama parametresi olarak kooperatif ortaklarının kooperatif üyesi olmakla ekonomik,sosyal,teknik destek ve bütün bunlardan memnuniyet durumları temel olarak ele alınmıştır.

3.2.4. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın gerçekleştirildiği örneklem olan Gökçeada bölgesinde kooperatifçilik konusunda daha önceden yapılmış bir çalışmanın olmaması ve var olan kooperatiflerle birlikte örnekleme oluşturan ortak sayılarının diğer bölgelere göre daha sınırlı olması araştırma kapsamında gerçekleştirilen en önemli kısıt olarak öne çıkmaktadır. Buna ek örnekleme de yer alan katılımcılardan kooperatif ve ortaklarının kooperatifçilik konusunda yeterli bilgi ve gelişeme sahip olmaması da araştırma açısından önemli bir kısıt yaratmıştır.

Bölgede kooperatifçilik konusunda daha önceden yapılmış bir çalışmanın olmaması nedeniyle bölgede bulunan kooperatiflerin belirlenmesi, yöneticileriyle birlikte ortaklarına ulaşılması ve kooperatiflerin genel işleyişleriyle birlikte mevcut durumlarının öğrenilmesi konusunda çalışmanın ilk olması nedeniyle zaman anlamında zorluk yaratmıştır. Örnekleme de yer alan kooperatiflerin tam anlamda aktif olmamalarıyla birlikte katılımcılarının kooperatifçilik konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları nedeniyle nitelikli veri toplanması aşamasında belirli oranda zorluk yaşanmıştır. Yapılan çalışma içeriğinin gelecekte yapılacak çalışmalar açısından yaşanan benzer sorunların çözümüne

katkı sağlayacaktır. Ayrıca kooperatif ortakları ile yapılacak görüşmelerde kooperatifçilik hakkında genel bir bilgi verilerek sorulacak soru hakkında bilgilenmeleri sağlandıktan sonra bireysel kooperatif tecrübeleri ile eşleştirmeleri sağlamanın uygun olacağı değerlendirilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Araştırma bölgesinden elde edilen veri setinin analiz edilerek anlamlı bir hale getirilmesi araştırmanın en önemli kısmını içermektedir. Bölüm kapsamında veri seti oluşturulan kod düzeni içerisinde sunulmuş ve analiz sonucunda ortaya çıkan sonuçlar daha anlaşılabilir olması adına açıklamaları ile birlikte görsel olarak açıklanacaktır.

4.1.Kod Düzeni ve Açıklaması

Çalışma kapsamında elde edilen veri setinin nitel analizi sonrasında kaynak olarak alınan kooperatifi ortaklarının kooperatifler hakkındaki ekonomik ve sosyala açıdan, olumlu ve olumsuz düşünceleriyle birlikte var olan beklentileri bu kısımda sunulmuştur. Bu kısımda öncelikle nitel veri analizi kapsamında çalışmada elde edilen verilerin anlamlı kısımlarının konuya ilişkin betimleyici sözcüklerle ana başlıklar halinde belirtilen 4 üst kod ve bunların alt kodları ile belirli bir kod düzeni içerisinde kodlaması sunulmuştur.

Tablo 1. Kod Düzeni

1 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi	135
1.1 Beklenti	16
1.1.1 Devlet Desteği	5
1.1.2 Ucuz Girdi Temini	9
1.2 Pozitif Etki	51
1.2.1 Devlet Desteği	15
1.2.2 Güven Sağlama	6
1.2.3 Gelir Artışı	33
1.3 Etkisiz	49
1.3.1 Kredi Temini	10
1.3.2 Gelir Artışı	4
1.3.3 Ürün Satışı	26
1.4 Negatif Etki	19
1.4.1 Kredi Kullanım Zorluğu	7
1.4.2 Gider Artışı	3
2 Kooperatiflerin Sosyal Etkisi	90
2.1 Negatif Etki	19
2.1.1 Eğitim Eksikliği	9
2.1.2 Kooperatife Zorunlu Üyelik	2
2.2 Pozitif Etki	68
2.2.1 Saygınlık Kazanımı	18
2.2.2 Dayanışma	33
2.2.3 Şeffaf Yönetim	14
3 Teknik Destek	61
3.1 Bireysel Çözüm	32
3.2 Kooperatif Katkısı	20
3.2.1 Devlet Desteği	7
3.2.2 Bilgilendirme	12
4 Memnuniyet	90
4.1 Beklenti	23
4.1.1 Gelir Artışı	21
4.2 Olumsuz Düşünceler	36
4.2.1 Sosyal	16
4.2.2 Ekonomik	22
5 Olumlu Düşünceler	39
5.1 Sosyal	28
5.2 Ekonomik	15

Çalışma kapsamında elde edilen veriler belirlenen kod düzeni içerisinde kodlanmıştır. Kodların yanında yer alan frekans değerleri veri seti içerisinde ilgili kod ile kaç defa kodlama yapıldığını göstermektedir. Buna ek olarak aşağıdaki sunulan şekilde üst kodlar 4 ana bölümde ve onlara ait alt kodlar aynı bölüm numaralarıyla açıklamaları ile birlikte sunulmuştur.

1. Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi

Kooperatif üyelerinin kooperatiflere ortak olmaları sayesindeki ekonomik kazanımları

1.1 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Beklenti

Kooperatif üyelerinin kooperatiflerden ekonomik anlamda beklentileri

1.1.1 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Beklenti >> Devlet Desteği

Kooperatif üyelerinin kooperatiflerden ekonomik anlamda beklentilerinin karşılanması amacıyla ihtiyaç duydukları devlet desteği

1.1.2 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Beklenti >> Ucuz Girdi Temini

Kooperatif üyelerinin kooperatiflerden ekonomik anlamda daha fazla gelir etmek amacıyla beklentilerinden ucuz girdi temini

1.2 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Pozitif Etki

Kooperatif üyelerinin kooperatiflerden ekonomik anlamda sayladıkları maddi faydalar

1.2.1 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Pozitif Etki >> Devlet Desteği

Kooperatif üyelerinin kooperatife üye olmaları sayesinde devlet desteklerinden faydalanabilmeleri

1.2.2 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Pozitif Etki >> Güven Sağlama

Kooperatif üyelerinin kooperatife üye olmaları sayesinde ürün satışında tüketicilerin kooperatiflere olan güveninin satışlarını arttırıcı etkisi

1.2.3 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Pozitif Etki >> Gelir Artışı

Kooperatif üyelerinin kooperatife üye olmaları sayesinde gelirlerindeki artışlar

1.3 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Etkisiz

Kooperatiflerin üyelerin faaliyetleri esnasında talep ettikleri ancak kooperatiflerin karşılayamadıkları talepler

1.3.1 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Etkisiz >> Kredi Temini

Kooperatiflerin üyelerin faaliyetleri esnasında ihtiyaç duydukları kredinin kooperatiflerce karşılanamaması

1.3.2 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Etkisiz >> Gelir Artışı

Kooperatiflerin üyelerin faaliyetleri esnasında kooperatif üyesi olmalarına rağmen gelir artışı

Sağlayamamaları

1.3.3 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Etkisiz >> Ürün Satışı

Kooperatiflerin üyelerin faaliyetleri esnasında kooperatif üyesi olmalarına rağmen kooperatif

aracılığıyla ürün satamamaları

1.4 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Negatif Etki

Kooperatiflerin üyelerin kooperatif üyeliği kapsamında gördükleri negatif yönler

1.4.1 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Negatif Etki >> Kredi Kullanım Zorluğu

Kooperatif aracılığıyla kredi kullanımının yetersizliği ve zorluğu

1.4.2 Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi >> Negatif Etki >> Gider Artışı

Kooperatif üyesi olmanın giderleri arttırıcı etkisi

2. Kooperatiflerin Sosyal Etkisi

Kooperatif üyesi olmanın sosyal etkileri

2.1 Kooperatiflerin Sosyal Etkisi >> Negatif Etki

Kooperatif üyesi olmanın sosyal açıdan getirdiği olumsuz yönler

2.1.1 Kooperatiflerin Sosyal Etkisi >> Negatif Etki >> Eğitim Eksikliği

Kooperatiflerin üyelerine sağlaması gerektiği düşünülen eğitim faaliyetlerinin eksikliği

2.1.2 Kooperatiflerin Sosyal Etkisi >> Negatif Etki >> Kooperatife Zorunlu Üyelik

Belirli alanlarda faaliyet gerçekleştirmek için kooperatif üyeliğinin zorunlu olması

2.2 Kooperatiflerin Sosyal Etkisi >> Pozitif Etki

Kooperatif üyesi olmanın sosyal açıdan getirdiği olumlu yönler

2.2.1 Kooperatiflerin Sosyal Etkisi >> Pozitif Etki >> Saygınlık Kazanımı

Kooperatif üyesi olmanın üyelere toplum içerisinde getirdiği saygınlık ve statü

2.2.2 Kooperatiflerin Sosyal Etkisi >> Pozitif Etki >> Dayanışma

Kooperatif üyesi olmaları sayesinde üyelerin toplum içerisindeki dayanışmaları ile elde ettikleri kazanımlar

2.2.3 Kooperatiflerin Sosyal Etkisi >> Pozitif Etki >> Şeffaf Yönetim

Kooperatif üyelerinin yönetimlerine bakış açısı

3. Teknik Destek

Kooperatif üyelerinin faaliyetleri esnasında ihtiyaç duydukları teknik ekipman, bakım ve yardımlar

3.1 Teknik Destek >> Bireysel Çözüm

Kooperatif üyelerinin faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları teknik desteğe bireysel çözüm bulmaları

3.2 Teknik Destek >> Kooperatif Katkısı

Kooperatif üyelerinin faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları teknik desteğe kooperatif yardımı

3.2.1 Teknik Destek >> Kooperatif Katkısı >> Devlet Desteği

Kooperatif üyelerinin faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları teknik desteğe kooperatif aracılığıyla devlet yardımı

3.2.2 Teknik Destek >> Kooperatif Katkısı >> Bilgilendirme

Kooperatif üyelerinin faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları teknik desteğe kooperatifin bilgilendirme ile çözüm ve katkı sağlaması

4. Memnuniyet

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler hakkındaki düşünceleri

4.1 Memnuniyet >> Beklenti

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler beklentileri

4.1.1 Memnuniyet >> Beklenti >> Gelir Artışı

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler gelirlerini arttırması gerektiği düşünceleri

4.2 Memnuniyet >> Olumsuz Düşünceler

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler hakkındaki olumsuz düşünceleri

4.2.1 Memnuniyet >> Olumsuz Düşünceler >> Sosyal

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler hakkındaki sosyal açıdan olumsuz düşünceleri

4.2.2 Memnuniyet >> Olumsuz Düşünceler >> Ekonomik

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler hakkındaki ekonomik açıdan olumsuz düşünceleri

4.3 Olumlu Düşünceler

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler hakkındaki olumlu düşünceleri

4.3.1 Olumlu Düşünceler >> Sosyal

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler hakkındaki sosyal açıdan olumlu düşünceleri

4.3.2 Olumlu Düşünceler >> Ekonomik

Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatifler hakkındaki ekonomik açıdan olumlu düşünceleri

a. Kod Matris Tarayıcısı

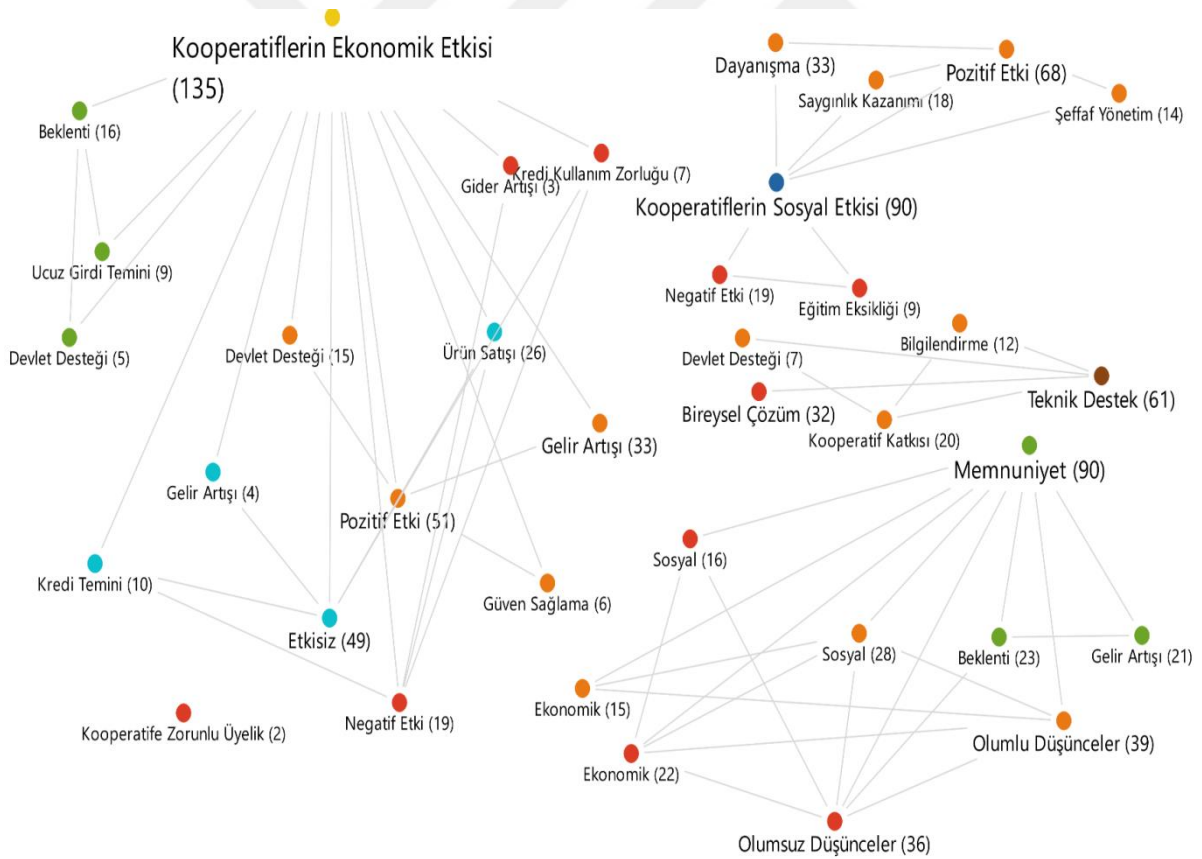
Kod Sistemi	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	Mülak...	TOPLAM
✓ Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	135
✓ Beklenti	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	16
✓ Devlet Desteği		1					1		1			1		1		5
✓ Ucuz Girdi Temini	1		1	1		1		1		1		1		1	1	9
✓ Pozitif Etki	1	4	5	6	4	4	4	5	4	3	3	3			5	51
✓ Devlet Desteği		1			1	1	1	1	2	2	2	3	1			15
✓ Güven Sağlama		3		1				1								6
✓ Gelir Artışı	1	1	4	5	4	4	2	4	1	1	2	1			3	33
✓ Etkisiz	6	2	3	1	3	3	2	2	2	4	4	4	6	5	2	49
✓ Kredi Temini	2		1			1	1	1	1	1				1	1	10
✓ Gelir Artışı	1	1											1	1		4
✓ Ürün Satışı	3				2	3	1	3	3	3	3	3	3	1	1	26
✓ Negatif Etki	1	2		1	1	1	2	1	2	1	1	1	2	3		19
✓ Kredi Kullanım Zorluğu	2	1		1							1	1	1			7
✓ Gider Artışı		1											1	1		3
✓ Kooperatiflerin Sosyal Etkisi	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	90
✓ Negatif Etki	2	2			2	1	1		1	2			4	2	2	19
✓ Eğitim Eksikliği					1	1			1	1	1	1	1		1	9
✓ Kooperatife Zorunlu Üyelik	1												1			2
✓ Pozitif Etki	4	4	5	6	4	5	4	6	5	4	6	5	2	4	4	68
✓ Saygınlık Kazanımı	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18
✓ Dayanışma	2	2	3	3	3	2	2	4	2	2	2	3		1	2	33
✓ Şeffaf Yönetim	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	14
✓ Teknik Destek	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5	4	4	61
✓ Bireysel Çözüm	1	2	3	2	4	2	1	3	1	2	3	2	1	3	2	32
✓ Kooperatif Katkısı	2	2	1	2			1	1	2	2	3	2	2			20
✓ Devlet Desteği		1	1							2	2	1				7
✓ Bilgilendirme	1	1		2		1	1	2		1	1	1	1			12
✓ Memnuniyet	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	90
✓ Beklenti	1	1	2	1	1	2	1	1	2	2	2	3	2	1	1	23
✓ Gelir Artışı	1	1	2	1	1	2	2	1	2	2	2	2	1		1	21
✓ Olumsuz Düşünceler	1	5	1			2	2	3		3	4	2	4	5	4	36
✓ Sosyal		3				1	1			2	1	1	3	3	1	16
✓ Ekonomik		3	1			1	2	2		1	2	1	2	3	4	22
✓ Olumlu Düşünceler	4		3	5	5	3	3	3	4	3	2	2			2	39
✓ Ekonomik	2			2	3	2	1	1	2	1		1				15
✓ Sosyal	3		3	4	3	2	2	2	2	2	2	2			1	28
Σ TOPLAM	72	72	68	73	68	71	68	75	68	75	78	75	68	65	67	1063

Şekil 1. Kod Matris Tarayıcısı

MAXQDA 2022 Nitel Veri Analiz programı kullanılarak çalışma kapsamında elde edilen veriler kodlanmıştır. “Kod Matris Tarayıcısı” işlevi ile katılımcıların görüşme

kapsamında vermiş oldukları cevapların hangi kodla kodlandığı bireysel ve toplam olarak sunulmuştur. Örneğin, birinci görüşmede “Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi” kodlamasında katılımcının toplam 9 adet kodlamasının yapıldığı ve bunlardan bir tanesinin “Beklenti” ana alt kodundan “Ucuz Girdi Temini” olduğu görülmektedir. Buna ek olarak “Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi” ana kodu altında yer alan kooperatif ortaklarının kooperatiflerden maddi anlamda sağladıkları fayda gösteren “Pozitif Etki” alt kodunun % 38 oranında bir değere sahip olduğu görülmekte iken, “Kooperatiflerin Sosyal Etkisi” ana kodu altında yer alan kooperatif ortaklarının kooperatiflerden sosyal anlamda sağladıkları fayda gösteren “Pozitif Etki” alt kodunun % 76 seviyesinde oldukça etkili bir orana sahip olduğu görülmektedir.

b. Kod İlişkileri Haritası MAXQDA NİTEL VERİ ANALİZİ KULLANILACAK

Şekil 2. Kod İlişkileri Haritası

MAXQDA 2022 Nitel Veri Analiz programı kullanılarak çalışma kapsamında elde edilen veriler kodlanmıştır. “ Kod İlişkileri Haritası ” işlevi ile katılımcıların görüşme

MAXQDA 2022 Nitel Veri Analiz programı kullanılarak çalışma kapsamında elde edilen veriler kodlanmıştır. “ Kod Birlikte Oluşum ” işlevi ile katılımcıların görüşme kapsamında vermiş oldukları cevapların kodlama sayıları alt kodların frekansları ile birlikte farklı renk atamaları ile sunulmuştur. Örneğin, “Memnuniyet” ana kodu altında beklenti alt kodu yeşil, olumsuz düşünceler alt kodu kırmızı ve olumlu düşünceler turuncu renkle belirtilmiştir. Buna ek olarak “Memnuniyet” ana kodunun çalışma kapsamında 90 defa kullanıldığı ve bunun altında Beklenti alt kodunun 23 defa kullanılarak 15 birim frekansa sahip olduğu görülmektedir.

d. Kod Bulutu

Şekil 4. Kod Bulutu

MAXQDA 2022 Nitel Veri Analiz programı kullanılarak çalışma kapsamında elde edilen veriler kodlanmıştır. “ Kod Bulutu ” işlevi ile katılımcıların görüşme kapsamında

vermiş oldukları cevapların kodlama sayıları ile orantılı olarak büyük yazı boyutu ile farklı renk atamaları ile sunulmuştur. Örneğin, “Kooperatiflerin Ekonomik Etkisi” ana kodu çalışma kapsamında en fazla kullanılan kod olması nedeniyle en büyük yazı boyutuyla sarı renkle belirtilmiştir.

e. Kelime Bulutu

Şekil 5. Kelime Bulutu

MAXQDA 2022 Nitel Veri Analiz programı kullanılarak çalışma kapsamında görüşmeler kapsamında elde edilen verileri oluşturan içerik cevapları kullanılarak, “Kelime Bulutu” işlevi kelimelerin metin içerisinde kullanım sayıları ile orantılı olarak büyük yazı boyutu ile farklı renk atamaları sunulmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Kooperatifçiliğin başlangıç noktası milat öncesi dönemlere dayanmakta olup, temel anlamda işleyiş biçimleri benzer ihtiyaçlara sahip olan insanların dayanışma içerisinde toplanarak işbirliği sağlamaları sayesinde ekonomik ve sosyal açıdan fayda sağlamalarıdır. Sanayi devriminin gerçekleşmesi ile iş hayatında yaşanan zorlukların insanlar üzerinde olumsuz etkiler yaratması nedeniyle 1800'li yılların başlarında kooperatifçilik bir çözüm yolu olarak görülmüş ve modern bir oluşum haline gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda ekonomik yönü yanında sosyal ve kültürel anlamda da faaliyet gösteren kooperatifler, artan değerleri sonucunda ülkelerin ticari mevzuatlarında yer alarak iktisadi yapının içerisinde önem arz eden bir yapı haline gelmiştir. Kooperatifler diğer ticari yapılardan farklı olan yapıları sayesinde bütün dünyayı etkileyen zorlu ekonomik krizler, artarak devam etmekte olan istihdam sorunu, derinleşen yoksulluk sorunu, toplumların sosyal ve kültürel değerlerindeki olumsuz değişimler, dünya nüfusunun artmasıyla etkisi daha da artan çevresel sorunlar gibi farklı kategorilerdeki sorunların çözümünde etkili ve kapsamlı bir mekanizma sağlayabildiğinden dünya genelinde ülkeler tarafından önemli bir stratejik yapı olarak görülmektedir. Özel olarak kooperatif serbest piyasa koşullarındaki güç dengesini sağlayarak, sermaye yetersizliği nedeniyle kısıtlı olarak faaliyet gösteren işletmelerin kendi yapılarını koruyarak oluşturdukları güçlü ekonomilerle piyasada yer alabilmelerine fırsat yaratarak bu küçük işletmeler için sürdürülebilir ekonomik bir istikrar oluşturmaktadır.

Ekonomik hayat içerisinde kamu ve özel sektöre ek olarak üçüncü sektör olarak da bilinen kooperatifler, bireysel girişimler ve kabiliyetlerle karşılanması olanaksız olan ihtiyaçları mevcut güçlerini birleştiren birey ve işletmelerin aralarındaki karşılıklı dayanışma ve yardımlaşmaları sayesinde giderebilmeleri temelinde var olduğundan en başından itibaren toplumsal ve sosyal bir yapıya sahiptirler. Bu yapıları sayesinde insanların refahlarını sağlamaya odaklanan kooperatiflerin yerel olarak amaçları; içerisinde yer aldığı bölgenin sosyal ve kültürel değerlerini gözeterek ortaklarının maddi ve sosyal ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir şekilde en az maddi kaynak ile en fazla faydayı sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında kooperatiflerin başarısı diğer ticari işletmelerde olduğu gibi sadece elde edilen maddi kazanç değil; faaliyet gösterdiği bölgedeki ortaklarının sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, kültürel seviyelerinin yükseltilmesi, aralarında dayanışmanın sağlanması, dezavantajlı gruplara istihdam sağlaması, ortakların

faaliyetlerini kolaylaştıran hizmetlerin sağlanması, farklı alanlarda faaliyet sunabilmesi ve sürdürülebilir bir çevre sağlaması gibi çok çeşitli esaslar göz önüne alınarak değerlendirilir. Ülkemizin kooperatifçilik tarihi incelendiğinde başlangıcının çok eski zamanlara dayandığı görülmekle birlikte modern anlamda kooperatifçilik hayatının Mithat Paşanın önderliğinde hayat bulduğu görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hukuksal ve felsefi açıdan destek gören kooperatifçilik gelişme kaydederek günümüzdeki niteliğini kazanmıştır. Ülkemiz hukuk sistemi içerisinde ticari anlamda ticaret şirketi olarak tanımlanan kooperatif işlemler, sahip oldukları özel ilke ve değerlerle birlikte kuruluş şekillerinden işleyişlerine kadar birçok konudaki farklılıkları nedeniyle diğer ticari işlemlerden farklı tutularak kendilerine özel kanunlara tabi tutulmuştur. Faaliyet alanı olarak ilk başta tarımsal ürünlerin üretimi ve pazarlaması olarak görülen Türk kooperatifçiliği, finansman sağlanması, konut ihtiyacını karşılanması, sigorta işlemlerinin yapılması, önemi gittikçe artan enerji talebinin karşılanmasından sürdürülebilir bir çevre sağlanmasına kadar gibi geniş bir kapsamda hizmet sağlayarak ülke ekonomisi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Ülkemiz genelinde faaliyet gösteren kooperatiflerimiz incelendiğinde kuruluşlarının devletin kooperatiflere hibe ve sermaye temini gibi destek ve teşviklerde bulunduğu dönemlere rastlamasıdır. Bunun daha da ötesinde tarım alanında faaliyet gösteren birçok kooperatifimiz örnek teşkil etmesi ve destek sağlanması amacıyla doğru an devlet tarafından kurulmuştur. Bu noktada ülkemiz kooperatifçilik hayatının devlet tarafından sağlanan destek ve teşviklere doğrudan bağlı olduğunu göstermekte olup, kooperatifçilik faaliyetlerimizin kendi başlarına sürdürülebilir bir işletme yeteneği kazanmasında, kooperatif örgütlenmesinin ihtiyaç duyan insanların kendi girişimlerine dayalı olarak tabandan gelişmesini sağlayıcı eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesinin bu konuda oldukça büyük bir fayda sayılabileceği açıktır.

Türk kooperatifçilik sektörünün Cumhuriyetin kuruluş yıllarından günümüze kadar gelişiminin genel anlamda sayısal olarak artış gösterdiği ancak nitelik ve etkinlik açısından sayısal artışa rağmen yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu yetersizlik nedeniyle Türk kooperatifçilik sektörü ülkemizin sosyo-ekonomik gelişmesinde ve sanayileşme sürecinde belirli oranda katkı sağlamasına rağmen sahip olduğu potansiyel gücüne göre gerekli katkıyı tam anlamıyla sağlayamamıştır. Bu duruma sebep olan temel nedenlerin; finansman, pazarlama, tedarik, örgütlenme, eğitim ve araştırma, kooperatifçilik mevzuatı

gibi temel konularda sorunlarının olmasıdır. Genel olarak belirtilen bu sorunların çalışma bölgemiz olan Gökçeada'daki kooperatifler içinde geçerli olduğu elde edilen veriler ışığında görülmüştür.

Bu çalışmada, Gökçeada ilçesinde faaliyet gösteren bütün kooperatifler incelenmiş, faaliyet gösterdikleri alanlarda ortakların, kooperatifler hakkındaki ekonomik ve sosyal açıdan olumlu ve olumsuz düşünceleriyle birlikte kooperatiflerden olan beklentileri ortaya çıkarılmıştır.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 15'i kooperatiflerin ekonomik açıdan işletmelerini negatif yönde etkilediklerini belirtmiş ve içerik olarak buna sebep olan nedenlerin, ihtiyaç duydukları krediyi kooperatiflerin kredi kullandırma prosedürlerinin zorluğu nedeniyle tercih etmedikleri ve kooperatiflere ortak olmaları sonrasında ödemek zorunda kaldıkları aidatlar nedeniyle işletme giderlerinin arttığını beyan etmişlerdir. Kooperatif ortakları genel anlamda ihtiyaç duydukları sermaye ve işletme giderlerinin karşılanması amacıyla ihtiyaç duydukları kredileri kooperatifler aracılığıyla temin edememeleri nedeniyle bu ihtiyaçlarını yüksek oranlarda faiz ödeyerek diğer kredi sağlayıcıları olan bankalar yardımıyla karşılamaktadırlar. Yüksek oranlı faizler ve kısa vadede ödenmek zorunda kalınan bu krediler kooperatif ortaklarını ekonomik olarak zorlamakta ve büyüme çabalarına engel olmaktadır. Bu durumun önüne geçilebilmesi maksadıyla kooperatifler aracılığıyla kredi kullanım prosedürleri hakkında mevzuat içeriğinde düzenlemelerin yapılmasının çözüm sağlayacağı düşünülmektedir.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 36'sı kooperatiflerin ekonomik açıdan etkisiz olarak değerlendirmiş ve içerik olarak buna sebep olan nedenlerin kooperatif aracılığıyla ürün satışı gerçekleştiremedikleri, kooperatif ortağı olmaları rağmen herhangi bir gelir artışı sağlayamadıkları ve kooperatif aracılığıyla kredi ihtiyaçlarını karşılayamadıkları olduğunu beyan etmişlerdir. Kooperatiflerin pazarlama konusunda herhangi bir faaliyet göstermemesi nedeniyle ortaklar tarafından üretilen ürün ve hizmetler piyasada gerektiğinden daha ucuz bir fiyata alıcı bulmaktadır. Bu durumun önüne geçilebilmesi maksadıyla kooperatifler tarafından ortaklarına alım garantili üretim sistemi kurulmalı ve ürünlerin ham olarak satılması yerine işlenerek satılması sağlanmalıdır.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 12'si kooperatiflerden ekonomik açıdan beklentilerinin olduğunu ve içerik olarak bu beklentilerinin devlet tarafından kooperatif ortağı olmaları nedeniyle kendilerine sermaye, kredi kullanım kolaylığı, hibe ve

yer temini gibi desteklerin sağlanması ve ayrıca ortağı oldukları kooperatiflerin faaliyetleri esnasında kullandıkları temel girdileri piyasa koşullarına daha uygun fiyatla temin etmesi olduğunu beyan etmişlerdir. Kooperatif ortaklarının kooperatiflerinden öncelikli beklentileri maddi gelir artışının sağlanması olup, kooperatifler tarafından faaliyet alanına göre gerekli araştırma ve girişimlerde bulunarak devlet aracılığıyla ortaklara üretim alanları, satış yerleri ve piyasaya göre daha uygun koşullu sermaye temini kolaylıkları sağlanmalıdır.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 21'i kooperatiflerin sosyal ihtiyaçlarına cevap vermediği ve içerik olarak bunların genel anlamda kooperatifçilik bilgileri ve faaliyet gösterdikleri alanlarda ihtiyaç duydukları eğitimlerin karşılanmaması ve belirli sektörlerde faaliyet gösterebilmek için kooperatiflere zorunlu üyelik şartı olduğunu beyan etmişlerdir. Kooperatifler tarafından sermayelerinin yetersizliği nedeniyle ortaklar, faaliyet alanları ilgili yeni gelişmeleri takip edilerek tam anlamıyla bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri icra edilememektedir. Bu nedenle ortaklar sektördeki yeniliklerden daha geç haberdar olmakta veya haberdar olsa bile uygulamaya geçirilmesi konusunda eğitim yetersizliği nedeniyle geride kalarak gelir kaybı yaşamaktadırlar. Kooperatifler tarafından bu sorunun giderilmesi amacıyla konusunda uzman kamu daireleri ile irtibat kurularak gerekli eğitimlerin verilmesi sağlanmalı veya bu şekilde sağlanıyorsa da ortakların yardımı ile kooperatiflere bu konularda kullanılmak üzere sermaye sağlanmalıdır.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 40'ı kooperatiflerden ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamadıkları nedeniyle memnun olmadıklarını beyan etmişlerdir. Buna ek olarak kooperatif ortaklarının %20'si kooperatiflerden işletmelerinin gelirlerini arttırması yönünde bir beklentileri olduğunu belirtmişlerdir. Kooperatif ortaklarının ekonomik anlamda doğrudan gelir artışı sağlayamamaları ve sosyale anlamda karşılaştıkları sorunlarda dilekçe yolu gerekli makamlara başvuru yapıp çözüm sağlayamama durumlarından dolayı kooperatiflerden memnuniyet duymamaktadırlar.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 53'ü faaliyetleri esnasında ihtiyaç duydukları teknik bilgi desteğini bireysel olarak karşıladıklarını ve kooperatiflerin bu konuda herhangi bir desteğinin olmadığını belirtmişlerdir. Kooperatif ortakları tarafından işletme faaliyetlerinde kullanılan teknik ekipmanlar bireysel olarak temin edilmiş

durumdadır. Bu durum öncelikle atıl bir sermaye oluşumuna sebep olmakla birlikte kooperatif bu konuda hizmet vermesine engel teşkil etmektedir.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 38'i kooperatiflerin ekonomik açıdan işletmelerine pozitif yönde katkı sağladığını ve içerik olarak bu etkilerin kooperatif ortağı olmaları nedeniyle devlet tarafından kendilerine yapılan ekipman desteği, yer temini ve resmi olarak gerçekleştirmek zorunda oldukları izin gibi işlemlerde maddi muafiyet tanınması, satışlarını bireysel olarak yapmalarına rağmen kooperatif üyesi olmaları sayesinde piyasadaki diğer ürünlere halkın kendi ürünlere daha fazla güven duymalarının sağladığı pazarlama kolaylığı ve kooperatif ortağı olmaları sayesinde işletmelerinin gelirlerinde küçük çaplı gelir artışlarının olduğunu beyan etmişlerdir. Kooperatif ortakları tarafından faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla almak zorunda oldukları yasal izinleri devlet desteği ile kooperatif üyesi olmaları koşuluyla kısa zamanda ve ücretsiz olarak alabilmelerinin ortaklar için büyük bir motivasyon kaynağı sağladığı gözlemlenmektedir. Bunun yanında devlet tarafından kooperatif ortaklarına devlet tarafından malzeme alımlarında KDV indirimi, ekipman hibe edilmesi ve ücretsiz yer temin edilmesinde oldukça etkili olduğu görülmüştür.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 76'i kooperatiflerin sosyal ihtiyaçlarına karşıladıkları ve içerik olarak bunların kooperatiflerin tüzel bir kişilik olması sayesinde toplum içerisinde ve ilişki içerisinde oldukları kamu kurumlarında saygınlıklarını arttırması, diğer kooperatif ortakları ile karşılaştıkları bütün sorunlarda dayanışma içerisinde olmalarını sağladıklarını ve üyesi oldukları kooperatiflerin yönetsel olarak şeffaf olmalarını beyan etmişlerdir. Kooperatif ortaklarının sosyal anlamda bireysel olarak ulaşamadıkları resmi makamlara kooperatif ortağı olmaları sayesinde daha kolay ulaşarak sorunlarını dile getirebilmeleri ortaklar tarafından toplum içerisinde kazanılan sosyal bir statü ve güç olarak görülmektedir. Kooperatif ortağı olmak ile kazanılan bu sosyal statü ve ortaklar oluşan dayanışma kooperatif ortağı olma yolunda sosyale anlamda oldukça önemli bir motivasyon kaynağı olmaktadır.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 33'ü faaliyetleri esnasında ihtiyaç duydukları teknik bilgi ihtiyaçlarını ortağı oldukları kooperatiflerin kurumsal bilgilendirmeleri ve kooperatiflerin girişimiyle konusunda uzman kamu kurumlarından destek alarak karşıladıklarını belirtmişlerdir. Kooperatifler tarafından tüzel kişilik olmaları sayesinde kamu kurumlarından ihtiyaç duydukları teknik konularda daha kısa sürede

olumlu cevap alarak aldıkları teknik destek sayesinde daha az giderle daha fazla üretim yaparak ekonomik fayda sağlamaktadırlar.

Görüşme sağlanan kooperatif ortaklarının % 45'i kooperatiflerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşıladıkları nedeniyle memnun olduklarını beyan etmişlerdir. Kooperatif ortakları tarafından kooperatif ortağı olmaları sayesinde ekonomik olarak gelir artışı sağlamaları ve sosya anlamda dayanışma sağlayarak sorunlarına çözüm arayabilmeleri ortağı oldukları kooperatiflerden memnuniyet derecelerini etkilemektedir.

Yapılan çalışma neticesinde tespit edilen veriler ışığında kooperatifçilik sektörünün gelişimine katkı sağlamak ve gelecekte yapılacak çalışmalara fayda sunmak amacıyla bazı önerilerde bulunulabilir. Araştırma bölgesi olan Gökçeada gibi kooperatif ve ortak sayılarının az olduğu bölgelerde her sektörde farklı bir kooperatif kurmak yerine işletme maliyetlerini azaltmak, daha büyük sermayeler oluşturarak sektörde güçlü olmak, tam anlamıyla bir dayanışma sağlamak adına bütün kooperatiflerin tek bir çatı altında toplanmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Kooperatiflerin işletme gelirlerini arttırmak amacıyla, üretilen ürünlerin ham haliyle satılması yerine işlenerek katma değer yaratacak formlara dönüştürülmesiyle mevcut pazarlar yerine daha yüksek fiyatlara alıcıların bulunabileceği pazarlara bir marka oluşturularak sunulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Kooperatiflerin öneminin ve değerinin daha anlaşılır kılınabilmesi için farkındalık yaratacak eğitimlerin düzenlenmesinin ve kooperatif faaliyetlerinde çevrenin korunması gibi sosyal projelere daha fazla yer verilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Kooperatifçilik hakkında yapılacak gelecek çalışmalarda, kooperatif ortaklarının faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla bireysel olarak yapmış oldukları ekipman ve altyapı harcamalarının nicel olarak ölçülmesi ve her bir ortağın bireysel olarak yatırım yapması yerine kooperatif adına bütün ortakların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ekipman ve altyapı sağlanması sayesinde yapılacak olan sermaye tasarrufunun nicel olarak ortaya konularak bu sermaye ile yeni iş modellerinin geliştirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aker, H. (2019). Kooperatiflerde Genel Kurul, Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Anbarlı, Ş. ve Acar A. (2005). Bir Selçuklu ve Osmanlı Örgütlenme Örneği Olarak Ahiliğin Yapısı ve Fonksiyonları, Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 5, Haziran, 101-113.
- Arıkan, Z. (1997). Tarihimiz ve Cumhuriyet, Muhittin Birgen (1885-1951), İstanbul.
- Alkan, A. (1998). Türkiye'de 1980'den sonra dar gelirlilerin konut sorunu ve konut kooperatifleri. Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği. Ankara.
- Bahar, H. (1983). Türkiye "de ve Dünya "da Kooperatif Kuruluşların Sosyo- Ekonomik Yapısı, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Uludağ Üniversitesi Yayınları Yayın No: 3-020- 0066, Bursa.
- Bilge, N. (1981). "Atatürk ve Kooperatif Hareketinin Gelişimi", Kooperatifçilik Dergisi, Sayı: 6, Ağustos 1981, s. 11.
- Bilgin, N. ve Tanyıcı, Ş. (2008). "Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi", KMU İİBF Dergisi, 2008, S:15, s:149
- Baydoğan, H. (2012). "Dezavantajlı Gruplara Yönelik Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği", Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas 2012 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 3.
- Bilgin, N. ve Tanyıcı Ş. (2008). Türkiye'de kooperatif ve devlet ilişkilerinin tarihi gelişimi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi Cilt: 2008 (2): 136-159.
- Bora, C. (1977). "Bizde Kooperatifçiliği Doğuran Nedenler", Karınca, Yıl: 44, Sayı: 487, s. 4-5.
- "Cooperatives in France: Issues and challenges at the start of the 21st century", Jean-François Draperi, Erişim: 15.04.2021
- Cotteril, Ronald W. (1987). Agricultural Cooperatives: A Unified Theory of Pricing, Finance, and Investment." In Cooperative Theory: New Approaches Agricultural Cooperative Service", United States Department of Agriculture, Washington.
- Çıkmın, A. ve Karacan, A. R. (1994). Genel Kooperatifçilik. İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, (511)
- Çıkmın, A. ve Karacan A. R. (1994). Genel Kooperatifçilik, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova- İzmir.

- Demir, E. (2004). Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kooperatif İşletmeciliği Yönünden Analizi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No: 96, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara.
- Duymaz, Ş.vd. (1995). Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanması, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, Gürtaş Ofset, İstanbul.
- Doytcheva, M. (2009). Çokkültürlülük, çev. Tuğba Akıncılar Onmuş, İstanbul: İletişim. 2009.
- Erken, V. (2007). Ahilik Teşkilatının Vizyonu, Karınca Kooperatif Postası Dergisi, Sayı: 843, Mart, 24- 28.
- Esim, S. (2003). Learning to Organize the Unorganized: Women HomeBased Workers from Turkey Visit Self Employed Women's Association in India
- Fairbairn, B. (1994). "The Meaning of Rochdale: the Rochdale Pioneers and the Cooperative Principles". Centre for the Study of Cooperatives University of Saskatchewan
- Fairbairn, B. (2004). History of cooperatives. pp. 23-51 In: C.D. Merrett and N. Walzer (Eds.) Cooperatives and Local Development: Theory and Applications for the 21st century. Armonk, NY & London: M.E. Sharpe
- Fındıkoğlu, Z. F. (1967). Kooperasyon Sosyolojisi, Nazari ve Tatbiki Kooperatifçilik Denemesi, İstanbul Üniversitesi Yayım No: 1206, İktisat Fakültesi Yayımı No: 198, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Ferhat, E. (2006). s:96-108; İrfan Ünver Nasrattunoğlu, Türk Kooperatifçilik Kurumu Fahri Başkanı Celal Bayar'la Sohbet, 1964, C:31, S:533, s:50
- Geray, C. (1993). 1990'lı Yılların Başında Konut Kesimi ve Kooperatifçilik, Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Yayınları/ 1 Yıllık 92'den Ayrı Basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Gertler, M. (2001). Rural Cooperatives and Sustainable Development, Centre for the Study of Co-operatives University of Saskatchewan, Saskatoon.
- Gladwin, T. ; Kennely J. Krause S.T. (1995). "Shifting Paradigms for Sustainable Development: Implications for Management Theory and Research", Academy of Management Review, Vol:20, No:4.
- Geray, C. (2014). Kooperatifçilik
- Gökkaya, N. (1995). Tarım Kooperatifçiliğimiz, Kooperatif Dünyası, Sayı: 289, Nisan, 6-15.

- Güloğlu, T. ; Korkmaz, A. (2005). “Kooperatifçilik İlkeleri, Küreselleşme ve Yeni Eğilimler”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 55, Sayı:1 s.811–831.
- G20 Ülkelerinde Kooperatifçilik”, (2015). Ticaret Bakanlığı.
- Hazar N. (1990). Kooperatifçilik Tarihi, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları No: 3, Baskı 3, Ankara
- İnan, İ. H. (2008). Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli. İstanbul: İTO Yayınları.
- ILO & ICA. (2014). Cooperatives and Sustainable Development Goals: A Contribution to the Post-2015 Development Debate A Policy Brief. Policy Brief. Brüksel, Belçika: Uluslararası Kooperatifler Birliği, Uluslararası Çalışma Örgütü. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_240640.pdf.
- Iliopoulos, C. (2013). Public policy support for agricultural cooperatives: an organizational economics approach. *Annals of Public and Cooperative Economics* 84 (3): 241-252.
- Köstekli, Ş. İ. (2005). ” İstihdam Stratejileri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- İnan, İ. Hakkı. (2008). “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli” İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- ICA WEB SİTE (<http://coop.org>.) ÇOMÜ SBE, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://sbe.comu.edu.tr/yonetim.html> (Erişim Tarihi: 08.05.2017).
- Kocabaş, Ö. Y. (2010). Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi, İstanbul: Libra Yayınları
- Kazgan, G. (1999). Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye, Altınkitaplar yay., İstanbul.
- Kocabaş, Ö. Y. (2010). Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Kara M. (2003). “Kooperatifçilik”, Poyraz Ofset, Bolu
- Karalar, R. (2000). Kooperatifçilik Teknikleri Temel Ders Kitabı. İstanbul: Birinci Basım. MEB.

- Kayıkçı M. Ve Kayıkçı S. (2007). Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin Yeniden Yapılandırılması, Türkiye'de Kooperatifçiliğin Temel Sorunları ve Çözüm Yolları, Gazi Üniversitesi Koop- Mer Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, T.C. Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayını No:1, Ankara.
- Kılıç E. (1999). Kooperatifçilik İlkeleri ve Tüketim Kooperatifleri
- Koç, H. (2001). Kooperatifçilik Bilgileri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Muenkner, H. (1995). "Revision Of Co-Op Principles And The Role Of CoOperatives İn The 21st Century", International Co-operative Information Centre, Vol:88 (2).
- Moctheg M. (1988). Tüketicinin Korunmasında Tüketim Kooperatifleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı- Sosyal Değişme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Becerilerin Geliştirilmesi Projesi: Dezavantajlı Bireylerin Eğitim İhtiyaçları Analizi Araştırma Raporu, Ankara 2013, s. 7.
- Majurin, E. (2012). How Women Fare in East African Cooperatives: The Case of Kenya, Tanzania and Uganda. Dar es Salaam, Tanzania: Uluslararası Çalışma Örgütü.
- Mülayim Z. G. (1992). Kooperatifçilik, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Mülayim, Z.G. (2013). "Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Müftüoğlu, H. ve Aydos V. (2001). " Türkiye'de Kooperatifçilik, Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model: Almanya", İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2001, s:56
- Müftüoğlu ve Aydos, (2001). s:38; Karasu, Mithat Arman, "Konut Sorununun Çözümündeki Kayıp Aktör: Konut Kooperatifleri", 2015, Türk Kooperatifçilik Kurumu 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, s:83
- Mülayim, Z.G. (2010). "Kooperatifçilik". Ankara: Yetkin Yayınları.
- Mehmet N. K. (2014). "Dezavantajlı Grupların Eğitim Sürecine Kazandırılmasında Yerel Yönetimlerin Katkısı", İstanbul Aydın Üniversitesi SBE, İstanbul 2014 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 12.
- Nejat, E. (1907). " Memleketimiz ve Kooperatif Şirketler", Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi,s.252
- Nusret, U. (1983). Atatürk Kooperatifçilik ve Türk Kooperatifçilik Kurumu, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s:27-29

- Nusret, U. (1987). Tanınmış Kooperatifçimiz Nusret Namık Uzgören Diyor Ki, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara 1987, s:121
- Nakip, M. (1981). “Türk-İş’e Bağlı Sendikaların Kurdukları Tüketim Kooperatifleri”, Kooperatifçilik Dergisi, 1981, S:51, s:31-51
- Osmanoğlu. G. (2007). Cumhuriyet Dönemi Hayvancılık Politikaları ve Kooperatifçilik, Türkiye’de Kooperatifçiliğin Temel Sorunları ve Çözüm Yolları, Gazi Üniversitesi, KOOP-MER Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, T.C. Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayını No:1, Ankara.
- Oksay, K. (1979). Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 41, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara
- Ostrom, E. (1990). Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge University Press.
- Özçelik, M. (2003). “Avrupa Birliğinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yaşamda Kooperatiflerin Rolü Raporu”, Konya Ticaret Odası, s:1-8 <http://www.kto.org.tr/d/file/kooperatifcilik.pdf> (15.02.2015)
- Özcan, O. (2007). Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özköse, K. (2003). Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi
- Ökçün, G. (1981). Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir (Haberler-Belgeler Yorumlar), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara
- Zümre ve Akımların Rolü, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: VII / 1, Haziran, 249 – 279.
- Polat, H. (2017). “Yarının İşletmesi Kooperatif” Orkide Matbaası, Ankara.
- Prakash, D. (2003). “The Principles Of Cooperation -A Look At The ICA Cooperative Identity Statement” International Cooperative Alliance Regional Office for Asia and the Pacific, New Delhi India.
- Rehber, E. (2011). “Kooperatifçilik”, Ekin yayınları, Bursa.
- Resmigazete (2022). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arşiv/13195.pdf>,(Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Saka, R. (1974). Kooperatifçiliğimiz, Kurucular, Temel Sorunlar, Aktaş Mtb., İstanbul
- Skelton, I. (2002). “Supporting Identity and Social Needs The Many Faces of CoOp Housing” Cnadian Centre For Policy Alternatives

- Şimşek, A. (2004). “Kooperatifçilik Eğitim Çalışmalarının Değerlendirilmesi” TKK. Karınca Dergisi, Şubat 2004, Sayı:806 s.30
- Takım, A. (2012). “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:67, S:2, s:158
- TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi, <http://tbmm.gov.tr/KanunveKararBilgiSistemi>, (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Toprak, Z. (1995). Milli İktisat – Milli Burjuvazi, Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul.
- Taluğ, C. (1981). Atatürk ve Kooperatifçilik, Yol-Koop yay., Ankara,
- Üner, N. (1992). Kooperatif işletmeciliği, Doğruluk Matbaacılık, İzmir.
- Ünal, T. (1977). Tarım Kentleri, Konya..
- Yüksel, S. (2005). Kooperatifçiliğin Türkiye “deki Tarihi Gelişimi, Önemi ve Sayısal Veriler Işığında Günümüzdeki Durumu, 18 Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Türk Kooperatifçilik Yayınları, Yayın No: 97, Ankara.
- Yaldız, C. ; Mülâyim Z. G. (1994). Türkiye’de Tarım Kooperatiflerine Kooperatif İlkelerinin Uygulaması, Kooperatifçilik Dünyası, Sayı: 277, Nisan.
- Özlem Y. K. (2010). Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi, Libra Kitapçılık, İstanbul 2010, s:121
- Yusuf S. (1946). “Cumhuriyet Halk Partisi ve Kooperatifçilik”, Kooperatif Dergisi, 1946, S:1, s:7-9
- Yüksel, Ş.E. (2006). “Kooperatiflerde Örgüt Kültürü”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Zamagni, S. ; ve Zamagni, V. (2010). “Cooperative Enterprise: Facing the Challenge of Globalization”, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK.
- World Health Organization, Physical Activity Promotion in Socially Disadvantaged Groups: Principles for Action. Phan Work Package, 2013, p. 3.

EKLER

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE KOOPERATİFCİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİNDE DEVLETİN ROLÜ
VE İNSİYATİFİ: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ
DERİNLEMESİNE MÜLAKAT FORMU

A- EKONOMİK

- 1) Kooperatif üyeliği sonrasında işletmenizin gelirinde nasıl bir değişim olmuştur?
- 2) Olmuşsa işletmenizin gelirinde değişime etki eden ana unsurlar nelerdir?
- 3) Kooperatif faaliyetleri sayesinde işletme gelirinizin artması için kooperatifin en önemli fonksiyonu sizce ne olmalıdır?
- 4) Ürünlerinizi pazarlama konusunda üyesi olduğunuz kooperatif size fayda sağlıyor mu? Nelerdir?
- 5) Ürünlerinizi kooperatif aracılığıyla satıyorsanız bunun temel nedeni nedir?
- 6) Kooperatif tarafından üretimde ihtiyaç duyulan makine ve ekipman temini konusunda işletmenize kolaylık sağlıyor mu?
- 7) Kooperatif tarafından işletmenize kredi kullanımı ve sermaye temini gibi konularda kolaylık sağlıyor mu?
- 8) Kooperatif tarafından üretimde ihtiyaç duyulan ucuz girdi temini konusunda işletmenize kolaylık sağlıyor mu?
- 9) Kooperatif tarafından sözleşmeli üretim ve alım garantisi sağlıyor mu?

B- SOSYAL

- 1) Kooperatif üye olmanızı sağlayan ana unsur nedir?
- 2) Kooperatif yönetiminin açık ve Şeffaf bir Şekilde yürütüldüğünü düŐünüyor musunuz?
- 3) Kooperatif yesi olmak size ve işletmenize evrenizde itibar kazandırıyor mu?
- 4) Kooperatif tarafından düzenlenen eğitim, seminer ve teknik gezi (fuar vb,) faaliyetleri yeterli oluyor mu?
- 5) Kooperatif ortaklar olarak birlikte hareket etmenizi sağlayarak aranızda dayanışma sağlıyor mu?
- 6) Kooperatif sayesinde ihtiyaç duyulan konulardan Kamuoyu/baskı grubu oluŐturula biliniyor mu?

C- TEKNİK

- 1) Kooperatif tarafından işletmenize teknik destek (eğitim/danışmanlık) kolaylık sağlanıyor mu? Nelerdir Acıklayınız.
- 2) retilen ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesi konularında Kooperatif tarafından imkân sağlanıyor mu? Nelerdir Acıklayınız.
- 3) retimde kullanılan ekipmanların bakım ve onarımları konusunda Kooperatif tarafından bir hizmet sağlanıyor mu? Nelerdir Acıklayınız.
- 4) Faaliyet gösterdiğiniz alanda meydana gelen teknolojik gelişmeler ve kazanımlar Kooperatif tarafından takip edilerek bilgilendirilmeniz sağlanıyor mu? Nelerdir Acıklayınız.

D- MEMNUNİYET

- 1) Kooperatif gerçekleştirdiği faaliyetler açısından ekonomik ve sosyal olarak gerekli beklentilerinizi karŐılıyor mu? Nelerdir Acıklayınız.
- 2) Kooperatif değişen piyasa Şartları ve teknolojik gelişmeleri takip ederek rekabet avantajı sağlayacak yeni stratejiler üretiyor mu? Nelerdir Acıklayınız.
- 3) Kooperatifin tarafından yeni projeler yürütülerek işletmenizin gelişimi sağlanıyor mu? Nelerdir Acıklayınız.
- 4) Kooperatif başarılı bir Şekilde yürütülerek bürokratik ve idari sorunların başarılı bir Şekilde çözülmesi sağlanıyor mu? Yapılan alıŐmalar nelerdir Açıklayınız.
- 5) Kooperatif yönetimi tarafından ortakların amacına paralel Şekilde hareket edilerek ortaklar ve kooperatif arasında etkili ve yeterli bir iletişim sağlanıyor mu? Nelerdir Acıklayınız.
- 6) Kooperatifiniz daha başarılı olunması için sizce neler yapılmalıdır? nerileriniz nelerdir?